

Hindi Ito Romanse

Chuckberry J. Pascual

Mga Likhang Sining ni Donnie M. Teodoro

Hindi Ito Romansa

MGA KWENTO

CHUCKBERRY J. PASCUAL

Hindi Ito Romansa: Mga Kuwento

©2020 Chuckberry J. Pascual

at Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman

Hindi maaaring kopyahin ang anumang bahagi ng aklat na ito sa alinmang paraan – grapiko, elektroniko, o mekanikal – nang walang nakasulat na pahintulot mula sa may hawak ng karapatang-sipi.

The National Library of the Philippines CIP Data

Recommended entry:

Pascual, Chuckberry J.

Hindi ito romansa : mga kuwento / Chuckberry J. Pascual ,
mga guhit ni Donnie M. Teodoro .-- Quezon City : Sentro Ng
Wikang Filipino- UP Diliman, [2020],c2020.
pages, cm

ISBN 978-621-8196-13-1

1. Short stories, Filipino. I. Teodoro, Donnie M, II. Title.

899.211301

PL6058.9.P37

P020200072

Chuckberry J. Pascual

May-akda

Michael Francis C. Andrada

*Pangkalahatang Patnugot ng Proyektong Aklatang Bayan
Direktor, Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman*

Maria Olivia O. Nueva España

Tagapamahalang Patnugot ng Proyektong Aklatang Bayan

Donnie M. Teodoro

Mga Likhang-Sining sa Pabalat at sa Loob

Michael Joselo Villanueva

Disenyo ng Aklat at Pabalat

Kinikilala ng Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman ang Opisina ng Tsanselor ng Unibersidad ng Pilipinas para sa pagpopondo ng proyektong ito.

Inilathala ng:

Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman

3/Palapag Gusaling SURP, E. Jacinto St.,

UP Campus, Diliman, Lungsod Quezon

Telefax: 8924-4747

Telepono: 8981-8500 lok. 4583

Ang Aklatang Bayan Online

AT ANG PAGLATHALA NG/SA KASALUKUYAN

Noong 1989, pinagtibay at ipinatupad sa Unibersidad ng Pilipinas (UP) ang **Patakarang Pangwika** na naglalayong gamitin at hustuhin ang wikang Filipino bilang midyum ng pagtuturo, pananaliksik, at paglilimbag. Itinatag ang **Sentro ng Wikang Filipino** sa parehong taon upang tuparin ang mandatong ito. Bukod sa pagtalima sa probisyong pangwika ng Konstitusyon ng Pilipinas, ang Patakarang Pangwika ng UP ay pagsandig at pagtindig na pinakamabisa at pinakaangkop ang sariling wika upang isulong at palakasin ang makabayan, makatao, siyentipiko, at makatarungang oryentasyon ng edukasyon.

Unang hakbang ang pagkakaroon ng Patakarang Pangwika sa UP. Sa pamamagitan ng Sentro ng Wikang Filipino, pinagyayaman at pinaunlad ang produksyon at distribusyon ng kaalaman gamit ang wikang Filipino. Noong 1994, sinimulan ang proyektong **Aklatang Bayan** na naglalayong maglimbag sa wikang Filipino ng mga aklat at pananaliksik sa iba't ibang disiplina.

Sa panunungkulan ng dating direktor na si Dr. Rommel B. Rodriguez, pinalawak ang maaabot ng Sentro ng Wikang Filipino –

UP Diliman (SWF-UPD) sa ilalim ng proyektong **e-Bahagi o Aklatang Bayan Online**. Sinimulan ito bilang pag-a-upload sa seksyong e-Bahagi ng website ng SWF-UPD ng mga PDF (portable document format) na bersiyon ng isina-aklat na mga piling tesis at disertasyon sa UP, anuman ang disiplina, na gumagamit ng wikang Filipino. Malaya rin itong nada-download ng sinumang interesado.

Sa ika-30 taon ng Sentro ng Wikang Filipino noong 2019, sa simula ng panunungkulan ng bagong direktor ng SWF-UPD na si Dr. Mykel Andrada, katuwang ang tagapamahalang patnugot ng proyekto na si Gng. Maria Olivia O. Nueva España at ang iba pang mananaliksik at kawani ng SWF-UPD, higit na ibinukas ang proyektong Aklatang Bayan para sa paglilimbag gamit ang plataporma ng internet. Pormal na tinaguriang **Aklatang Bayan Online**, inililimbag online ang mga PDF na bersiyon ng mga aklat, pananaliksik, pag-aaral, at malikhaing produksyon para sa libreng pag-download at pamamahagi. Tumugon sa panawagan ang maraming mga guro, iskolar, mananaliksik, at manunulat upang magsumite ng kanilang mga manuskrito sa layuning maibahagi ito sa pinakamalawak na mambabasa. Sinuportahan at pinondohan ito ng dating Tsanselor ng UP Diliman na si Dr. Michael L. Tan. Ibinukas rin ang nasabing proyekto para sa print-on-demand na posibilidad ng paglilimbag. Nagpapatuloy pa rin sa pangangalap ng mga manuskrito ang SWF-UPD para sa Aklatang Bayan Online.

Bahagi ito ng masidhing paninindigan para sa pagpapalakas at pagsusulong ng wikang Filipino at ng makabayang edukasyon. Dahil naninindigan ang pamunuan at opisina ng SWF-UPD na dapat malaya at mapagpalaya ang kaalaman — na hindi ito dapat

nahahadlangan ng elitistang ekonomiya, hindi dapat para sa iilan lamang, at hindi dapat nagsisilbi sa mga diyos-diyosan. Dapat naaabot nito ang pinakamalawak na hanay ng mamamayan. Dahil para saan pa ang kaalaman kung mabubulok lamang ito sa malalamig at inaagiw na espasyo ng kahungkagan.

Ngayong 2020, sa gitna ng pagharap sa pagpaslang sa wikang Filipino sa kolehiyo, sa gitna ng pandemya at sa krisis sa pamahalaan, sa gitna ng banta sa kalayaan at karapatan, at sa gitna ng hindi normal na “new normal,” higit na naninindigan ang Sentro ng Wikang Filipino – UP Diliman na ang wikang Filipino bilang wikang malaya at mapagpalaya ay napakahalaga para sa pagtatanggol at pagpapagaling ng bayan.

Para kina Mama at Papa

NILALAMAN

PAGKILALA / xvii

INTRODUKSIYON / xix

Umaga / 3

Ang Nawawalang Hagdan / 23

So / 57

Ritwal / 71

Lorenzo / 89

Sampaguita / 103

Alimangmang si Pedro / 115

Walang Puso ang Tunay na Lalaki / 133

Bugbog / 155

Ang mga kuwento nina Gabriel at Clyde

Pusong / 173

Papel / 193

Salubong / 207

Kyawtibel / 221

Hindi Ito Romansa / 241

PASASALAMAT / 253

PAGKILALA

ANG ILAN SA MGA KUWENTONG NARITO AY UNANG LUMABAS SA MGA SUMUSUNOD NA PUBLIKASYON. Taos pusong pasasalamat sa mga editor ng mga journal at antolohiyang ito:

“Umaga,” *The Literary Apprentice* 2017

“Ang Nawawalang Hagdan,” *Likhaan Journal* 11

“So,” *Dapitan* 2013

“Ritwal,” *Ani* volume 34: *Spirituality and Healing*

“Lorenzo,” *Talong/Tahong: Mga Kwentong Homoerotiko*

“Sampaguita,” *Baklas: Antolohiya ng mga Radikal na Kuwentong Pambata*

“Walang Puso ang Tunay na Lalaki,” *Kuliti 2: Pagtatanggol sa Pag-ibig*

“Bugbog,” *The Literary Apprentice* 2009

“Kyawtibet,” *May Tiktik sa Bubong, May Sigbin sa Silong*

INTRODUKSIYON

Ang Trahedyang ng Romansa

U Z. ELISERIO

SERYOSONG MANUNULAT SI CHUCKBERRY J. PASCUAL. Seryoso ang dalawang libro niya ng kritisismo, ang *Pagpasok sa Eksena* (UP Press, 2016), at *Ang Tagalabas sa Panitikan* (UST Publishing House, 2018). Ang una'y etnograpihong paglalarawan sa mga sinehan sa Maynila bilang espasyong bakla. Ang huli'y kasaysayan ng figura ng tagalabas sa panitikang Filipino.

Marka ng pagkaseryoso ni Pascual ang kanyang kabagalan. O, kung mas masarap sa tenga ang salitang gagamitin, ang kanyang hinahon. Buwang pagbababad sa mga sinehan at kayraming oras na pag-iinterbyu ang kanyang isinagawa para sa *Eksena*. Hindi pwera naniniwala siyang baklang espasyo nga ang Hollywood o Ginto ay iyon na agad ang kanyang pwedeng ideklarang kongklusyon. Gayundin, katakot-takot na likhang pampanitikan ang kanyang ginalugad at binasa para maisulat ang kasaysayan ng tagalabas. Madaling maglaro ng mga salita, mas mahirap magsaliksik at maglaro ng mga salita.

Sineseryoso ni Pascual ang kanyang mga paksa dahil mabigat ang mga ito. Hindi nadadaan ang sistematikong paniniil ng homophobia sa pagrarrant, gaano man kasigasig at kadalas ang pagrarrant na ito. Gayundin, hindi maa-*uncover* ang sinupil na

tradisyon ng tagalabas sa pamamagitan ng pagtingin lamang sa mga banyagang teorista.

Ang pagkaseryoso ni Pascual ay matutunghayan din sa kanyang mga malikhaing akda. Seryoso ang *Kumpisal* (UST Publishing House, 2015), at seryoso ang *Ang Nawawala* (Visprint, 2017). Tinatalakay sa huli, halimbawa, ang buhay ng mga api sa isang barangay sa Pilipinas na maaaring kumatawan sa lahat ng barangay sa Pilipinas. Nariyan ang mga tagabuhay ng tubig, ang mga walang sariling bahay, ang mga Indianong tinatawag na Bumbay. May katatawanan din ang mga kwento, syempre, si Pascual ang sumulat e, pero ito'y dahil hindi ibig sabihin na seryoso ay hindi na nakakatawa. Iyon nga lang, nakakaiyak din. Maiiyak tayo sa mga pinagtaksilan (motif ito sa mga gawa ni Pascual), sa mga iniwan, sa mga kinailangang maghiwalay.

Seryoso, mabagal, mabigat, nakakaiyak. Anong uri ng halimaw itong mga likha ni Pascual? Itong *Kumpisal*, kambal ng *Tagalabas*, ay partikular na nakakalungkot, lalo na't tinatangka ng mga tauhan ditong maging masaya. Nagtatagumpay naman sila, pero hindi ang mambabasa.

Blackeye na nga sa mga combong *Eksena-Tagalabas*, *Kumpisal-Nawawala*, ngayon narito naman ang uppercut ng Hindi Ito Romansa. Hindi nga mga romansa ang mga kwentong narito, kundi mga transgresyon. Samantalang naaawa pa si Pascual sa mambabasa sa kanyang mga naunang libro, dito'y hindi na siya nagpapigil.

Ano pa nga naman ang pwedeng maging kongklusyon pag binasa ang "Bugbog," halimbawa? Kwento ito ng isang babaeng buntis

na pinaghinalaan ng kanyang asawa na nagtataksil. Kinuwento mula sa perspektibo ng marahas na lalake, pagkatapos nitong gahasain ang babae'y nakahanap naman ng kapitbahay na pagtutuunan ng poot. Basahin ang sipi: "Nang malapit na siyang labasan, hinugot ni Tom ang ari. Hawak ang buhok ni Nelly, pinaluhod niya ito sa sahig. Saka siya nagbati nang marahas. Nang maramdamang namamaga na ang ulo ng ari, sinampal niya ng ubod lakas ang mukha ng asawa. Nang masilayan ang pumutok na labi, hinawakan niya ang pisngi ng asawa at pinatalsik sa nakabuka at nagdudugong mga labi nito ang mainit niyang tamod."

Susmaryosep!

Hindi lang sa mga eksena ng karahasan nasha-*shock and awe* ni Pascual ang kanyang mambabasa. Sa kanyang pag-eeksperimento sa anyo, matotorete ang utak ng sinomang magtatangkang ikahon siya sa simplistikong pulitika. Ang "Alimangmang si Pedro" ang pinakahalatang kaso ng interes ni Pascual sa materyalidad ng wika, pero matutunghayan ito sa kahit alin sa kanyang mga pyesa sa koleksyong ito. Ang mga pangungusap ni Pascual, nanglilingkis, mga ahas na pinipiga ang mga sarili. Pabibilisin nitong espektakulo ang pintig ng puso ng pinagtatatanghalan--hanggang saan aabot ito? Puputok na ba? Puputok!

Mapapansing hindi madalas si Pascual sa social media, pero ano ang pwedeng dahilan nito? Masyadong madilim ang kanyang Weltanschauung para sa mga ahente ng protesta-bilang-akumulasyon-ng-kultural-na-kapital.

May inevitability ang mga kwento ni Pascual, tila ba tadhana ng kanyang mga tauhan ang dumausdos at maghirap. Sa "Walang

Puso ang Tunay na Lalaki” (unang nalathala noong 2008), hindi sapat na solusyon ang pagnanasa at pag-ibig. Sa “Kyawtibel,” ang pagnanasa ay dumidiretso sa kamatayan, parang nagbabanggaang tren.

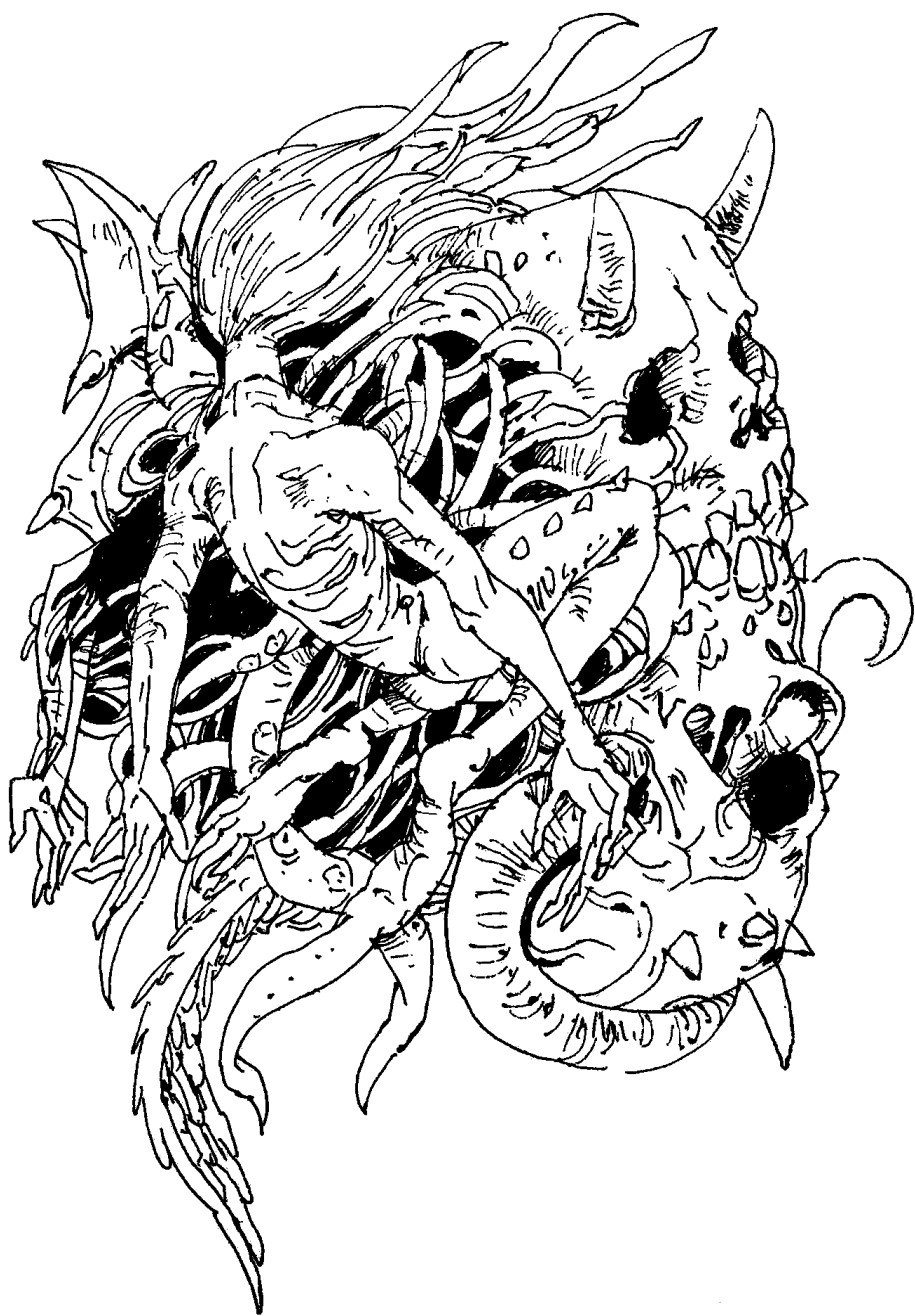
Hindi yata natanggap ni Pascual ang memo na magkatunggali ang eros at thanatos. Nauuwi lagi ang kanyang mga tauhan sa perbersyon. Masdan ang “Papel.” Ang pagbibigay-diin sa perbersyon, syempre, ay ang pagtatanggal sa “normal” sa pwesto nito ng normalidad. Kung ang lahat ay bastos, wala nang normal. Ang normalidad ay isang uri lamang ng perbersyon.

Nakapook si Pascual sa ating bayan. Nakaugat siya sa ating mga tradisyon. Si Rizal din, nagpapatawa (tingnan ang kaso ni Andor). Si Rizal din, seryoso. Sino nga ba ang hindi nahuhulog ang puso na mabasa ang halos pagbubugaw ni Kapitang Tiago sa sariling anak dahil “kaluluwa” niya ang “nakataya”? Mapait ang tradisyong ito. Ang pinakamasayang ending nang maasaha’y may magtatapon ng kayamanan sa ilog.

May isa pang magagamit na salita para sa mga gawa ni Pascual, na sa tingin ko’y maituturing nating sinonimo sa transgresyon: trahedya. Transgresibo ang mga trahedya ni Pascual sa panahong ito, dahil tinatanggihan niya ang proposisyong maaaring paghugutan ng lakas ang pagdurusa na siyang kondisyon ng sangkatauhan. Minsan, madalas, ang paghihirap ay paghihirap lamang. Wala itong edipikasyong maidudulot. Walang kaligtasan dito.

Walang kaligtasan dito. Ito, sa huli, ang tanging konsolasyong maiaalok ni Chuckberry Pascual.

Umaga

BANYAGANG KONSEPTO PARA KAY NOLI ANG ORASANG BIYOLOHIKAL. Hindi ito kailanman tinaglay ng kanyang limitadong bokabularyo, gayong isinasabuhay niya, sa pamamagitan ng kanyang araw-araw na gawain, ang bawat kaltis ng orasan sa loob ng kanyang yayat na katawan.

Dahan-dahan, tumayo sa banig si Noli, iniingatang walang matabig na mga gamit, lalo na ang mga de-latang masakit dumapo sa bumbunan at lalo, upang huwag magising ang mga himbing pang katabi: ang kanyang ina at dalawang nakababatang kapatid. Ilang sandali na lamang at kakailanganin na rin nilang bumangon. Magbubukas na kasi ang tindahan, hindi sila maaaring manatiling nakahandusay sa sahig.

Ilang taon na rin silang ganito, mula nang aksidenteng mahulog sa kanal ang kanyang ama at hindi na muling natagpuan. Napilitan silang lumisan sa nirerentahang kuwarto. Nakiusap ang kanyang ina sa nakakatanda nitong kapatid na si Tiya Violeta, na kung maaari'y makisukob muna sila hanggang makadama ng kaunting ginhawa.

Kung ibabatay sa edad, nag-aaral na dapat ang anim na taong bunso, pero hindi pa rin dumarating ang patuloy nilang inaasahang ginhawa, kaya patuloy pa rin silang nakikitira. Patuloy sa pagtanggap ng labada ang ina ni Noli, habang si Noli at ang mga kapatid ay naging utusan ng pamilya ng kanyang tiya.

Sa loob ng masikip na banyo, hindi na nanibago ang mga teinga ni Noli sa mga panimulang dahak ng tambutso ng mga traysikel na nagpapainit ng makina bago ang paglarga sa ilalim ng gumigising pa lamang na araw. Nakakasabay talaga niya sa pagkuskos ng dumi ng kahapon sa peklating balat ang pagdahak ng mga plemahing tambutso. Sadyang maaga siyang maligo. Mahirap nang makipagkompetensiya sa paggamit ng banyo sa umaga. Hindi siya mananalò sa mga tanghaling gumising at parating nagmamadaling pumasok sa trabaho na mga anak ng kanyang Tiya Violeta.

Kahit nasa kalagitnaan siya ng paghuhugas ng madikit na tae sa puwit, tatayo siya sa inidoro, kesehodang mamantot ang salawal, para makaligo ang mga pinsan. Hindi rin siya makakaangal sa mag-asawang nangungupahan sa isang kuwarta sa ikalawang palapag. Nagbabayad ang mga ito para sa makagamit ng banyo. Pakikisama ng isang kadugong bahagyang nakakaangat sa buhay ang tanging pasaporte ni Noli at ng kanyang pamilya. Hindi puwedeng bilangin, mas nadadama pa ang puwersa ng hangin.

Pero hindi nagrereklamo si Noli. Para sa kanya, mas mabuti pa rin ang lagay nilang mag-iina kaysa iba. Kahit papaano, mas malambot ang humiga sa banig at semento ng bahay (at tindahan) na pag-aari ng may kasungitang tiyahin kaysa inilatag na mga diyaryo sa bangketa.

At higit sa lahat, ikinatutuwa ni Noli na marami siyang nakikilalang mga tao bilang tindero.

Hindi man nagkakalapit ang kanilang mga puso, hindi man nagkakahingahan ng mga problema sa buhay, sumasapat na kay Noli ang relasyong nakabatay sa mga tinging produkto. Alam niyang Sunsilk ang shampoo ni Michelle, ang nag-iisang anak ng biyudong si Atty. Ortega. Alam niyang mahina ang sikmura ni Obet, kaya malimit itong bumibili ng Diatabs. Kabisado niya kung may darating na bisita si Mang Nicodemus, dahil nagpapabili ito kay Oyo, ang matandang katulong, ng pulutan at inumin, na madalas ay mani, chicharon, kornik at apat na Emperador. Nahahalata rin niya kung naaatasado ang padalang dolyar ng asawang nagtatrabaho sa Hong Kong ng mayabang na si Nato. Bigla kasi itong napapautang ng kape at asukal. Parati, sa umaga ito umuutang. Nahihiyang makita ng ibang kapitbahay ang rupok ng ipinagmamalaking naipong yaman. Madalas nakakasabay ni Nato ang inaanak na si Raymond.

Si Raymond. Nagmadali sa paliligo si Noli nang maalala ang paboritong parukyano. Nasa ikatlong taon sa kolehiyo pa lamang si Raymond. May kaya ang pamilya nito, halata sa kutis na tila hindi pa natitikman ng lamok, sa pananalitang banayad at astring hindi mayabang: hindi ito nagdalawang—isip na tawaging Kuya si Noli, kahit noong unang araw pa lamang niya sa pagtitinda sa Violette's Sari-sari Store. Sa halip na mainsulto dahil dalawampu't isang taon lamang ang edad, tinanggap ni Noli ang “kuya” bilang pamilyar na salitang nagdurugtong sa kanilang dalawa ng binatang may maamong mukha. Dagdag pa, lagi itong mabango at nakapostura

tuwing nakikipaghuntahan sa kanya sa umaga, tungkol sa kung anu-anong bagay.

Ilang minuto lang naman ang itinatagal ng kanilang mga mababaw na usapan sa umaga, pero higit ito sa anumang relasyong mayroon si Noli sa ibang bumibili sa sari-sari store. Kung hindi lamang siya magiging malisyoso ay iisipin niyang itinatangi rin siya ng binata. Lalo na sa tuwing humahalakhak ito sa mga biro niya. Ang tawa nang tawa ay gustong mag-asawa, sasabihin nga niya kay Raymond minsan. Tingnan kung ano ang magiging reaksiyon nito.

Inalis na ng kanyang ina ang mga kahoy na tabing sa bintanang bumubukas sa kalye, kung saan bumibili ang mga tao. Winalis niya ang sementong higaan nila sa gabi. Magkatulong na tiniklop ng mga nakababatang kapatid ang kanilang banig sa isang sulok, katabi ng mga unan. Kinuha ni Noli ang pinakaibabaw na monoblock sa talaksang nakasiksik sa likuran ng ref na bigay ng supplier ng Coke, at inilagay sa tapat ng bintana. Umupo siya at inumpisahang ayusin ang hilera ng mga plastik na garapon sa pasimano ng bintana.

Hindi pa nag-uumpisang matuyo ang bagong hugas niyang buhok nang makitang papalapit si Chona, panganay na anak ni Mang Gerry. Bumili ito ng sardinas na hindi maanghang. Tulad ng dati, nanghiram ito ng abrilata at doon sa tindahan mismo binuksan ang lata ng sardinas.

“Anak, anong luto ng itlog ang gusto mo?” tanong ng kanyang ina.

Bago pa makasagot si Noli ng “binating itlog,” narinig na niya ang pagbati ng boses na inaabangan tuwing umaga. Kasama ng

bores, isinaboy ng hangin ang amoy ng dinurog na dahong pinabula sa sabong pampaligo: ang simoy ng ligaya ng kanyang mga umaga.

“Hi, kuya.”

Tulad ng dati, sandali siyang napatanga bago nakasagot: “Hi, Raymond. Anong bibilhin mo?”

“Wala naman. May ibibigay lang ako sa iyo.”

Magpakasal na tayo: muntik nang tumalon ang mga salita palabas sa nakangiting bibig ni Noli. Mabuti na lang at naging ugali niyang magtakip ng bibig tuwing ngingiti o kaya ay nabibigla.

* * *

KAIBA SA KANYANG MGA KAPAMILYA, MATALIK ANG RELASYON NI RAYMOND SA KANYANG ORASAN. Hindi lalampas sa isang minuto ang pagitan ng pagtili nito eksaktong alas singko y medya ng umaga at ng kanyang pag-iinat sa kama. Matagal nang nalaos kay Raymond ang konsepto ng pag-iinin. Sayang ang mga sandaling ginugugol sa pagtunganga sa kama, sa paghihintay dumapo ng siglang kinakailangan sa bawat umagang ipinapakilala ng pagtili ng orasan.

Madalas, nauuna pa siyang gumising sa kanyang ina. Kaya inako na niya ang gawain ng pagmamando kay Vina, ang katulong na naghahanda ng aalmusalin ng pamilya. Siya ang unang naliligo at dahil sadyang binibilisan ang kilos, pagdatal sa hapag ng mga magulang at nakatatandang kapatid, na pawang pupungas-pungas pa ng alas sais kinse sa umaga, hinihintay na lamang ni Raymond ang pagbusina ng kotseng maghahatid sa kanya sa pinapasukang kolehiyo.

Hindi naman dating ganito ang kanyang gawi. Mahigit apat na buwan pa lamang na isinusuot ni Raymond ang ganitong kasipagan sa pagsalubong sa buwang-liwayway. Apat na buwan na rin kasing hindi mapalis ang silab na perpetwal na nakalukob sa bagong tuklas niyang katawan.

Madalas niyang sabihin sa matalik na kaibigang si Victor: Ikaw ang lamok na nagbigay sa akin ng sakit.

Malaki ang pagpapasalamat ni Raymond sa pagtitiyaga sa kanya ng kaibigan, lalo na sa panahon ng pag-aalinlangan sa sarili. Batid rin niya: wala siyang anumang uri ng sakit. Ang lagnat na palaging nasa piling ay natural para sa sinumang kaedad niya. Tama ang kanyang kaibigang si Victor: biyaya ng pag-amin ang tapang at liwanag. Hindi na nagdurugo ang kanyang puso sa mga katagang ilang beses ding umunday ng saksak sa mga pagkakataong pinawalan ng mga taong hindi nakakaunawa: Bakla! Bakla!

Naumid na ang kanyang dila sa pangangatwiran (na madalas sinusundan ng sapilitang pagsisinungaling para magpatunay) sa ilang mga nakikinig: Ganito lang talaga akong kumilos, ma-finesse. Ang totoo niyan, crush ko nga si Jenny. Tingnan mo siya. Gusto ko ang mga mata niya. Saka...magaling siyang magdamit, di ba?

Nakakatitig na siya nang diretso sa komprontasyunal na mga mata ng Raymond na nasa salamin. Hindi na iniinda, kundi niyayakap na ng puso nang buong-buo at bandilang iwinawagayway pa ang salitang dati'y matalim na kutsilyong tumatarak: Bakla! Bakla! Ang dating mapagpaumanhing dila'y natuto ng wika ng kapangyarihan, ng wikang eksklusibo, na madalas kainggitan ng mga biglang namamangmang.

Tila siya dating nakamakapal na salamin, na biglang nabiyayaan ng linaw ng mata. Nagliwanag ang paligid, tumalas ang mga hugis, tumingkad ang kulay. Namukadkad ang bulaklak ng kanyang donselyang pagnanasa. Kahit saan sa paglingon ni Raymond: kalalakihang gumigising, nagpapakislot, sa lamang kaytagal nahimbing.

“Late bloomer ka na nga, kung tutuusin. Siyam na taon pa lang ako, kabisado ko na ang pangalan ng lahat ng cute boys sa school namin,” sabi sa kanya minsan ni Victor.

Pero nahuli man, hindi nahayok si Raymond. Likas na romantiko ang kinasanayang tibok ng puso. Hindi basta-basta nagpapadala sa puyos ng puson. Nananatili pa rin siyang birhen. (Sa lahat ng butas! madalas niyang itili sa mga makukulit.) Gusto niyang ialay ang unang danas sa taong mahalaga, tunay na itinatangi. Sa taong korong inaawitan ng pagmamahal at kamunduhan.

Natagpuan ni Raymond ang lalaking hanap sa lugar na todong hindi inaasahan (Napakaromantiko talaga!): sa harapan ng tarangkahang kulay asul ng bahay nina Mang Vergel at Aling Menchie, dalawang pinto lamang mula sa kanila, at katapat ng tindahan nina Aling Violy. Bumibili siya ng shampoo noong inianunsyo ng sunud-sunod na kahol ng aso ang matikas at pantay na pagkatanim ng mga paang nasasapnan ng sapatos na balat na kulay itim ng lalaking nakalingon sa kaliwa, tinatanaw ang dulo ng kalyeng nagluluwa ng paisa-isang traysikel na madalas kaysa hindi, may pasahero. Naniningkit ang mga mata ng lalaki sa pagsino sa mga nagmamaneho ng mga dumaraang traysikel. Panay ang sulyap

sa relong sumisilip-silip sa ilalim ng mahabang manggas sa kanan (nakatutuwang katangian). Kala-kalahating sulyap lang sa mukhang may matangos na ilong at makapal na kilay ang sumapat para malaglag ang puso ni Raymond sa bangin ng lihim na pagmamahal sa bagong tuklas na kapitbahay.

Ito na nga ba si Wilson? Ang dating matabang binatang nakakalaro ng kanyang kuya sa mga paliga ng basketball sa barangay? Kaytagal ngang nanlabo ng mga mata niya, para ngayon lamang mapansin ang lalaking kaytagal nang nanahan sa kanyang mga panagimpan.

Mabuti na lamang, nakapangunyapit sa huwisyo, hindi nabitiwan ang hawak na pera kaya tagumpay na idinaan na lamang ni Raymond sa matinding buntong-hininga ang bigat ng emosyong biglang dumagan sa kanyang dibdib. Para mapanatili ang balanse, sinakyan niya ang nakaumang na kadalalan ng tindero ng sari-sari. Hanggang dumating ang inaabangang traysikel ni Wilson, nanatili si Raymond sa harap ng tindahan. Nakikipagdaldalan, habang panay ang sulyap, sige sa pagbuga ng mga hindi sinserong pangungusap, unti-unting iniipon ang lakas ng loob para tuparin ang lunggating makausap sa wakas ang lalaking kaytagal hinintay.

Naging paborito niyang oras ang alas sahis kuwarenta y singko sa umaga. Iyon ang oras na unang nasilayan si Wilson gamit ang bagong mga mata. Iyon din ang higit na sumusundot sa kanyang puwit para agad tumayo sa hinihigang kama at maghanda bago pa magdilat ng mata ang buong pamilya. Habol ni Raymond ang saglit na sulyap sa lalaking itinatangi, sa harap ng tindahan nina Aling Violy, uma-umaga.

Nabawasan na nga ng madalas nilang pagkukuwentuhan sa mga walang kakuwenta-kuwentang bagay ng tinderong si Noli ang kanyang pagiging hindi sinsero. Unti-unti, tunay na ang mga tawang pinapakawalan niya sa tuwing may binabanggit na biro ang madaldal na tindero. Aba, mahirap din ang nakaupo lang maghapon at walang makausap, maliban sa mga bumibiling mas pinahahalagahan pa ang binibili kaysa nagbebenta.

“Ano ba ang ginagawa mo sa tindahang yon? Bakit ang tagal mo parating bumili?” tanong ng kanyang ama, isang umagang hindi maganda ang gising nito.

“Wala lang. Nakikipagkuwentuhan kay Kuya Noli.”

“Sinong Noli?”

“Yung nagtitinda kila Aling Violy.”

“Yung bakla? Bakla yon, a.”

Tumaas ang kaliwang kilay ni Raymond. “Oo nga.”

Sasagot pa sana ang kanyang ama (na sasagutin din ni Raymond, kung sakali) pero sumabad na ang kanyang ina: “O siya, siya. Bilis-bilisang kumain at mahuhuli na sa pagpasok. Sige na. Ikaw, Raymond, bilhin mo na ang bibilhin mo.”

Alam ni Raymond na hindi tanga ang kanyang mga magulang. Imposibleng hindi naririnig ng mga ito ang kulot sa kanyang boses; ang kakatwang pagtutok niya sa telebisyon sa tuwing mayroong palabas na pinagbibidahan si Aga Muhlach, Ian Veneracion o kung sinumang mestisuhing artistang lalaki. Imposible.

Pero nararamdaman naman niya sa mga pagkakataon tulad noong umagang iyon, unti-unting nawalan ng pakialam ang mga

magulang niya. Hindi man ideyal ang pagtanggap sa kanya, higit na mabuti pa rin kaysa palayasin siya ng bahay. O alisan ng mamamahin. O ilublob sa dram na punung-puno ng tubig.

Matapos maligo, magbihis ng uniporme sa kolehiyo, magayos ng buhok na may pagkabuhaghag, magpabango, kumain ng agahan at magsipilyo, lumabas ng bahay si Raymond, bitbit ang biniling tsokolate kinagabihan. Kampante niyang iniwan ang nag-aagahan pang ama, ina at nakatatandang kapatid para tupdin ang pangumagang ritwal ng pakikipaghuntahan sa baklang tindero. At siyempre: muling abangan ang pag-aabang ni Wilson ng traysikel.

Tumabi siya sa babaeng nagbubukas ng lata ng sardinas at saka binati ang tindero.

“Hi kuya.” Mukha na naman itong wala sa sarili, isip ni Raymond.

“Hi, Raymond. Anong bibilhin mo?”

“Wala naman. May ibibigay lang ako sa iyo.” Ipinatong niya ang tsokolate sa pasimano ng bintana, sa tabi ng nagsisiksikang mga plastik na garapon.

At sa sandaling iyon, lumingon siya at nakita ang langit sa araw-araw: nandoon na naman si Wilson, sa harap ng tarangkahan nina Mang Vergel at Aling Menchie.

At sa sandaling iyon, naisipan ni Raymond na tapunan ng matamis na ngiti ang lalaking bida sa kanyang mga panagimpan.

* * *

HINDI NAMAN SIYA BAGUHAN, KUNG TUTUUSIN. Nakatatlong relasyon na siya, ngunit hindi seryoso ang mga iyon. Batid ni Wilson, hanggang sa kama lang ang koneksyong pinagsaluhan nila ng mga naunang karelasyon: wala na silang ibang mapag-usapan kung lalampas ang paksain sa paboritong posisyon sa kama, pinakamainam na oras ng pagtatalik at pinakasulit na motel.

Pagkaraan ng tatlong relasyong batay lamang sa pisikal na atraksyon, at pare-parehong hindi lumampas sa tatlong buwan: sa edad na beinte singko, inakala ni Wilson na naturol na niya ang sukdol ng pag-ibig para sa bakla. Walang magpakailanman sa relasyon ng dalawang lalaki.

Hanggang nakilala niya si Ryan.

Huling araw noon ng kanyang dalawa't kalahating buwang relasyon sa ikatlong kasintahan, si Manuel. Huling araw ng kanyang pagtitiis sa mga pagsisinungaling at pagtataksil nito. Noong una, sinubukang intindihin ni Wilson ang kasintahan. Inisip niyang siya mismo ay hirap sa pagiging tapat sa kama, kaya hindi niya ito dapat asahan mula kay Manuel. Isa pa, kung gusto niya ng tapat na karelasyon, sa kanya dapat ito magmula. Kaya binura niya ang lahat ng mga numero sa cellphone na maaaring maging tukso. Kaya namitig ang leeg niya sa pagpipigil lumingon sa mga lalaking may balani ang pagmumukha. Kaya pilit niyang inigpawan ang koneksyong pisikal at sa unang pagkakataon: nagtangkang magmahal.

Pero nagpatuloy pa rin si Manuel. Ilang beses itong nahuli ni Wilson, nakikipagpalitan ng text messages sa kung sino-sinong lalaki. Dalawang kaibigan pa niya ang nagsabing nakita itong may kasamang ibang lalaki, noong Sabado ng gabing nagdahilan itong

sinusumpong ng nangangasim na sikmura kaya hindi nakipagkita kay Wilson.

Nagdesisyon lamang siyang tapusin ang katangahan noong araw na nakilala niya si Ryan. Noong harap-harapan siyang pinagtaksilan ni Manuel.

Nanood sila noon ng sine. Sa kalagitnaan ng pelikula, tumunog ang cellphone ni Manuel. Mayamaya, tumayo ito at nagpaalam na pupunta ng banyo. Dalawampung minuto na ang lumipas: nagkaanak na ang bidang babae, nagkaapo na ang bidang lalaki, gininaw na si Wilson sa lamig ng sinehan, walang Manuel na bumalik.

Sumunod siya sa banyo at sinampal ng katotohanan ng panloloko ng kasintahan: nakikipagtalo ito sa isang lalaking namumula ang mga pisngi at panay ang kumpas ng kamay. Nasa harapan sila ng kambal-kambal na lababo, parehong nakatingin sa kanilang repleksiyon sa salamin—walang kuwentang pagtatangkang magpakadisimulado. Iiling-iling ang nakangising janitor sa dulo ng banyo, naglilinis ng wala namang duming baldosa.

Hindi na kinailangang magsalita ni Wilson. Sumapat na ang pandidilat ng mga mata ni Manuel nang makita ang kanyang dumagdag na repleksyon sa salamin. Lumabas si Wilson ng sinehan nang hindi tapos ang pelikula pero tinapos na ang relasyon.

Dumiretso siya sa isang Internet café at nakipag-chat. Doon niya nakilala si Ryan. Ibinuhos niya ang pait ng dibdib kay Ryan, isang pagsasamantala sa bagong kakilala. Nakinig naman ito. Pagkuwa'y nagyayang magkita sa personal. Malapit lang pala ang tinitirhan mula sa Internet café.

At nagsimula ang kanyang tatlong taon at dalawang buwan sa piling ni Ryan na nabigong maging makatotohanang magpakailanman. Dahil natapos lamang muli, sa loob ng sinehan, ang lahat.

Pinapanood nila noon sa dilim at lamig kung paanong umiyak ang bidang babae sa kaligayahan habang naglalakad patungo sa altar, nang pawalan ni Ryan ang bombang lumasog sa puso ni Wilson: "Mag-aasawa na ako."

Tama-tama nga naman ang pagkakataon. Namamalirong na ang nguso ni Wilson sa paghagulgol sa pelikula; hindi na mahahalata kung lalo pa siyang lumuha dahil sa bagong balita. At iyon nga ang ginawa niya. Isinahod niya ang panyo sa dalawang mata at kinagat ang isang kamao, habang panay ang alo sa kanya ni Ryan. Umiyak rin ang kanyang mahal, batid ni Wilson. Umuwi siyang basa ang kaliwang balikat at lugmok ang puso.

Mula noon, wala pang muling nahalikan o nayakap si Wilson. Dahil ang totoo, bagaman hindi na siya umiiyak gabi-gabi at kahit tinatanggap na ang mga imbitasyon ng mga kaibigan sa mga hapunan kasama ang isang bagong kakilala, iniinda pa rin niya ang pagkabigo sa unang seryosong pakikipagrelasyon.

Ipinakilala ng umaga sa kanya ang isang kabalyerong lulan ng abnormal na kabayong bakal na may tatlong bilugang gomang paa: si Boyet. Dumating ito isang umagang malakas ang buhos ng ulan at naging mahabang pusali ang kalsada. Hindi makapaglakad si Wilson hanggang kanto dahil mababasa ang likod ng kanyang pantalon at marurumihan ang suwelas ng bagong biling sapatos na balat.

Simbilis ng lintik mula sa langit, dumating ang kabalyero, nakasuot ng malinaw na plastik na poncho, nakasandong itim sa ilalim at tinastas na maong para maging shorts. Tumigil ito sa harapan ni Wilson at nagtanong: “Boss, saan kayo?”

Mula noon, kahit hindi umuulan at nagpuputik ang kalsada, nag-aabang na ng traysikel si Wilson tuwing umaga. Hindi siya sumasakay sa iba, maliban sa kanyang kabalyero.

Unti-unti, lumampas sa usapin ng destinasyon ang kanilang usapan: hiwalay na pala si Boyet sa asawang babae, pero dahil kasundo ang kanyang biyenang lalaki, nakikitira sa bahay ng biyenan. Kasama niya doong ang tatlong anak—dalawang lalaki at isang babae.

Noong umagang iyon, habang hinihintay ang pagdating ng kanyang kabalyero, napatingin si Wilson sa tindahan ni Aling Violy. Noon lamang niya napansin, kaya biglang napaisip: kataka-taka: laging kasabay sa pag-aabang kay Boyet sa umaga ang pagbili sa tindahan ng nakababatang kapatid ni Edgar. Ano nga ba ang pangalan? Raymond? Malambot itong kumilos. Dati, nahuli pa nga niya itong naglalaro ng manyika. Katatapos lang nilang maglaro ng basketball noon at nakiinom siya sa bahay ng kababata. Hindi kaya inaabangan din nito si Boyet?

Nang makita ni Wilson ang ngiting ipinukol ni Raymond, bantulot niyang ginantihan ito.

SA PANDINIG NI BOYET BILANG AMA, GUTOM ANG MGA
HIKBI NG BUNSONG GUMIGISING SA KANYA TUWING ALAS

SINGKO NG UMAGA. Gutom sa masustansiyang pagkain. Gutom sa pagmamahal ng ina. Nahirati kasi ang anak na katabi si Elena. Mula nang ura-urada itong makipaghiwalay at sumama sa ibang lalaki, naging mababaw at maikli na ang tulog ng kanilang bunso.

Ang mga hikbi ng bunsong anak sa umaga ang paulit-ulit na paalala kay Boyet ng tungkulin na dapat tupdin bilang ama. Ito rin ang mga hikbi sa umagang paulit-ulit na isinusumbat kay Boyet ang kanyang pagkabigo bilang bana.

Iyon ay sandali lamang ng kahinaan. Sinuman ay bibigay, kahit saglit, kung buong buhay na nagkukunwaring malakas. Dahil wala namang taong lakas lamang ang taglay. Ang kahinaan, ang pagyupyop, ay nakasingit sa mga siwang ng marupok na laman.

Nag-uwian na ang iba pa nilang kainuman noon. Silang dalawa na lang ni Toto ang natira sa sahig ng sala. Nakiusap kasi itong makitulong sa bahay nila ni Elena, hindi na kayang iuwi ang sarili. Kumakatok na ang antok na dulot ng alak nang biglang magsalita ang bisita.

“Pare, type mo ba ako?”

Nagulat siya sa tinuran ni Toto. “Ano?”

“Alam ko naman, pare. Matagal nang masama ang tingin mo sa akin.”

“Tanginamo, pare.”

“Tanginamo rin.”

Katahimikan.

Si Toto ulit: “Sige na. Gusto mo naman, di ba? Pagbibigyan naman kita, e.”

Patapos na sila: naninigas na ang mga binti ni Toto, nasusuka

na siya sa pagkayod ng matigas at nanlalagkit na laman sa ngalangala. Saka naman naisipang pumunta ni Elena sa sala.

Hindi nila pinag-usapan ang pangyayari. Hindi alam ni Boyet kung paano sisimulan ang pagpapaliwanag. Hindi alam ni Elena kung paanong magsasalita habang namamaga ang mga mata at may bikig sa lalamunan. Ilang araw lamang naghingalo ang relasyon nila bilang mag-asawa.

Nagising na lang si Boyet sa atungal ng bunsong babae, noong madaling araw na umalis ang asawa nang walang paalam. Iyon ang katapusan ng palugit na ibinigay ng may-ari sa pagbabayad ng kanilang upa sa bahay. Dahil ang asawa ang nagbibigay ng kalahati ng gastusin—nagtatrabaho sa tupada si Elena—hindi na naghintay mapalayas si Boyet. Bago pa sumikat ang araw, pinuntahan niya ang biyenang lalaki kinabukasan at nakiusap kung puwedeng doon makitira, kasama ang tatlong bata. Mapagmahal talaga sa apo ang biyudong ama ni Elena, kaya tinanggap pa rin ang nagtaksil na manugang. Ang huli niyang balita, nakikisama na si Elena sa isa sa mga sabungerong nakatira sa mamahaling subdibisyon.

Ang kita sa pamamasada ng traysikel ang tanging inaasahan nilang mag-aama sa ngayon. May bulung-bulungan siyang naririnig kung minsan, sa mga kasamahan sa TODA, pero hindi na lang niya pinapansin. Pagkatapos ng naganap sa kanilang dalawa ni Toto, hindi na muling nakipag-inuman sa mga kasamahan si Boyet. Hindi na rin siya iniimbitahan ng mga ito.

Pero wala na siyang pakialam. Matagal na siyang nawalan ng pakialam sa sasabihin ng mga tao. Pagkatapos kumalat ng tunay na

dahilan ng pakikipaghiwalay ni Elena, wala nang makakakanti pa sa kahihyan niya. Mas masakit ang kalam ng sikmurang walang laman kaysa teingang nakakarinig ng walang kawawaang tsismisan.

Nakakasumpong na lang si Boyet ng ginhawa sa pakikipaghuntahan sa mga taong hindi nanghuhusga. Kaya napapadalas ang pagtambay niya sa tindahan ni Aling Violy. Nagigiliw siya sa pakikipagkuwentuhan sa pamangkin nitong tindero. Oo nga't may pagkamaingay at kaunting lantod, dahil panay ang hampas sa braso niya sa tuwing nabibiro, pero hindi ito nanghuhusga ng kapwa. Maraming alam si Noli sa mga kapitbahay pero hindi ito naringgan ni Boyet kahit minsan ng kahit anong mapanirang pangungusap tungkol sa kapwa.

Umiibig na nga ba siya sa tindero? Nitong mga nakalipas na araw ay nauukilkil ni Boyet ang sarili. Sa tuwing dinadaan niya ang suking pasaherong si Wilson—na may kabaitan at mapagkakatiwalaan din, mahilig itong makipagkuwentuhan sa kanya ng mga personal na bagay—napapansin niya ang pagtutuwid niya ng postura, ang pagpapalabas ng mga masel sa braso, ang paglinga-linga nang disimulado. Umaasa siyang maakit ang tindero.

Nang matanaw ni Boyet ang naghihintay na pigura ni Wilson sa tapat ng tindahan ni Aling Violy, muli niyang pinatikas ang postura ng katawan. Saka sumagi sa isip ng traysikel drayber ang alaala ng pagmamahal na minsang iniukol niya kay Elena.

Tunay ngang misteryo ang pag-ibig, bulong niya sa sarili. Hindi masiguro kung sino ang susunod na tutudlain.

Ang Nawawalang Hagdan

PARANG MAY NAGSINDI NG ISANG LIBONG BUMBILYA SA LOOB NG PARLOR. Napapitlag si Bree, biglang sinalakay ng mga alaala ng paninirahan sa bahay ng kanyang Tiya Chitang. Madaling araw noon nang mawalan ng kuryente, at ginising siya ng tiyahin para hanapin ang rechargeable lamp sa kusina. Takot sa pagkabulag ang gumising kay Bree, higit sa anupaman, dahil idiniin ng kanyang Tiya Chitang ang nagliliwanag na nguso ng flashlight sa kanyang mga talukap. Pumiglas siya palayo. Ngani-nganing magmura si Bree noon, pero hanggang sa sandali ng pagkagulat, nakipil na ng marahas na disiplina ni Tiya Chitang ang kanyang dila. Wala siyang kakibo-kibo nang tumayo mula sa papag.

Pero matagal na siyang nakalayas sa bahay ng tiyahin, at kagyat napayapa si Bree nang makita ang nahihimbing na si Mamita pagbukas ng mga mata. Kapwa sila nakahiga sa banig na nakalatag sa gitna ng parlor. Namatay na ang isang libong bumbilya, at ilaw na lamang ng mga poste sa labas ang sumisinag sa mukha ng may-ari ng Mamita's Magixalon. May bahagyang kinang ang mga pisngi at noo nito, dulot ng moisturizer na ipinapahid nito sa mukha bago matulog

gabi-gabi. Tila hindi nito napansin ang pagsabog ng liwanag kani-kanina lang. Napaisip si Bree kung napanaginipan lang ba niya ang liwanag. Dahan-dahan, inalis niya ang kumot sa kanyang mga binti.

“Noong isang araw pa iyan,” ungot ni Mamita.

Hindi lang pala siya ang naliwanagan. “Nakita mo rin pala, Mamita?”

“Paano kong makikita, nakapikit ako?”

“Bakit hindi ko nakita noong unang beses?”

“Engga ka kasi non, gaga,” sagot ni Mamita.

Noong nakaraang Biyernes sila nag-inuman nina Benjie, dahil tumama ang manikurista sa ending. Tulog mantika nga siya kapag nakainom. Tumayo siya mula sa banig. “Baka kung ano na ang nangyari.”

“Wala lang yan,” sabi ni Mamita. Nakapikit pa rin ito, at hindi tumitinag sa banig.

Sumilip si Bree sa bintana. May mangilan-ngilang silang kapitbahay na nasa kalsada. May mga pupungas-pungas, may ilan ding nakabuo na ng munting pulo, pihadong nagpapalitan na ng mga kuwento. Kabilang doon sina Aling Espie, may-ari ng sari-saring malapit sa Magixalon, at si Agila, ang tambay na kilala sa buong Barangay Talong Punay dahil sa tattoo ng haring ibon sa kanyang likod. Nagdesisyon si Bree na lumabas na rin, at makisali sa umpukan. “Nasinghalan ko nga ang bunso ko! Akala ko, siya ang nagbukas ng ilaw,” sabi ni Aling Espie.

“Ako naman, noong naalimpungatan, naisip ko agad, sunog!” kuwento ni Agila. “Dumiretso agad ako sa kusina at banyo, pinagbubuksan ko lahat ng gripo sa bahay. Mahirap na, e.”

“Pero ano ho ba talaga ang nangyari?” tanong ni Bree. Sumingit siya sa pagitan nina Aling Espie at Agila.

“Aba’y ewan,” sagot ng tindera. “Ang bilis, e.”

“Iyon na nga, pagdilat ko, wala na,” sabi ni Bree. “Ilang beses na ba tong nangyari?”

“Probably, second time na,” sagot ng isang lalaking kasama sa umpukan. “Noong una, akala ko, kumidlat lang, e.”

Hindi alam ni Bree ang pangalan nito, pero kilala niya sa mukha. Dumaraan ito sa tapat ng parlor tuwing umaga, laging nagmamadali, at may dalang pangginaw kahit napakainit naman ng panahon. Noon lang napansin ni Bree na makapal pala ang kilay ng lalaki. Kung hindi lang ito masyadong maputi, baka natipuhan niya ito. O baka puwede na, lalo na at hindi naman pala ito suplado. Nilunok niya ang muntik nang mamuong kilig. “A ganon ba? Pero, ano, bakit, ano—”

“May bumabang anghel. Magsisi na kayong lahat sa mga kasalanan nyo, malapit nang dumating ang paghuhukom.”

Napalingon silang lahat kay Mang Nardo, ang traysikel driver na bana ni Aling Espie. Sumingit pala ito sa tabi ng asawa. Pabulong ang binitiwang nitong mga salita, pero tila sinigawan na rin silang lahat, dahil walang nakapagsalita. Ano nga ba ang matinong paliwanag sa bigla-biglang pagsabog ng liwanag sa iba’t ibang bahay?

“Lasing ka na naman. Umuwi na nga tayo,” bulalas ni Aling Espie. Hinawakan niya sa braso ang bana, saka hinilang parang bata. Hinawi ni Mang Nardo ang kamay ng tindera.

“Hindi, hindi. Este, tama, nakainom ako. Pero hindi ako lasing. Nakita ko, e. Hindi naman malabo ang mata ko.”

“Sige nga, saan?” tanong ni Aling Espie.

Inginuso ng lalaki ang dulo ng kalye Andal. “Dun.”

“Iyon hong malapit sa botika?” tanong ni Bree.

“Natumbok mo, pare.”

Napangiwi si Bree sa sagot ni Mang Nardo. Narinig niya ang mahinang bula ng tawa mula sa katabi niyang lalaki. Gusto niya tuloy pitikin sa ilong ang matandang lasing.

“Nakainom ka lang, pare,” sabi ni Agila.

“Hindi nga ako lashing!” bulyaw ni Mang Nardo. “Bahala kayo kung gusto nyong mapunta lahat sa impiyerno!”

Nandilat si Aling Espie, saka hinampas ang braso ng bana. “Magtigil ka nga! Nakakahiya ka! Halika na!” Hinawakan niya ulit ang braso ng bana, saka hinila. Mas malakas na ngayon ang kapit niya, kaya hindi makawala si Mang Nardo kahit anong piglas ang gawin.

“Pasensiya na kayo,” sabi ng tindera habang naglalakad palayo. “Mauna na kami.”

“O siya,” sabi ni Agila, iiling-iling. Naglakad na rin ito palayo. Luminga-linga si Bree. Pumasok na sa kani-kaniyang bahay ang karamihan. May ilang nagkukuwentuhan pa rin, pero mukhang napunta na sa iba ang usapan, dahil nagtatawanan na. May mga kabataang abala sa pagse-selfie. Umalis na rin ang iba pa nilang kasama sa umpukan. Silang dalawa na lang ng lalaki ang naiwan sa kanilang umpukan.

“Uh, mauuna na rin ako,” sabi ni Bree, nakatungo. Naglakad na siya palayo bago pa makasagot ang lalaki.

Patay pa rin ang mga ilaw sa loob ng parlor pagbalik ni Bree. Nakahiga pa rin si Mamita sa banig, pero gising na, at nagkakalikot ng

cellphone. “O ano, wala lang, di ba?” tanong nito, nakatutok pa rin ang atensiyon sa cellphone.

“Sabi ni Mang Nardo, anghel daw,” sagot ni Bree habang isinasara ang pinto. Pinihit din niya ang dead bolt lock. Wala naman itong magagawa kung sakaling magliwanag man ulit, pero gusto lang niyang makampante kahit paano na ligtas silang dalawa sa loob ng parlor. “Anghel? Kamo, halogen yon. Kapag hindi siya nag-ingat, isa sa mga araw na ito, mahahagip na talaga ng sasakyan yan,” sagot ni Mamita. “Kung hindi ba naman laging susuray-suray.”

Hindi na itinanong ni Bree kung paanong nalaman ni Mamita na lasing nga si Mang Nardo. Halos wala namang naililihim ang mga residente ng Talong Punay sa isa’t isa. Lagi at laging may sumisingaw, kahit anong pagtatakip ang gawin. Sa kaso ng asawa ni Aling Espie, hindi naman lihim sa buong barangay na sunog-baga talaga ito.

Humiga na ulit sa banig si Bree. Pero nahirapan siyang bumalik sa pagtulog dahil sinusurot ng mga tanong: Anghel? Katapusan ng mundo? Bakit parang walang pakialam si Mamita, at ang iba pa sa mga nangyari? Ganoon na lang ba, mag-uumpukan sila, pagkuwa’y mag-uuwian? Pangalawang beses na ito. Bakit hindi man lang yata ito nabanggit sa mga kuwentuhan sa barangay hall?

* * *

BILANG RECEPTIONIST, SI BREE ANG PINAKAMAAGANG DUMARATING SA BARANGAY HALL. Kaya nagulat siya kinaumagahan, dahil may nauna sa kanya. Sarado pa ang barangay

hall, pero nakaabang na sa pintuan si Aling Vivian, ang may-ari ng Vivicoe Internetz, isa sa mga Internet cafe sa Talong Punay. Kasama niya ang isang patpating lalaki na nakasuot ng itim na sunglasses, at hanggang balikang buhok. Mukhang naiinip na ito sa paghihintay, dahil nakaupo na sa bangketa at nagkakamot-kamot ng binti.

Alam ni Bree ang pangalan ng binata—Kevin—pero mas kilala niya ito bilang Keanna. Minsan na nga silang natukso na kambal, dahil kapwa payat, mahaba ang buhok, at kung paniniwalaan ang mga baklang humirit, mahinhin pero nasa loob ang kulo. Tumatambay kung minsan si Kevin sa Mamita's Magixalon, kasama ng ibang kabarkadang bakla. Dahil sa mga pagtambay-tambay na iyon, nalaman ni Bree na dalawang beses na itong sumali sa Binibing Gay Talong Punay. Thank you girl noong una, semi-finalist noong ikalawa. Mukhang wala na itong tsansang manalo o umangat dahil nagkaroon ng eksena noong huling sali: hindi na siya nakasampa para sa “getting to know you” Q and A ng semi-finalists. Ang nakarating na kuwento kay Bree, sumugod daw si Aling Vivian sa backstage, pinaggugupit ang evening gown ng anak, saka ito kinaladkad pauwi.

“Magandang umaga po, Aling Vivian,” bati ni Bree habang binubuksan ang kandado ng pinto ng barangay hall. Tiningnan niya si Kevin, pero abala pa rin ito sa pagkakamot ng binti.

“Si Kapitan?” tanong ni Aling Vivian, parang naniningil ng utang.

Napansin din ni Bree na masama ang tingin ng babae sa kanyang buhok. Hindi niya mawari kung gusto ba siyang sabunutan

o ano. Binigyan niya ito ng mukha ng nakatikim ng napakaasim na manggang hilaw at ng boses ng taong may bisaklat na dila. “Mamaya pa ho siya darating. Pasok ho kayo.”

Pumalatak lang ang may-ari ng Internet cafe, saka sinutsutan ang anak na nakaupo pa rin sa bangketa. Lulugo-lugong tumayo si Kevin, pinagpag ang puwitan, inayos ang pagkakaupo ng salamin sa ilong, inipit ang buhok sa magkabilang tainga, saka nakatungong sumunod sa inang pumasok sa barangay hall. Hindi mahagip ni Bree ang mga mata nito dahil sa dilim ng suot na sunglasses. Umupo ang dalawa sa bangko na nasa tapat ng mesa ng mga kagawad. Doon karaniwang naghihintay ang mga dumudulog kay Kapitan, at ang mga naniningil ng utang sa mga kawani ng barangay.

Binuksan muna ni Bree ang mga ilaw at bentilador, saka tumungo sa sariling mesa sa bukana ng barangay hall. Kinuha niya ang logbook sa tokador, inilapag ito sa ibabaw ng mesa, saka binuklat sa pahinang hindi pa nasusulatan. Wala ang ballpen na lagi niyang iniipit dito. Sino na naman kaya ang kumuha? Kinuha niya ang ballpen na laging nasa shoulder bag.

“Sige po, Aling Vivian. Ano po ang maitutulong namin sa inyo?” tanong niya, habang nakaumang ang ballpen sa pahina ng logbook.

“Nawawala ang hagdan ko sa bahay,” simula ni Aling Vivian.

“Kailan po ho ninyo nalaman?”

“Kanina lang. Inuutusan ko kasi ito,” inginuso ng babae si Kevin, “na maglinis ng alulod. Pero ayon na nga, nawawala pala.”

“Ma, ang sabi ko naman sa iyo, kilala ko ang kumuha,” sabad ni Kevin.

Tatanungin sana ni Bree kung sino ang sinasabi ni Kevin, pero natulig siya sa biglang pagtinis ng boses ni Aling Vivian.

“Manahimik ka!”

“Pero, Ma—”

“Aling Vivian, pakinggan lang ho natin—”

“Nawawala ang hagdan ko! Iyon ang dapat mong marinig! Ewan ko ba naman sa inyo kung bakit nangyayari pa rin ang mga ganitong nakawan dito sa barangay. Hindi ba’t lagi namang may mga tanod—”

“Vivi! Napadalaw ka!”

Dumating na pala si Kagawad Wan. Kapitbahay ito ni Aling Vivian. Tinapunan ng kagawad ng tingin si Bree, senyal na ito na ang makikipag-usap.

Pinanood ni Bree na akbayan ni Kagawad Wan si Aling Vivian, habang inaanyayahan itong lumipat sa conference room. Rumerepeke pa rin ang bunganga ng babae. Panay lang ang pagtango ng kagawad, tila interesadong-interesado sa kuwento ng pagkawala ng hagdan. Nang dumapo ang mga mata ni Bree kay Kevin na naiwan sa bangko, hinubad na ng binata ang sunglasses. Namumula ang mga mata nito. Hindi bumukas ang mga labi ni Kevin, pero nakaguhit sa mukha ang paghingi ng paumanhin kay Bree.

Tumango na lang si Bree, at tinikom ang mga labi. Hindi na siya nagdududa sa katotohanan ng kuwento tungkol sa ikalawang pagsali ni Keanna sa Binibining Gay Talong Punay. Itinuon niya ang atensiyon sa logbook. Sa tabi ng oras na 8:00, inilagay niya ang pangalan at sadya ng unang bisita ng barangay: Aling Impakta, nawawalang hagdan.

* * *

KALAHATING ORAS ANG LUMIPAS BAGO UMALIS NG BARANGAY HALL SINA ALING VIVIAN AT KEVIN. Wala namang dingding ang conference room—ito lang ang tawag nila sa pinakamalaking mesa sa barangay hall—kaya narinig niya ang buong salaysay ng pagkawala ng hagdan: iyong sinabi na rin sa kanya kanina ni Aling Vivian, pero inulit-ulit lang, at dinagdagan ng paninisi kay Kapitan, sa mga barangay tanod, sa mga kagawad, ng mga detalye tungkol sa ritwal ng paglilinis ng alulod, at kung gaano kahalaga ang malinis na alulod tuwing panahon ng tag-ulan. Panay naman “Yes, Vivi,” “Pasensiya na, Vivi” si Kagawad Wan. Hindi nakasingit kahit minsan si Kevin sa pagitan ng pagtatalak ng kanyang ina at robotikong pagtugon ng kagawad. Ilang beses ding nagtangka si Bree na hulihin ulit ang tingin nito, pero isinuot na ulit ni Kevin ang itim na sunglasses, at tila napagkit na ang direksiyon ng mukha sa sahig. Nahirapan si Bree na itali ang gawing ito ni Kevin sa asta ni Keanna sa iilang pagkakataon na nakita niya itong nakikipagkuwentuhan sa mga kaibigang bakla sa Magixalon. Masayahin kasi si Keanna, umaapaw sa halakhak ang lalamunan, at maaaliwalas ang bukas ng mukha. Sa hitsura nito ngayon, parang kinukurot ang puso ni Bree dahil nakikita niya ang batang bersiyon ng sarili, lalo na noong nakatira pa siya sa kanyang Tiya Chitang. Parang kriminal na nasakote ng pulis, ang siste nga lang, misteryo kung ano ang kasalanang nagawa.

“Ser, ano hong gagawin natin sa hagdan ni Aling Vivian?” tanong ni Bree. Nilapitan niya si Kagawad Wan, pagkatapos nitong ihatid palabas ng barangay hall ang mag-ina.

Naglabas ng pitaka si Kagawad Wan. “Ibili mo nga ako ng softdrink sa labas. Nauhaw ako don, a.”

“Paano ho—”

“Marami namang pera yon,” sagot ni Kagawad Wan.

“Pero, ser—”

“Bilisan mo, uhaw na ako.”

* * *

WALA NANG INAASAHAN SI BREE KAY KAGAWAD WAN, O KAHIT PA SINUMAN SA BARANGAY. Ilang beses nang nagpakilala ang mga ito sa kanya, sa tuwing mayroong dumudulog sa barangay: hangga’t may makapagdadahilan, magdadahilan ang mga kawani ng barangay para hindi gawin ang trabaho. Kahit nang magtanong siya tungkol sa pagsabog ng liwanag noong nakalipas na madaling araw, wala siyang nakuhang sustansiya sa mga sagot.

“Bulalakaw lang yon,” sabi ni Kagawad Wan.

“Kung bulalakaw ho yon, nasa langit. Wala sa loob ng mga bahay,” katwiran ni Bree.

“Baka santelmo!” sabad ni Kagawad Tu. Lagi itong handang patunayang mas magaling siya kaysa Kagawad Wan. “Super santelmo! Ipinapaalala sa ating lahat na kailangang makamit ang hustisya.”

Ang tunay na hustisya e kung masisibak ka sa trabaho, gusto sanang sabihin ni Bree. Preo kinagat na lang niya ang dila.

Noong malapit nang mag-alas singko, dumating si Kapitan. Ito mismo ang nagbanggit sa liwanag noong madaling araw, at ang napakahusay nitong opinyon: “Bumbilya lang iyon na nalaglag sa poste.”

Gustong itanong ni Bree kung anong klaseng bumbilya kaya iyon na buong barangay ang sinabugan ng liwanag noong bumagsak? At kung bumagsak ito, hindi ba dapat, dumilim kaysa lumiwanag? Pero dahil si Kapitan ang nagsalita, wala nang kumontra. Tumango na lang ang karamihan—pinakamaraming tango si Kagawad Wan, siyempre pa—at nagkunwaring walang narinig si Bree.

Naiinis si Bree sa sarili dahil hindi pa rin masanay sa ugali ng mga kasama, at para siyang sinisilaban kapag naiisip na tinatanggap lang ito ng mga tao. Tila sapat na sa kanila na pumunta sa barangay hall, magtatarang doon, kung hindi man mag-iiyak tungkol sa pagiging iresponsable ng lahat, mula kay Kapitan hanggang sa kanya mismong naturingang hilaw na receptionist, at pagkuwa’y uuwi na, at maghahanap ng sariling solusyon sa idinulog na problema. Kasalanan rin nila kung bakit hindi nauubos ang mga dapat ireklamo, kung bakit hindi pa rin natatagpuan ang lahat ng nawawala.

“Feeling mo kasi, beauty queen ka. Masyado kang nagmamaganda,” sabi sa kanya minsan ni Mamita. Nabanggit niya dito ang mga hinaing tungkol sa pagpapatakbo ng Barangay Talong Punay. “Kung minsan, ang mga bagay, hindi naman kailangang baguhin. Tinatanggap na lang dapat. Hindi naman magugunaw ang mundo.”

“Pero paano kung puwede naman palang baguhin, kaysa tanggapin?” tanong ni Bree.

“E di baguhin mo.”

“Akala ko ba, ang sabi mo, tanggapin na lang?”

Nagtaas ng kaliwang kilay si Mamita. “Yung ibang bagay, kako. Halimbawa, tingnan mo yang mukha mo, mababago mo pa ba yan?”

Natawa na lang noon si Bree sa tugon ng may-ari ng Mamita’s Magixalon. Alam naman niyang hindi talaga ito duwag o palasuko. Nagsasalita rin ito at kumikilos kapag may gustong mangyari. Kaya nga napalago nito ang negosyo: mula sa pagbabahay-bahay para manggupit at mag-mani-pedi, nakapagtayo ito ng sariling parlor, nagkaroon ng mga tauhan. Pero umedad na rin si Mamita, at nagbago na rin ang ugali. Mas malambot na ng tungki ng ilong nito. Bihira na itong manermon. Kahit noong isang beses na may humiyaw na kostumer dahil laman na pala ang ginugupit ng nipper ni Benjie, suminghal lang ito, humingi ng paumanhin sa kostumer, at pagkuwa’y bumalik na sa paglalaro ng Candy Crush. Hinayaan na rin siya ni Mamita sa pagtatrabaho bilang hilaw na receptionist sa barangay. Alam nitong utusan ng buong barangay hall si Bree, at hindi hamak na mas mabuti ang pagtrato sa kanya bilang tagahaliling manikurista at tagawalis ng buhok, tinanggap na lang nito ang kanyang desisyon. Nag-aabot si Bree ng kaunti, dahil nakikitira siya sa Magixalon, pero hindi naman talaga siya inoobliga ni Mamita. At kahit kailan, hindi nito ipinaramdam sa kanya na sampid lang siya. Kaylayo sa pagturing sa kanya ng kanyang Tiya Chitang, kahit ito pa man din ang naturingan niyang kadugo.

Kaya ganoon na lang din ang simpatiya ni Bree para kay Kevin. Kung ibabatay sa nakita niya sa barangay hall, napakahirap ng buhay nito kasama si Aling Vivian. Ang hiling niya, makalaya rin ito, at makatagpo ng kaibigan—ng pamilya—tulad ng natagpuan niya kay Mamita at sa mga kaibigang bakla. Kung hindi man iyon, makapagsalita man lang sana. Bakit pa isinama si Kevin sa barangay hall, kung wala naman pala talagang sasabihin?

* * *

MAINGAY SA LOOB NG VIVICOE INTERNETZ CAFE. Nagsasalimbayan ang mga boses ng kabataang lalaki. Nakakumpol ang mga kabataan sa harapan ng mga computer. Mayroong mga nakaupo, may suot na headset, at tutok na tutok sa monitor. May mga amuyong na nakapaligid sa bawat isa, at sa kanila nagmumula ang pinakamalakas na ingay: kung hindi nagkukuwentuhan, nagpapayabangan, nagbabantaan, o lantarang nagmumurahan. May namataang aircon sa isang sulok si Bree, at may ilang nakatindig na electric fan sa pagitan ng mga hilera ng computer, pero tila singlakas lang ng hangin mula sa hikab ng inaantok na lasenggo ang nagmumula sa mga ito. Ilang sandali lang ang lumipas, naninikit na ang buhok niya sa batok dahil sa pawis.

Pumunta si Bree sa mesa na may printer, at malapit sa pintuan. May nakaupo doong isang morenong batang lalaki na nakasuot ng patagilid na baseball cap. Mukhang abala ito sa paglalaro ng computer, pero alerto sa pagsigaw kapag may naririnig na nagmumura. Sumigaw

muna ang batang lalaki ng “Hoy! Tangina, sinabi nang bawal magmura dito, gago! Papalayasin ko na kayo!” bago humarap kay Bree at nagtaas ng dalawang kilay. “Ano yon?”

“Nandito ba si Kevin?” tanong niya.

Tiningnan muna siya ng batang lalaki mula ulo hanggang paa, bago inginuso ang pinakadulong hilera ng mga computer, at ibinaling ulit ang atensiyon sa kaharap na monitor.

May tatlong hilera pa ng mga cubicle at computer bago ang huli, at pulos bumbunan at batok ng mga kabataang lalaki ang natatanaw ni Bree, kaya nagtanong siya, “Saan doon?”

“Kevin! May naghahanap sa iyo!” Umalingawngaw ang boses ng bata sa buong Internet cafe, pero nakatutok pa rin ito sa monitor. Dire-diretso pa rin sa pagsasalita ang mga kabataang lalaki naglalaro at nagmimiron. Wala ni isang lumingon, kahit sumigaw na ang batang lalaki.

Naglakad si Bree papunta sa direksiyong itinuro ng bata. May mangilan-ngilang binatilyo na sinisipat siya, lalo na kapag napapansin ang buhok niyang tuwid na tuwid at hanggang balik. Hindi naman nagsinungaling ang nguso ng batang lalaki: naroon nga sa pinakahuling hilera, iyong katabi na ng pader, nakaupo si Kevin. May dalawang kabataang lalaking nakatayo sa gilid nito, nakikinoood sa laro. Nakilala ni Bree ang anak ni Aling Vivian kahit nakatalikod dahil sa buhok nitong hanggang balik. Silang dalawa lang ang may ganoong kahabang buhok sa loob ng Vivicoe Internetz Cafe. Mukhang hindi nga lang masyadong naaalagaan ng suklay ang buhok ni Kevin.

Kinalabit niya si Kevin. “Huy.”

Walang tugon, kahit angat man lang ng balikat. Kinalabit niya ang isa sa mga binatilyong miron, saka itinuro si Kevin. Tiningnan lang siya nang mabilis ng binatilyo, at saka nagkibit ng balikat. Nanood na ulit ito ng laro. Tiningnan ni Bree ang monitor: may naglalakarang maliliit na tao, parang mga langgam na binubulabog. Hindi niya malaman kung alin ba sa maliliit na taong iyon ang pinapagalaw ni Kevin, basta dura lang nang dura ng asul na ilaw ang mga baril nila. Hindi niya maintindihan kung paanong napapako ang atensiyon ng mga kabataang ito sa ganoong palabas. Ganito rin sila Mamita at ang ibang mga bakla kapag nanonood ng mga beauty contest, pero naiintindihan niya iyon, dahil parang mga sarili din nila ang pinapanood. “Ako yang si Venezuela! Tingnan mo kung paano humampas ang balakang! Akong-ako yan!” Taon-taon kung angkinin niya ang pagiging Miss Venezuela, kahit sa totoo lang, walang hawig si Mamita kahit sa hinlalaki ng sinuman sa mga kandidata. (Hindi siya mahilig sa mga beauty contest, at ipinagtataka ito ng mga kaibigan niyang bakla. Hindi rin alam ni Bree kung bakit.)

Naisip ni Bree na hindi niya makukuha ang atensiyon ni Kevin kung hindi siya eeksena. Kaya pagkatapos ng pangatlong kalabit, at hindi pa rin tumitinag si Kevin, naglakas-loob siyang tanggalin ang suot nitong headset. “Hoy, Keanna. Ano ba?” Wala naman talaga siyang balak na tawagin itong Keanna sa harapan ng iba, pero napapahiya na rin siya dahil sa pang-iisnab.

“Ano ba yon?” asik ni Kevin, habang hinihila ang kurdon ng headset na sumabit sa kanyang balikat. Nakasuot pa rin ito ng itim na sunglasses.

“May itatanong lang ako sa iyo,” sagot ni Bree. Nagtaas na rin siya ng kilay. Nakatingin na sa kanilang dalawa ang mga binatilyong miron.

“Ano nga?”

“Sa labas tayo. Maingay dito.”

* * *

“GUSTO MO NG YOSI?” TANONG NI KEVIN. Naglabas ito ng lighter at isang kaha ng sigarilyo.

Tumanggi si Bree. Gastos lang ang tingin niya sa sigarilyo. Nasa bangketa na sila at nagulat siya sa pag-iiba ng asta ng anak ni Aling Vivian paglabas nila ng Vivicoe Internetz Cafe. Nakita ulit ni Bree si Keanna, ang baklang tumatambay sa Magixalon. Mukha itong may kumpiyansa sa sarili, at hindi na masyadong mainit ang ulo.

“Ano ang kailangan mo, Bree?”

“Yung kaninang umaga?”

“O?”

“Parang may sasabihin ka.”

Humithit muna ng sigarilyo si Kevin. “Ano nga?”

“Sino ang nagnakaw ng hagdan?”

Bumuga ng usok si Kevin. “Si Dante.”

“Sino yun?”

“Kunwari ka pa.” Hinubad ni Kevin ang suot na sunglasses, ipinunas sa sariling kamiseta. Napansin ni Bree na mapula pa rin ang mga mata ng kausap.

“Hindi ko nga kilala, Keanna.”

“Yung mestiso. Yung nakatira malapit kina Aling Espie.”

Wala siyang ibang naiisip na mestisong nakatira sa kalye Andal na malapit kina Aling Espie, maliban sa lalaking nakita niya noong madaling araw na biglang nagliwanag ang buong barangay.

“Yung guwapo?”

“Tingnan mo na, kunwari ka pa.”

Napansin ni Bree ang pagdilim ng mukha ni Kevin. At alam niyang pihadong tuluyan na itong mabuwisit kapag itinuloy niya ang pagtatanong. Pero hindi siya makapaniwala na magnanakaw nga ng hagdan si Dante. “Sigurado ka ba?” tanong ni Bree. “Bakit naman siya magnanakaw ng hagdan? Aanhin niya yon?”

“Magsama kayo ng nanay ko,” irap ni Kevin. Ibinato nito sa semento ang sigarilyo, saka naglakad pabalik sa Vivicoe Internetz Cafe. Bago pumasok, isinuot muli ng binata ang sunglasses.

* * *

PAGKATAPOS NG HAPUNAN, IKINUWENTO NI BREE KAY MAMITA ANG NANGYARI SA BARANGAY HALL NOONG UMAGA. Binanggit din niya pati ang pagpunta kay Kevin sa Vivicoe, at ang naging takbo ng usapan nila.

“May pagka-antipatika talaga yang si Vivian,” sabi ni Mamita. “Pero hindi naman masama ang ugali.”

“Pero bakit niya ganoon tratuhin si Keanna?” tanong ni Bree.

“Siguro, galit. Hindi ba, tumigil ang baklang yan sa pag-

aaral para mag-byukonera? Kaya nga naging tambay na lang siya, di ba. Hindi naman manalo-nalo. Tinustusan siya ni Vivian, a. Private school yan dati."

"Sapat na bang dahilan yon?"

"Malaysia! I'm sure, kaya niya itinuturo si Dante dahil hindi niya mahala."

"Paano mong nakilala si Dante, Mamita?"

"Tubong Talong Punay ang lola mo, ano ka ba." Kumindat si Mamita, saka humalik sa hangin.

"Paano nga! Napakalandi mo tal—"

Sumabog ang liwanag sa loob ng parlor. Sabay silang napatili ni Mamita. Ilang segundo lang ang itinagal ng liwanag, pero humihyaw pa rin si Mamita pagkatapos.

"Brigido! Nabulag ako! Nabulag ako!"

Tadtad ng mumunting liwanag ang paningin ni Bree. Halos wala rin siyang makita, maliban sa napakalabong anino ni Mamita sa kanyang harapan. Inabot niya ang balikat ni Mamita, saka hinila ito para yakapin. "Pumikit ka muna, Mamita. Pumikit ka muna."

Dumapo sa isip ni Bree: kung ganito rin ang sumabog na liwanag noong unang beses, malamang, hindi ito ipagwawalang bahala ng mga tao. Malakas na rin iyong huli, pero hindi naman nagkaroon ng ganitong epekto sa mga mata nila. Ito ang pinakamatindi sa lahat ng pagsabog ng liwanag. Ikatlong beses. Paano pa kaya ang epekto ng ikaapat, kung magkakaroon man? Baka mabulag na ang buong Talong Punay.

Pagkaraan ng ilang minuto, naramdaman ni Bree ang

pagbagal ng tahip ng dibdib ni Mamita. Hindi pa rin ito bumibitaw sa kanya. Unti-unti, binuksan ni Bree ang kanyang mga mata. May kaunting pagkahilam, pero nagbalik na sa normal ang paningin niya.

“Mamita, okay na ako. Subukan mong dumilat.”

Kumalas si Mamita sa kanya, at idinilat ang mga mata. “Ay, salamat po,” bulalas ni Mamita. “Salamat po.” Mayamaya, nagpupunas na ito ng luha.

Tumayo si Bree, at sumilip sa bintana. Marami nang tao sa labas. Kailangan na niyang kumilos. Bubulabugin na niya si Kapitan, ang mga kagawad, at ang mga tanod. Hindi na niya matatanggap ang mga kagaguhang paliwanag. Kailangan nilang tulungan ang mga tao. Kapag hindi siya pinakinggan, didiretso na siya sa presinto. Kung ano ang magagawa ng barangay at pulis, hindi niya alam. Pero ano nga ba ang gagawin kung sakaling magugunaw na ang mundo?

Lumington siya kay Mamita. “Mamita, sandali—”

Kinuha pala ni Mamita ang Santo Niño mula sa altar. Kalong-kalong nito ang poon, at tahimik na nagdarasal. Mamasa-masa pa rin ang mga mata nito ng luha.

Hindi na inistorbo ni Bree si Mamita. Lumabas na siya ng Magixalon.

* * *

“SINASABI KO NA SA INYO! Magsisi na kayong lahat sa mga kasalanan ninyo!” Nagsisisigaw si Mang Nardo sa gitna ng kalsada. Nasa tabi niya ang asawang si Aling Espie, parang batang hindi kayang pigilan ang nagwawalang magulang. Nagkukumpulan naman

ang iba, pinapanood si Mang Nardo. Mayroon ding abala sa sariling pakikipagbalitaktakan tungkol sa naranasan kaninang sumabog ang liwanag. Marami ang may hawak sa kani-kanilang cellphone, may nakikipag-usap, may nagte-text, may nagbi-video ng paligid, lahat nagkukusot ng mata. Mayroon ding mga batang tumatakbo sa kalsada, hinahabol ng mga tagapag-alaga. May matatandang nakasilip sa mga bintana. Naglisaw din ang mga aso, at walang tigil sa pagkahol.

Dire-diretso lang sa paglakad si Bree. May narinig siyang tumawag sa pangalan niya (si Aling Espie?), pero hindi siya lumington. Kailangan niyang makarating kaagad sa bahay ni Kapitan. Bago siya lumiko sa eskinita na shortcut papunta sa bahay ng pinuno ng barangay, nakita niya ang pamilya ni Dr. Catibayan na naglalagay ng mga gamit sa van. Umiiyak ang batang babaeng nakaupo sa harapan, iyong bunso—inayusan ito ni Mamita noong nag-First Communion—habang panay naman ang sigaw ni Dr. Catibayan sa kanyang asawa, pinagmamadali itong kumilos. May bitbit na overnight bag ang babae. Napaisip si Bree kung dapat na rin ba silang lumikas ni Mamita. Pero saan sila pupunta? Paano kung sumabog ang liwanag habang nasa biyahe sila? Paano kung sumabog ang liwanag ngayon mismo? Sinuntok siya sa dibdib ng kaba. Binilisan niya pa ang paglakad.

Malapit na siya sa dulo ng eskinita, patungo sa kabilang kalye, nang marinig ang wangwang ng pulis. Sa wakas! Mayroon nang magpapakalma sa mga tao, isip ni Bree. Babalik sana siya sa kabilang dulo, pero natigilan siya nang may makitang lalaking papasok sa eskinita. May hawak itong hagdan. Madilim ang mismong eskinita, at

nasa magkabilang dulo lang ang liwanag, iyong galing sa mga poste sa kalye, pero namukhaan niya ang lalaki. Natigilan din ito nang makita si Bree, at ilang sandali silang napako sa kinatatayuan, nagtatantiyahan. Si Bree na ang nagpatiuna. “Dante?”

Tumango lang ang lalaki.

Totoo nga ang sinasabi ni Kevin, sa loob-loob ni Bree. “Kay Aling Vivian ba yan?”

Mukhang nag-isip muna si Dante bago tumango ulit.

Nababanaag lang ni Bree ang mukha ng kausap, kaya hindi niya lubos na masabi kung ano ang damdaming nakaguhit dito. Pero kung ibabatay sa hindi nito pagsagot, mukhang natatakot sa kanya. Nasa kanya ang kapangyarihan. Naririnig pa rin nila ang wangwang mula sa kalye Andal, at ilang sandali lang ang kailangan para tumakbo siya pabalik at magsumbong sa mga pulis. Pero hindi pa rin niya magagap kung bakit nasa eskinita ngayon si Dante, bitbit ang hagdan na ninakaw niya. Saan ba niya ginagamit ang lintek na hagdan? Ano ba ang gusto niyang abutin? Nangahas si Bree. “Isosoli mo na ba yan, Dante?”

Sunod-sunod ang pagtango ng binata.

Naalala ni Bree ang panahon na nagnakaw siya ng tsokolate noon sa isang tindahan. Nakaligtas naman siya, pero tinamaan ng konsensiya kinabukasan. Kung maisosoli lang niya ang tsokolate, isinoli na lang niya. Lumapit siya kay Dante, at hinawakan ang kabilang dulo ng hagdan. “Halika, dito tayo dumaan, para hindi nila tayo makita.”

* * *

ALAM NA NI BREE ANG BAWAT LIKAW NG BARANGAY TALONG PUNAY. Nasa kalye Andal ang mga pulis dahil ito ang pinakamalapit na kalye mula sa presinto at munisipyo. Nasa kanto ng kalye Andal ang botika, at doon malapit ang bahay nina Aling Vivian. Lumabas sila sa kabilang dulo ng eskinita, iyong pinanggalingan ni Dante, patungo sa kalye Adante. Pumunta sila kalye Adante, at mula roon, naglakad paikot sa kanto ng kalye Andal. Marami na ring tao ang naglisaw sa kalyeng iyon, mayroon na ring mga nag-eempake, at nagkakarga ng kung ano-ano sa mga sasakyan, kaya hindi na rin sila masyadong naging kahina-hinala. Kailangan lang nilang hindi abutan ng mga pulis, na malamang ay umiikot na sa dulo ng kalye Andal, patungo sa kalye Adante.

Pero hindi alam ni Bree ang eksaktong lokasyon ng bahay nila Aling Vivian. Ang alam lang niya, malapit ito sa botika. Pagdating nila sa kanto ng kalye Andal, si Dante na ang nagturo ng direksiyon.

Malaki ang bahay nina Aling Vivian, pero may kalumaan na. Mayroon itong dalawang palapag, may hagdanang bato sa bukana, malawak na hardin sa harap na natatamnan ng mga halamang ornamental, may tarangkahan, at mababang pader na nakapalibot. Kahawig ito ng mga bahay ng pamilyang mayaman sa mga lumang pelikulang nahahagip ni Bree sa telebisyon tuwing hapon, at kinakamutan niya sa ulo ang kanyang Tiya Chitang.

Marami na rin ang taong nagkalat sa kanto ng kalye Andal, lalo na at dito dumaraan ang mga sasakyang lumuluwas. Kaya ganoon na lang ang gulat niya nang ilapag ni Dante ang hagdan, at walang kaginsa-ginsang sumampa sa ibabaw ng mababang pader.

“Dante! Baka may makakita sa atin!” bulong ni Bree. Nagpalinga-linga siya, nakahandang magdahilan kung sakaling may manguwestiyon kung bakit sumasampa ng bakod nang may bakod ang receptionist ng Barangay Talong Punay. Pero hindi na narinig ng binata si Bree, nasa loob na ito ng bakuran nina Aling Vivian.

Bumukas ang tarangkahan, at lumitaw ang nakangiting mukha ni Dante. “Relax ka lang,” sabi ng binata.

Gustong sampalin ni Bree ang binata, dahil inilagay siya nito sa panganib, pero gusto rin niya itong kurutin sa pisngi. Pawisan na ang binata, at hulasa sa pawis, pero tila lalo lang itong naging kaakit-akit kay Bree. “Tseh,” sabi niya, sabay dampot sa isang dulo ng hagdan.

Pagkaraang ipasok ang kabuuan ng hagdan, isinara ni Dante ang tarangkahan gamit ang isang kamay. Sa pagmamadali, napalakas ang tulak ng binata. Umalingawngaw ang pagsampal ng bakal sa semento. Pagsasabihan sana ni Bree si Dante, pero hinila na nito ang hagdan, at napasunod na lang siya. Habang naglalakad sa hardin, tumingin siya sa ikalawang palapag ng bahay nina Aling Vivian. May dalawang bintanang nakaharap sa kalsada. Bukas ang ilaw sa isang bintana. Nandito sina Aling Vivian!

“Dante, may tao sa loob!” bulong ni Bree. Hinila niya ang dulo ng hagdan.

“Akong bahala,” sagot ng binata. Ni hindi ito lumingon. Hindi rin ito bumitiw sa pagkakahawak sa kabilang dulo ng hagdan.

Pumunta sila sa likuran ng bahay. May mahabang hagdan na naroon. Mga apat o limang hagdan siguro, pinagdugtong-dugtong ng lubid. Inilapag nila ni Dante ang hagdan sa tabi nito.

“Dante, ano ito?” tanong ni Bree.

Hindi sumagot si Dante. Iniangat lang nito ang kamiseta, at nagpunas ng pawis. Nalantad ang tiyan ng binata. Balbon ang pusod nito.

Napahiya si Bree. Naalala niyang tumatagaktak na rin pala ang pawis, kaya pinahid na ng magkabilang manggas ang mukha. Nakatingin na siya sa ibang direksiyon nang muling magsalita. “Dante, sagutin mo ako—”

“Babe?”

Lumingon si Bree. Naroon si Kevin, may bitbit na lubid at kutsilyo. Tinutop ni Bree ang dibdib nang makita ang patalim. “Keanna, nagkakamali ka. Wala kaming ginagawa ni Dante, hindi ko siya mah—”

“Last na to, babe,” sagot ni Dante.

“Bilisan natin, bago makabalik si Mama,” sabi ni Kevin. Tinapik nito sa balikat si Bree bago lumuhod sa tabi ng mga hagdan, at sinimulang ikabit ang hagdan na dinala nina Bree at Kevin.

Parang binuhusan ng malamig na tubig si Bree. Magjowa pala ang dalawang ito! “Teka, teka, anong nangyayari?”

“Ayusin muna natin ito,” mungkahi ni Dante. Nakangiti ito na parang ligaw na tutang naghahanap ng bagong amo.

Muntik nang kiligin si Bree sa ngiti ng binata, pero nagtapang-tapangan na lang. “Ipaliwanag nyo muna sa akin ang nangyayari! Kundi, isusuplong ko kayong dalawa! Receptionist ako ng barangay!” banta niya. May jowa ka na pala, Dante, wala ka man lang pasabi, sa loob-loob niya.

“Bakla ka, tulungan mo na muna kami,” sabi ni Kevin. “Diyan ka, eto ang lubid.” Hinagis nito ang isang bilot ng lubid sa paanan ni Bree. Halos wala nang bahid ng pamumula ang mga mata nito.

Wala na rin siyang maisip na dahilan para magmatigas—maraming nakakita sa kanya na bitbit ang hagdan, kasama si Dante—kaya sumunod na lang si Bree. Lumuhod siya sa tapat ng magkasintahan, at tumulong sa paglulubid ng hagdan.

Habang naglulubid (at naglalambutsingan!), nagkuwento sina Kevin at Dante: nagkakilala sila dahil sa paglalaro ng isang online video game. Sikat si Kevin sa mga kalaro, dahil babae ang avatar niya, pero isa siya sa pinakamagaling. Nagsimula sila sa paglalandian sa chat, hanggang napunta sa pagte-text. Sa tuwing nagtatangkang tumawag si Dante, nagdadahilan si Kevin. Tigas rin ang pagtanggap niya nang itanong ni Dante ang kanyang Facebook account. Babae kasi ang pakilala ni Kevin, at ayaw na niyang gumawa pa ng alter account para lang lokohin si Dante. Sa online game lang siya nagpapakilala bilang babae. Isang araw, napagod na siya sa pagkukunwari, umamin siya kay Dante. Ganoon na lang ang tuwa niya nang malaman na nahulaan na pala ni Dante na lalaki rin siya, at interesado pa rin ito. Nagkita sila sa personal, at hindi nagtagal, naging magkarelasyon.

Nakumpirma ni Bree ang kuwento ni Mamita tungkol kay Kevin. Tumigil nga ito sa pag-aaral. Pero hindi siya ang nagdesisyon, kundi si Aling Vivian. Pagkatapos nitong mabuko na sumali si Kevin sa Binibining Gay Talong Punay, tumigil na ito sa pagtustos sa pag-aaral ng anak. (“Mas mabuti pa raw na naging kriminal ako,” sabi ni

Kevin.) Si Dante ang dahilan ng pagtambay-tambay noon ni Kevin sa Mamita's Magixalon. Nagkikita sila tuwing gabi, pagkagaling ni Dante sa kanyang trabaho sa Makati.

Lihim ang relasyon nila dahil hindi rin tanggap ng pamilya si Dante. Hindi tahasan ang kanilang disgusto, pero alam ni Dante na walang mabuting masasabi ang kanyang mga magulang kung sakali man na umamin siya sa mga ito tungkol sa sarili. Kapwa relihiyoso at taong simbahan ang kanyang mga magulang. Madalas rin niyang naririnig ang magkatuwang na panlalait ng mga ito sa tuwing may makikitang mga bakla sa telebisyon, sa pelikula, o kahit saan man. Sa katunayan, galit ang mga ito kay Mamita, at hindi nagpagupit o nagpaayos ang sinuman sa kanila sa Magixalon.

"Pero bakit si Dante ang itinuturo mong magnanakaw ng hagdan?" tanong ni Bree.

"Wala lang yon," sagot ni Kevin.

"Wala ka diyan," sabad ni Dante. "Nagselos po kasi."

"E kasi naman, lagi kang ginagabi nang uwi. Mahigit isang linggo na! Malay ko ba kung—"

"Sabi ko naman sa iyo, nasa Pilipinas ang client namin, kaya lagi kaming overtime. Sorry na nga."

"Sus, kliyente daw! Malay ko," bulong ni Kevin.

Tumigil sandali si Dante sa pagtatali ng lubid, at hinalikan si Kevin sa pisngi. Umiwas si Kevin, pero hindi rin naitago ang kilig. Nagpakawala ito ng mahinang "Ano baaaa."

"Kapag hindi ninyo tinantanan yang ginagawa nyo, ihahampas ko sa inyong dalawa itong hagdan," bulong ni Bree.

Natawa lang ang magkasintahan, saka bumalik sa pagtatali ng lubid sa hagdan. Sa kabila nito, panay pa rin ang palitan nila ng malalagkit na tingin, kaya itinuon na lang din ni Bree ang atensiyon sa paglulubid. Ang totoo, mas natutukso siyang sabunutan at ipagwagwagan si Kevin. Anong klaseng bakla ang ipapahamak ang jowa niya dahil lang sa pagseselos? Mas mabuti na nga ang jowang ginagabi sa pagtatrabaho kaysa kung anong dahilan na walang kapararakan. At talagang naka-jackpot siya kay Dante! Guwapo, mabait, masipag...

“Bree? Okay na yang buhol mo. Sobrang higpit na niyan,” sabi ni Dante.

Natauhan si Bree. Nasobrahan pala ang gigil niya sa lubid. “Ah, sinisiguro ko lang na matibay talaga,” sagot niya.

“Salamat, Bree,” sabi ni Kevin.

“Aanhin nyo ba yan?” tanong ni Bree. “Saka bakit ngayon pa, nagkakagulo ang lahat, saka nyo napag-tripan na gawin yan? Hindi ba kayo natatakot na magliwanag ulit?”

Nagkatinginan ang magkasintahan. Tumango si Dante, at saka dinampot ang hagdan. Isinandal niya ito sa pader. Sa haba ng hagdan, ilang piye ang inilampas nito pader. Lumapit si Kevin kay Bree. “Ipangako mo munang hindi mo kami pagtatawanan,” sabi nito.

“Tinulungan ko na nga kayong magkabit ng hagdan na yan, di ba?” sagot ni Bree.

“Ipangako mo muna.”

Narinig ni Bree ang wangwang ng pulis. Nakaikot na sa kalye Adante ang mga pulis. “Sige, promise.”

“Hinahabol namin yung susunod na pag-ilaw.”

“Ha? Anong kinalaman ng hagdan?”

“Aakyat kami dun,” sabi ni Dante. Itinuro nito ang mga ulap.

“Aakyat kayo sa langit?” tanong ni Bree.

“Sa spaceship,” sagot ni Dante.

“Ano?” Hindi malaman ni Bree kung matatawa o hindi. Ano ba talaga ang nangyayari? May mga pagsabog ng ilaw na halos makabulag sa buong barangay, at ngayon, may magjowang bakla na nagnanakaw ng mga hagdan para umakyat sa spaceship.

“Magkasama kami ni Dante noong unang beses nagliwanag,” paliwanag ni Kevin. “Nakita namin ang spaceship nila. Kinausap nila kami.”

“Ha? Sinong sila? At paano kayo kinausap? Bumababa sila ng...spaceship?”

“Boses lang sila,” sagot ni Kevin. “Pero alam naming galing doon sa spaceship.”

“Nasaan ba itong spaceship na ito?” tanong ni Bree.

“Nandyan lang, paikot-ikot” sagot ni Dante. “Nag-iipon lang daw sila ng mga maisasama. Signal lang nila ang liwanag. Sa susunod na pagliwanag, dapat nakaabang na kami. Kaya kami may—”

“—hagdan,” tapos ni Bree. “Napaka-low tech naman ng spaceship na yan.”

Nagkibit-balikat lang si Dante. “Ewan ko. Yun ang sabi, e.”

“Bakit kayo sasama? Ayaw nyo na ba rito?”

“Ikaw, gusto mo pa ba?” ganting tanong ni Kevin.

Hindi alam ni Bree kung paano sisimulang sagutin ang tanong. Masyadong komplikado para sa oo o hindi ang sagot, kaya

nagkibit balik na lang. “O siya, mauuna na ako sa inyo. Good luck diyan sa mga, uh, plano ninyo.”

“Salamat, Bree,” sagot ni Kevin.

Lumabas si Bree ng bakuran nina Aling Vivian. May mga sasakyan pa rin sa daan. Naglisaw pa rin ang mga tao. Mayroon nang van mula sa isang istasyon ng telebisyon. May dinaanan siyang babae na kinakapanayam ng matabang lalaking reporter. Halatang sabik na sabik ang babaeng humarap sa camera, kumtoto wasiwas ng mga kamay, pandidilat ng mga mata habang nagkukuwento. Natawa na lang si Bree. Sino ba siya para manghugsa? May tinulungan nga siyang mga bakla para umakyat ng spaceship. Sumirit sa isip niya: hindi kaya adik sina Dante at Kevin? Baka naluto na lang ng droga ang mga utak nila, kaya naniniwala sa spaceship.

Kalalampas lang niya sa botika, nag-iisip na ng idadahilan kay Mamita, kung bakit siya matagal nawala, nang biglang magliwanag ulit. Sumaboy sa hangin ang sigawan ng mga tao, busina ng sasakyan, iyak ng gulong na kumaskas sa semento dahil sa biglaang preno. Napaluhod si Bree, tutop ang mga mata. Agad ding nawala ang liwanag, pero nanatili sa posisyon na iyon, tiim ang mga talukap. Natatakot siyang dumilat, dahil baka tama ang hinala niya kanina: mas malakas ang liwanag na ito—ang ikaapat na ulit—at baka nabulag na nga siya.

Pagkaraan ng ilang minuto, dumilat si Bree. Tadtad ng mumunting bituin ang paligid, pero nakakakita siya. Tumayo siya, at naglakad pabalik sa bahay nina Aling Vivian. Tumindi na ang kaguluhan ng mga tao. Marami na ang nagtatakbuhan, babae, lalaki, matanda, at bata. May dalawang kotseng nagkabanggan sa gitna ng kalsada, may

isang traysikel na sumalpok sa poste. Humihiyaw na sa kamera ang matabang lalaking reporter. Nasa hangin na naman ang wangwang ng pulis. Makailang beses siyang nabunggo ng mga kumakaripas na tao—matatakan ba ang liwanag?—pero determinado siyang balikan sina Dante at Kevin.

Nakasara na ang tarangkahan ng bahay, kaya sumampa si Bree sa pader para makapasok. Dumiretso siya sa bakuran, kung saan niya huling iniwan ang magkasintahan. Pagdating niya roon, wala na sila. Wala na rin ang kanilang hagdan.

So

SO, NAKITA KO SA FACEBOOK YUNG PROFILE NG DATI KONG CRUSH NA KAIBIGAN NG ISANG KAIBIGAN. Nagulat ako dahil may asawa na siya at anak, at ang taba na niya. Hindi naman talaga nakakagulat na may asawa na siya dahil nasa edad na nga kami ng pag-aasawa talaga, pero nagulat pa rin ako. Hobby ko lang talagang magulat, isang bagay na palagay ko e nakuha ko kay Eileen: hindi puwede ang reaction lang, kailangan BIG reaction. Gaya noong nakaraang Miyerkules, nalaman kong absent sa trabaho ang isang kaibigan. Bigla akong napabulalas ng WHAT? ABSENT? Tapos nakatingin sa akin yung current crush ko sa work, tapos ayun, narinig ko kung paanong nabasag sa sahig yung pagtingin niya sa akin (na hindi naman necessarily romantic in nature pero alam mo yon, basic na respeto lang sa katrabaho malamang) pagkatapos kong mag-react ng ganoon, na para bang isang bride na sinabihan na hindi makakarating ang groom sa araw ng kasal.

So anyway, balik tayo kay crush na kaibigan ng isang kaibigan. Sobrang crush ko yon noon, pilit ko pang inalam ang

cellphone number niya at isinulat sa title page ng isang libro na ipinabasa sa akin ni Sir Vince noong 2nd year college (Wala lang akong reaksiyon pagkatapos kaya parang nainis siya sa akin at bigla akong sinita sa bilang ng absence ko sa klase. Ang sabi ko na lang, Sir, hindi pa naman ako umaabot sa maximum ng 6 absences. Tapos lalo siyang mukhang nainis, sabi niya, hindi ganon yon. Saan ka ba nagpupunta? Sabi ko, kailangan ko po kasing umuwi ng maaga para samahan yung lola ko sa bahay, kahit hindi naman totoo yon, ang totoo e nanonood lang ako ng mga pelikula noon nang mag-isa, saka sinasadya ko talagang magpagabi para mas masarap mag-imagine ng kung anu-anong bagay habang sakay ng bus pauwi, mostly scenarios kapag nagkagusto na sa akin yung crush ko—hindi itong crush ko na subject ng blog entry na ito though, kundi iba. Hay, ang dami kong crush pero wala namang nangyayari.) tapos tinext ko siya anonymously. Nag-reply naman siya, pero hindi ko na lang nireplyan ulit. Siguro napraning siya noon.

So ayun na nga, nakita ko ang pictures niya at nagkaroon ako ng visceral reaction sa weight niya: nandiri ako kasi mukhang siyang pawisin, mukha siyang matanda, parang nakakaawa siya kahit mukha naman siyang masaya, naggigitara pa nga siya dun sa ilang pics na kasama niya ang mga kaibigan niya. Doon sa isang picture na nakaupo siya, mukha siyang Buddha, parang malaking plastic bag na nakasampay sa kandungan niya yung tiyan niya, tapos ang papayat ng braso niya. Sa totoo lang, maayos siyang tao from the chest up—kung pagbibigyan ko na yung man boobs niyang nakalawlaw dahil naka-slouch siya habang nakaupo—pero pag tiningnan mo

yung tiyan pababa, wala e, pababa na rin yung tingin ko sa kanya talaga. Nakita ko rin yung isa pa niyang picture na nakatayo naman, naalala kong maliit nga pala siya, kaya mukha siyang si Penguin, grabe. Actually, late nang dumating yung Penguin (according to Tim Burton) thought, ang una talagang naibulalas ko in a Grace Adler kind of way ay GRABE PARA SIYANG SI DANNY DEVITO.

So, naisip ko kung ganoon din kaya ang hitsura ko ngayon at kung ganoon din kaya ang naa-arouse kong feeling sa mga tumitingin sa pictures ko pagkatapos ng matagal na panahon na hindi pagtingin sa pictures ko. At naawa ako sa sarili ko. Umagang-umaga ng Linggo, naawa ako sa sarili ko. Parang, shet, kagabi lang kumakanta ako ng “The Way We Were” kasi naalala ko yung ex kong taksil tapos ngayong umaga kumakanta ako ng “Thank U” ni Alanis dahil napanood ko sa *Biography Channel* yung buhay niya (hanggang *Under Rug Swept* lang ang covered) tapos naisip ko iyon yung panahon na isinulat ni Alanis yung “21 Things I Want In A Lover” kung saan sinasabi niya na gusto niya ng lover na

uninhibited in bed

more than three times a week

up for being experimental

na dati e ipinagpapalagay kong ang cool na requirement pero ngayon parang nakakaawa na rin, kasi naman, sabihin mo ba yon sa buong mundo? Pero anyway, sinagot naman ni Alanis yung thought ko na yon sa same interview, kasi sabi niya, ang mission naman daw niya sa pagsusulat e buksan ang sarili niya sa buong mundo, ipakilala kung sino siya noong panahong isinusulat niya ang mga kanta at eto pa: wala

raw siyang konsepto ng privacy, hindi raw siya naniniwala sa privacy. Kaya naisip ko, paano kaya kung may mag-demand na kunan nang close-up ang puwit ni Alanis habang tumatae siya, papayag kaya siya?

So eto, nagba-blog ako at iniisip kung bakit ko ba kailangan pang mag-blog, bakit ba hindi na lang ako mag-journal tutal ganoon din naman ang purpose nito, hindi ba? Bakit ba kailangan ko pang i-post dito ang mga iniisip ko, gaya ngayon, na parang nagse-self pity ako na hindi malaman kahit umagang-umaga, e paborito ko pa man din ang umaga, lalo na kapag weekend, dahil ang tahimik saka nakakapagyosi ako to death habang nakikinig sa music tapos nag-i-Internet nang wala lang, yung hindi ako nagi-guilty dahil parang puwedeng i-postpone lahat kapag umaga dahil ang dami-dami pang oras, saka na yang mga responsibilidad na yan, ang aga-aga pa alright, puwede kong sabihin sa kahit kaninong sisita sa akin, na wala namang gumagawa sa akin kundi ako lang din, pero you get the drift.

So naalala ko rin tuloy yung sabi sa akin ni Hugh, na bakit daw ba kailangan ko pang ilagay sa blog ko yung mga librong binabasa ko, hindi raw ba naghahanap lang ako ng intellectual legitimization, na gusto ko lang ipaalam sa buong cyberworld (which translates to Buong Mundo, actually) na nagbabasa ako at tingnan nyo, etong proof o, nire-“review” ko sila. Ang naiisip ko, parang ina-advance ko na lang, gaya ng iba pang mga bloggers sa buong mundo na ginagawa lahat sa blogs nila—naghuhubo, sumusuka, tumatae, umiihi—ang pagpa-publish ng private diaries nila, gaya ng ginagawa ng mga sikat na tao. (O nangyayari sa mga sikat na tao, dahil mostly posthumously naman napublish ang diaries nila. Delusions of grandeur lang, I know.)

Tipong *The Diary of Anne Frank*, ganyan, pero hindi naman ako nakatira sa concentration camp (well puwede kong i-argue through Foucault na hindi lang literal na concentration camp ang kinalalagyan ko pero parang ganoon din ang power structures and relations pero hindi ko na gagawin kasi shet, I should stop, gusto ko na namang i-legitimize ang pagiging intellectual ko. Pero di ba parang suppression naman itong nangyayari at isang paraan ng pagiging anti-intellectual? Or am I taking myself too seriously? Feeling ko minsan ganoon ang tingin sa akin ng mga kaibigan ko at gustung-gusto ko yong nire-refute, kasi paano ko namang seseryosohin ang sarili ko e lagi nga akong nag-i-imagine, nadi-disorient ako kapag may kailangang gawing praktikal, e.g. hindi ako naglalaba ng damit ko dahil may naglalaba para sa akin, so kapag may nagsabi sa akin na “Ay naku, nakalimutan kong dumaan sa sampayan, baka umulan!” Ang naiisip ko yung painting ni Nanding Ocampo at hindi kung ano ang sinasagisag ng salitang “sampayan” para sa mga taong alam ang “totoong” “sampayan” dahil halos hindi ko naman yon nae-experience materially, nasa laylayan lang siya ng aking consciousness at kailangan ko pang hanapin at nakakatamad namang gawin yon di ba, I have a lot of other things on my mind most of the time—no, make that all the time—kaya I just ignore na lang ang ganoong statements), kaya ang gagawin ko na lang sigurong example e yung kailan lang lumabas na diary ni Susan Sontag, kung saan sinasabi ng reviewers—if my memory seves me right—na sobrang juvenile daw pala ni Sontag noong bata pa siya, na sobrang obsessed siya sa lover niya, to the extent na gumagamit siya ng self-serving arguments para lang makuha niya yung gusto niya sa lover niya. (To which I say, ano naman ang nakakagulat doon?)

So, parang si Alanis din pala ako na wala nang konsepto ng privacy, na gustong maging “transparent” sa lahat ng bagay? Pero nagpapaka-cryptic naman ako sa mga isinusulat ko rito, I mean, kung mababasa ito ng crush ko, hindi ko alam kung malalaman niyang siya na nga yung pinapatungkulan ko maliban na lang kung kasing-obsessed niya ako sa akin, I mean, sobrang cryptic, parang yung album ni Tori Amos (actually, puwede ring KAHIT ANONG ALBUM ni Tori Amos) kung saan ang main statement daw niya ay the political is personal rin daw and not just the other way around kung kaya anti-Bush at anti-Republican raw ang nananalaytay na politika sa kanyang musika para sa album na yon, pero kapag pinakinggan mo naman maiisip mo, nasaan na nga ba dito ang mga yon? Hahanapin mo pa nang pilit talaga sa lyrics na gaya nito:

*Barons of Suburbia
take another piece
of my good graces
I'm in my war
you're in yours
do we fight for peace
as they take
another piece of us?*

So, parang, ano ba yan, symbolist ka ba Tori or what? May isang poet akong narinig na nagsabi na dati, noong bata daw siya, mahilig siya sa symbolist poetry pero noong tumanda raw siya, hindi na, kasi ano raw ba talaga ang silbi noon, bakit hindi na lang sabihin kung ano ang gustong sabihin at nang magkaintindihan. Naisip ko

naman, tumula ka pa, e di sana nag-essay ka na lang? Pero aaminin kong nakumbinsi ako nang kaunti sa nakakatamad-kapag-matanda-ka-na argument dahil ang feeling ko nga for the longest time e matanda na ako. (Though I must say kapag naririnig ko yung “You’re such an old soul” statement sa *American Idol*, naaawa ako doon sa contestant kasi alam kong hindi siya mananalo kahit ilang octaves pa ang boses niya dahil sorry, hindi siya hip enough.)

So, anong silbi nito? Hindi ko rin alam. Basta nalungkot ako doon sa pagkakita ng pictures nung crush ko dati na kaibigan ng kaibigan ko, nalungkot ako para sa sarili ko, kahit na alam kong hindi naman ako dapat malungkot para sa kanya dahil mukha naman siyang masaya. Actually, puwede ko pa ngang isipin na masaya siya dahil mataba siya, hindi ba ganoon ang sinasabi ng mga tao kapag nakakakita ng isang taong matagal na nilang hindi nakikita tapos biglang makakasalubong sa mall o makakasakay sa jeep, tipong “Mukhang hiyang na hiyang tayo, ah” sabay tapik kung hindi man kurot o kurot-himas o kurot-himas-tapik sa braso ng kausap, na kung tutuusin e polite lang na paraan ng pagsasabi ng “Hoy, anong ginawa mo sa sarili mo?” o “Bakit naman pinabayaan mo ang sarili mo?” Siguro yung kurot-himas me kasama pa ngang panghihinayang dahil posibleng type pala nung nangungurot-nanghihimas yung kausap niya noon, noong hindi pa ito tumataba, pero ngayon hindi na niya gusto kasi umaaldag ang buong katawan habang naglalakad o umaalon yung tiyan at kumakandirit yung mga suso sa likod kapag natitiyempong dumaan sa malubak na kalsada yung jeep.

So anong dapat gawin kapag nade-depress? O parang may nakaamba nang depression? May mga kaibigan ako na parating

nakikinig sa mga kantang senti kapag nalulungkot sila, dinadama raw talaga nila yung lungkot kapag nakikinig sila, umiiyak sila talaga para pagkatapos, hindi na sila malungkot. Nagdududa ako sa katotohanan noon, dahil nauubos bang talaga ang lungkot, para bang likido lang yon na nasa loob ng katawan mo, parang plema, ganyan, na kapag idinura mo nang idinura, mawawala rin, parang yung sa commercial ni Aga para sa isang gamot sa ubo? Ako, ang sarili kong ritwal kapag malungkot o parang malulungkot, nakikinig din ako sa kung anong kanta, lately nga napapansin ko lagi akong napupunta sa mga kanta ni Alanis at noong una, natutuwa ako dahil yehey parang pareho kami ni Alanis, pero gusto ko ba talagang maging pareho kami? Para siyang lukaluka e. I mean, siya ay isang girl after my own heart—nam-BJ siya sa sinehan, di ba?—pero di ba nagpu-flute siya sa “That I Would Be Good” tapos ANG LAKAS-LAKAS NIYANG HUMINGA parang tanga! Di ba nakakahiya yon, tapos maririnig yon ng lahat, may nagsabi nga sa akin dati, magaling daw kumanta si Nora Aunor kasi hindi mo maririnig ang hugot niya ng hininga kapag kumakanta siya, pero si Alanis naririnig mo na para siyang matabang babaeng hinihinal pero sige pa rin siya pagpu-flute, kahit hindi naman siya mataba talaga, I mean, I know medyo mabalakang lang siya, so I guess medyo mataba nga siguro siya, pero no way sing-overweight naman nung crush ko na nakita ko sa *Facebook*.

So balik tayo sa anti-depression moves: nag-aalala ako sa sarili ko dahil drawn ako sa mga kanta ni Alanis dahil sabi ng isang reviewer sa *Rollingstone* dati “psychobabble shit” daw yung mga kanta ni Alanis, lalo na yung mga kanta ni Alanis sa *Under Rug Swept* na OK

naman daw yung music (in fairness, si Alanis alone ang nag-produce) pero yun nga, parang self-help rock.

So may magsasabi naman siguro, ano naman ang masama sa self-help? In all honesty, hindi ko rin alam ang sagot dahil nasasamaan din ako sa self-help, e. Hindi nga ako lumalapit sa section na iyon kapag nasa bookstore dahil baka may makakita sa akin, tapos kahit last year dahil na rin sa depression e nag-give in ako at bumili ako ng *The Power of Now* e nandiri pa rin ako habang binabasa ko dahil sobrang bullshit e, sobrang bullshit lang, kaya hindi ko tinapos, actually bigla siyang nawala, nakita ko lang ulit nung inilipat ko yung mga libro sa ilalim ng kama ko sa bagong shelf, tapos napangiti na lang ako dahil nandoon pa pala siya sa ilalim ng kama, so at least hindi naman pala nasayang yung perang ginasta ko sa kanya, pero nag-note to self ako na huwag na ulit maniwala kay Oprah sa pagbebenta niya ng self-help books, novels na lang kung puwede pero nakakatawa rin minsan ang choices niya puro tungkol sa mga pamilyang may itinatagong sikreto, parang ano ba, Oprah, we get it, mahirap ang childhood mo, zilyonaryo ka na ngayon, get over it. Pero aaminin ko, ang heartless ng statement na yan, kaya sorry Oprah at sa lahat ng mga mahirap ang childhood sa buong mundo, sa katunayan ako nga, hindi ko pa rin ma-get over ang ilang bagay, gaya na lang kagabi, tuwang-tuwa ako dahil nalaman kong kinowt pala ni Madonna si Proust sa line na "rejection is the greatest aphrodisiac" sa isang kanta niya na ang title e "Forbidden Love," so ibig sabihin binabasa pala ni Madonna si Proust!

So, siyempre, ang sarap tanungin kung sa original French ba, pero masyado namang demanding yon, hayaan na natin, kinakausap

naman niya sa French ang mga anak niya, French-Canadian naman ang nanay niya, saka at least naman marunong palang magbasa si Madonna AT ALL dahil nang minsang ipaliwanag ni Madonna kung ano ang Kabbalah, sabi ba naman ni Camille Paglia, “Does she ever read?” (I mean, oo, siya rin ang nagsabi na cool ang pagiging Dionysiac ni Madonna at si Madonna raw ang future of feminism, pero the fact remains that Paglia is a bit kups, I know, pabagu-bago ng statements, para bang hangga’t paradoxical ang statements pasok na yon, akala mo kung sinong feeling feminist na Zizek of sorts bago pa naging Zizek si Zizek sa US pero huwag ka kapag nagsuri naman siya ng tula parang structuralist lang din naman, and really, akala mo laging sumisigaw sa interviews at tila ba walang konsepto ng punctuation marks kapag nagsasalita—super sign ng pagiging attention whore!) Pero ang totoo, nalungkot din ako kaagad dahil SOBRANG HINDI NAMAN TOTOO NA REJECTION IS THE GREATEST APHRODISIAC, sobrang sinungaling at pretentious at paintelektwal nina Madonna at Proust, I mean, sige nga, pag na-reject silang dalawa, hindi ba sila magiging bitter?

Ritwal

MAGSISIMULA ANG RITWAL PAGKATAPOS NG HAPUNAN: uupo si Papa sa tabi ng bintana, may nakaipit na umaasong sigarilyo sa mga daliri ng kanang kamay. Itataktak niya ang abo at ibubuga ang usok sa bintanang bumubukas sa kalsadang bahagyang naiilawan ng mga poste at paminsan-minsang dinaraan ng maiingay na traysikel.

Pupuwesto si Mama sa kaliwang dulo ng sofa, katapat ng lamesitang napapatungan ng telepono, malayo kay Papa. Sa umpisa, tititigan niya ang buhul-buhol na kurdon ng telepono. Hindi siya makakapagpigil, dadamputin niya ang telepono. Habang inaalís ang mga buhol ng kurdon, magsasalita siya sa hangin: “Sino na naman ba ang huling gumamit nito?”

Ang hipag ko na kandong-kandong ang tatlong taong anak sa gilid ni Mama, ang tanging lilingon at sasagot sa tanong na ipinukol sa kawalan: “Hindi ko ho alam.” Magkakatinginan sila ng kanyang bana, ang aking panganay na kapatid, na nakaupo sa monoblock na malapit sa telebisyon sa gitna ng sala. Madalas, may bitbit na tsitsirya si Kuya Ricky, iniinggit si Omar, ang bunso naming kapatid na nakasalampak

sa sahig at nakatukod ang mga siko sa lamesita. Hindi kasi siya pinapayagang kumain ng tsitsirya sa gabi.

Uungot si Papa: “Ano ba ang magandang palabas?” Lalabas ako mula sa kusina, pagkatapos tulungan si Noel, ang aming katulong at lihim kong kasintahan, na maghugas ng pinagkainan. Didiretso ako sa sala, at bubuksan ang telebisyon bago umupo sa tabi ni Papa, tagadutdot ng remote control ng buong pamilya.

Nasa kalagitnaan kami noon ng gabi-gabing ritwal, nanonood ng ikatlong sinusubaybayang telenovela sa paboritong istasyon ni Mama at Papa, nang ibida ko ang inaabangang pag-ere ng kontrobersyal na dokumentaryo pagkatapos ng panggabing edisyon ng balita.

“Tungkol saan?” tanong ni Papa.

Bago pa ako makasagot, sumabad na si Kuya Ricky. “Ay, nakita ko ang commercial nyan. Yan ba yung sa aparisyon?”

“Oo,” sagot ko.

“Sino ang nag-aparisyong?” usisa ni Mama.

Si Kuya Ricky naman ang sumagot: “Si Kristo. Kinausap daw yung isang pari.”

“Paring bakla,” dagdag ko.

Humagigik ang bunso kong kapatid. “Bakla?”

“Paano mo nalamang bakla yung pari?” tanong ni Mama. Kinakalag na naman niya ang mga buhol sa kurdon ng telepono.

“Inamin niya. Saka hindi lang sa kanya nagpakita si Christ. Marami pa raw bakla ang naka-experience,” sagot ko.

“Hmm. Interessante yan,” sabi ni Papa bago nagsindi ng bagong sigarilyo. “Nagwa-warning na ang Diyos sa mga bakla.”

“Ganon? Ano naman ang iwa-war—”

“Ikaw ba Diko, nakita mo rin si God?”

Natigilan ako sa tanong ni Omar. Hindi ko masiguro kung nang-uuyam lang siya o talagang naniniwalang maaari akong pagpakitaan ng Diyos. Itinapat ko ang remote control sa telebisyon at nilakasan ang volume. Hindi ko siya sinagot.

“Sige, sige. Panoorin natin yan,” sabi ni Mama. “Pero ikaw, Omar, matulog ka na. Maaga pa ang gising mo bukas.”

“Wala kaming pasok bukas.”

“Bakit?”

“Birthday ni Father Reyes. May outing, kasama yung mga teacher namin.”

“Sino ba yang Father Reyes?”

“School director namin.”

“Ang mga Catholic schools talaga,” sabi ng hipag ko.

Gaya ng dati, iniwan kami ng ikaapat na sinusubaybayang telenovela na biting-bitin: nagtagpo na sa wakas ang bidang babae at ang kanyang nawawalang ama. Nagkatinginan sila nang matagal—mga limang segundo—kitang-kita sa kanilang mga mata ang pagkilala sa isa’t isa...at biglang gumapang paitaas ang end credits. Nang magsimula ang panggabing edisyon ng balita, nagpupunas pa rin ng mata si Mama at ang aking hipag.

“Sweetheart, akyat na kayo ni Kirby,” sabi ni Kuya Ricky.

Agad namang tumalima ang kinausap. Dahan-dahan siyang umakyat ng hagdan, iniingatang huwag magising ang bitbit na bata.

“O ikaw, bakit hindi ka pa matulog?” tanong ko kay Omar. Pumuwesto na siya kaagad sa binakanteng espasyo ng aking hipag.

“Wala nga kaming pasok bukas.”

Walang bago sa balita: nagpaparunggitang mga politiko; mga nag-iiyakang biktima at kapamilya ng biktima ng pare-parehong krimen—panghoholdap, panggagahasa, pagpatay; samu’t saring demonstrasyon para pababain ang presidente; pag-aaway ng mga hindi sikat na artista.

Gayundin ang reaksiyon ng mga kasali sa ritwal: panay ang mura ni Papa sa tuwing may politikong nagsasalita; ang pagpalatak at pag-iling ni Mama sa pagbomba ng tubig sa mga demonstrador; pagtawa ni Kuya Ricky sa mali-maling Ingles ng mga nag-aaway na artista; ang pagmamasid ko sa kanila.

Sa dulo ng ritwal, kasabay umaakyat ng asawa ni Kuya Ricky si Omar para matulog pagkatapos ng ikaapat na sinusubaybayang telenovela; ang bakanteng pagtanggap na makikita sa kanyang mga mata sa mga balitang hindi pa mawawaan ang tanging bago noong gabing iyon.

Inutusan akong magtimpla ng kape ni Papa pagkatapos ng panggabing edisyon ng balita. Nadatnan ko sa kusina, nakatayo sa harap ng lababo, ang kasintahang si Noel. Naninigarilyo siya.

“O, bakit hindi ka pa natutulog?” tanong ko.

Nagtaktak siya ng abo sa lababo. “Hindi pa ako dinadalaw ng antuk.”

Nangiti ako sa pagbigkas niya sa huling salita. Ilang taon na rin siyang naninirahan sa Maynila, pero hindi pa rin lubos na maalis

ang probinsya sa dila, nababakas pa rin ito sa ilang salita: isa sa mga katangiang nagustuhan ko sa kanya. May kakatwa akong hilig sa mga lalaking may punto. Malakas ang dating nila sa akin. Para bang ibinabalik ako ng mala-dayuhan nilang mga dila sa danas ng lantay na uri ng libog at pagmamahal. Sa bawat pagtatalik namin, mabilis kong nararating ang matinding orgasmo dahil sa pahingal at paulit-ulit na bigkas ni Noel sa ngalan ko: Jeriku, Jeriku.

Hinimas ko siya sa kanang pisngi. “Gusto mong manood ng TV? Sama ka sa amin sa sala.”

“Hindi na lang.”

“Ano ba ang iniisip mo? Gusto mong pag-usapan natin?” Nag-umpisa na ang dokumentaryo. Nagpapakilala na si Melinda Carreon. Bigla kong naalala ang kapeng dapat itimpla. Kinuha ko ang paboritong sarten ni Papa at sinalinan ng mainit na tubig mula sa termos.

“Saka na lang. Sige na, hintay ka na ng Papa mu,” sagot ni Noel. Nagsindi siya ng panibagong sigarilyo.

“Ang tagal mo namang magtimpla,” sabi ni Papa matapos kong iabot ang sarten.

“Hinanap ko pa kasi yung asukal,” pagsisinungaling ko.

“Hindi ba sa cabinet sa ibabaw ng Shellane nakalagay yon? Sino na naman ba ang huling nagtimpla ng kape?” sabad ni Mama. Nahuli kong tumalon ang mga mata niya sa kurdon ng katapat na telepono.

“Sssh. Hindi ko na maintindihan yung palabas. Ang iingay nyo,” sabi ni Kuya Ricky.

Tumahimik ang lahat at nagbalik sa pagtutok sa telebisyon. May isang lalaking nakaputi, may kausap na hindi nakikita. Nakasulat

sa bandang ibaba: Father Paolo Samaniego. Malikot ang mga labi ng pari: bumubungkos sa gitna, ngumingiwi, parating pinupuslitan ng dila. Panay ang kumpas ng kanyang mga kamay, may pagtatangkang gawing konkreto ang mga salitang pinapakawalan.

“Of course, Melinda. I know this is serious stuff,” simula ni Father Paolo Samaniego. “But I am not kidding, Melinda. This is not mere quibbling over Catholic dogma! I know, I know, Melinda, that it sounds heretical—but what am I to do? God talked to me, Melinda. He really did! It was during Mass. I was holding the chalice, and then I heard him speak. I just knew it was God’s voice. And suddenly he was in front of me. Everything disappeared. Don’t ask me how he looks like, I can never tell you. I did see him but I cannot describe him. Basta, his was a presence that I felt, saw and heard. Ang sabi niya, ‘Paolo, anak,’ take note, Melinda—he called me anak. I am also his son, his child. How my ears clapped and my heart swelled, when I heard our Lord God utter that word pertaining to me. Ang sabi niya, ‘Paolo, anak, minamahal kita. Gusto ko nang tapusin ang paghihirap mo.’ Oh my gosh. That is what he really told me, Melinda. That is what he told me. And then he went on. He said, ‘Tell them the truth, my son. Let the truth out. And then and only then will you be healed.’ He said that in Tagalog, actually. And you know what, Melinda? He even told me to come to the media, to come to you people, so as to encourage all the others who have, you know, who have been suffering like me. So that, together, we can all be free and you know, blessed. And healed. Because that is what Jesus Christ wants to happen: that everyone be healed. Healed from what? Why, healed from sin, Melinda! From suffering, from persecution caused by

others, from persecution caused by oneself! You know what? What we have is a very conservative society. No matter what we say, we are still very, very, conservative. Even I used to be conservative! Kaya ko nga pinepersecute ang sarili ko. We are conservative to the point that...we are like savages. We are like savages when we do not get what we want. We hurt ourselves, we hurt other people, when they do not conform to our standards. You know, I was hurting myself so much! That is because, that is what I have been taught to do since, I don't know...childhood? Since I was born? It's inside me. Parang instinctual na nga, this self-hatred. This internalized self-hatred. I hated myself a lot, I can now say that with all honesty. But God is not like me. God is not like us. He loves everybody. And God spoke to me, Melinda. God spoke to me. I heard his voice. I saw his image. He gave me a message. And I was healed. Yes, Melinda. This is who I am: I am a gay priest. And God loves me none the less—he told me so himself.”

Unti-unti, nilamon ng dilim ang biglang napiping imahen ni Father Paolo Samaniego. Hindi pa siya tapos sa puspos na paliwanag nang lumitaw ang imahen ng isang nagniningas na kandila. Lumayo ang kamera sa pagtutok sa munting apoy at lumitaw ang kamay, ang braso, ang buong katawan ng documentary host na si Melinda Carreon. Hawak niya ang kandila; nakatayo siya sa gitna ng isang malawak na katedral. Dokumentong legal ang kanyang kara: may nilalaman pero walang ipinagkakanulong emosyon. “Katoliko man o hindi, ay hindi madaling mapapaniwala ng mga pahayag ni Father Paolo. Diyos na mapagmahal sa mga bakla? Kataka-taka talaga. At ang mas kataka-taka: hindi nag-iisa si Father Paolo. Mayroon pang ibang nagsasabi

na kinausap sila ng Diyos. Tulad ni Father Paolo, sila ay mga (ilang segundo siyang nakatitig lamang sa camera) bakla. Sa pagbabalik, tunghayan natin ang salaysay nina Babette, Victor at Emong.”

Commercial. Bumuntong-hininga nang malakas si Papa. Nakakunot ang noo ni Mama, abala sa pagkalikot sa kurdon ng telepono. Blangko ang mukha ni Kuya Ricky. Nakatitig sa akin si Omar.

“O, bakit? Anong tinitingin-tingin mo?” sabi ko sa bunsong kapatid.

“Wala.”

Nang hindi pa rin inalis ni Omar ang tingin, nagpunta ako sa banyo. Kahit hindi naiihi, tumayo ako at itinutok ang malambot na titi sa inidoro. Hindi ako umihi; gusto ko lang pangatawanan ang pagpunta sa banyo. Hindi ko ibinalik ang titi sa loob ng briefs at shorts hangga’t hindi naulinigan ang pagtatapos ng mga patalastas. Nakatutok nang muli ang lahat ng mga mata sa telebisyon pagbalik ko sa sala.

May isang baklang nag-aayos ng sarili sa harap ng salamin: nagsusuklay siya ng buhok na kulot at kulay pekeng ginto. Nakasuot siya ng kamisetang matingkad ang pagkapula. May nakaipit na larawan ng mang-aawit na si Shakira sa gilid ng salamin. Lumapit ang kamera sa repleksyon ng bakla sa salamin kasabay ng pag-awit ng babaeng taga-Colombia: Underneath your clothes/ there’s an endless story/ there’s a man I chose/ there’s my territory/ and all the things I deserve/ for being such a good girl, honey.

“Alam nyo, Miss Melinda, wala talaga akong anumang intensyon sa pagsasabi tungkol sa nakita ko,” sabi ni Babette. “Sa totoo lang, kung hindi talaga inutos ni Papa Jesus, hindi ko gagawin. Kasi,

anong mapapala ko, di ba? Ano na lang ang sasabihin sa akin ng mga tao? Pero ganun talaga, e. Hindi ko rin alam kung bakit pero ako ang kinausap niya. Ako ang, sabihin na natin, totoo naman: pinili. Hindi ko naman sinasabing banal ako or something. Dahil alam ko, hindi. Sa totoo niyan, bihira nga akong magsimba. Inaantok ako sa sermon ng pari. Saka, ano, paulit-ulit naman yung ginagawa. Tapos, kapag Linggo dumadagsa ang mga tao dito sa parlor ko. So, hindi talaga puwede. Saka sino ba naman ang mag-aakala? Pati nga ako. Malay ko ba naman na ako—isang bakla—ang pipiliin ni Papa Jesus. So, ayon. Paano? Uhm, nasa parlor ako non, mga siesta time nitong nakaraang Linggo. Meron akong sine-cellophane. Tapos may isang ginugupitan. E di gupit ang bakla, ganyan. Chika, ganyan. Mayamaya, biglang nagliwanag yung buong parlor. Akala ko nga, sumabog yung fluorescent. Pero naisip ko, hindi, hindi. Kasi kung sumabog yung ilaw, didilim naman, di ba. Hindi naman liliwanag. So ayon, halos masilaw ako sa liwanag. Tapos biglang may tumabi sa akin, ganyan, dito sa tabi. Hindi ko ma-sure kung boy or girl nung una. Kasi, mukha siyang lalaki pero damdam mong hindi siya lalaki. Ganon! Ewan ko, basta ganon. Pero hindi rin siya babae, ha. Lalong hindi bakla o tomboy. Hindi ko alam. Basta ganon ang feeling, hindi ka sure. So ayon, hindi naman ako natakot, hindi ko rin alam kung bakit. Basta hinawakan niya ako sa balikat, ganyan. Tapos sabi niya, 'Anak, mahal kita. Mahal na mahal kita. Hindi ako nagagalit sa iyo. Hinding-hindi ako magagalit sa iyo.' Tapos, yun na. Nagulat na lang yung mga kostumer, kasi bigla na lang daw akong umiyak. Pero kaya naman ako naiyak non—ayan, naiiyak na naman ako!—kasi nun ko lang naramdaman na ganon nga, may nagla-love pala sa akin. Ang

tagal kong hinintay sabihin sa akin yon, ang tagal. Hindi ko inasahan—” Humagulgol bigla si Babette. Panay ang himas ni Melinda Carreon sa kanya, gusto pang magtanong, pero tumanggi na ang parlorista.

Sunod na ipinakita ang isang lalaking natatakpan ng dilim ang mukha. Malapot ang tunog ng kanyang tinig, pero may hiwatig ng aligasgas sa dulo. Hindi mapagkakamalang bakla; may hagod ng pagiging edukado at danas ng pagkabatang sunod sa layaw. Nagpakilala muna siya: “Ako po si Victor Dimasalang,” bago napalis ang dilim sa kanyang mukha at nalusaw sa iba’t ibang patalastas ng kape, pancit canton at panimpla sa sinangag. Victor Dimasalang pala ang pangalan ng pinapantasya kong commercial model. At bakla pala siya.

“Jesus Christ is the main reason why I am here. He is the one who gave me the courage para harapin kayo. I mean, this is not an easy task. My mom and my dad, my sisters, and friends and other relatives, I mean, they do not know about this side of me. Hindi ko naman sila gustong saktan with this. Pero it is like, divine intervention already. I am outside of this, in reality. Wala na ako rito. This is beyond me already. This is not my call. As I’ve said, divine intervention. Yeah, it was really Jesus Christ, my Lord and my Savior. He like, approached me. Yeah! He talked to me. It happened during a photoshoot for a hand lotion. So, I went, had a pictorial. Pauwi na ako non, I was at the parking lot. As I got into my car, na-shock ako dahil may nakaupo sa tabi ko. Tapos it was Jesus Christ pala. How did I know? Alam mo, now that I think about it, hindi ko alam kung paano kong nalaman that it was Jesus Christ sitting next to

me. Mind-boggling talaga. Basta, he sat there. Tapos I knew. Simple as that. Then he told me his message. I did not speak, sa totoo lang. Masyadong overwhelming yung presence. I cried for hours after that. I was driving in EDSA, I was crying. Binili ko nga lahat ng sampaguita nung isang batang nakita ko. I was that happy after seeing Jesus Christ. At sa totoo lang, sobrang flattered ako. Sobrang humbling experience talaga. Kasi, sino ba naman ako, di ba? Wala pa akong nararating sa buhay. Sure, I'm semi-famous...pero wala naman yon. I still want to achieve so much, at this point in my life. And I'm not a candidate for sainthood. Definitely not. My ex-boyfriends can attest to that. Pero heto ako, trying to tell everybody the words of our Lord Jesus Christ: he loves homosexuals. Yeah, minention niya yung mismong word. Homosexual. I am not kidding. And I am not on drugs. Give me a drug test, anytime. This is Jesus Christ I'm talking about. And I have no political ambitions. Ginagawa ko lang ang sinabi ni Lord na gawin ko. And that is to tell you everything."

"Inaantok na ako," sabi ni Mama nang magsimula ulit ang mga patalastas. Bumaling siya kay Papa. "Ikaw?"

"Maaga pa ang pasok ko bukas," sagot ni Papa. "Mauna na kami ng Mama nyo."

Hindi pa nagbabalik ang dokumentaryo nang sunod na magpaalam si Kuya Ricky. "Matutulog na rin ako," sabi niya at walang kaginsa-ginsang iniwang nakatiwangwang ang monoblock na malapit sa telebisyon, sa gitna ng sala.

Tumayo ako at inilagay ang monoblock sa sulok malapit sa lamesitang pinapatungan ng telepono. Nakita ko ang bunsong kapatid,

dilat na dilat pa rin ang mga mata. “Hoy, Omar. Sumunod ka na sa kanila. Gabi na.”

“E bakit ikaw, hindi ka pa matulog? May trabaho bukas, di ba?”

“Tatapusin ko muna to. At oo, meron akong pasok. Pero wala kang pakialam.”

“Wag mo rin akong pakialaman.”

“Lumalaki kang bastos, a.”

“Akala mo, hindi ko alam kung anong ginagawa nyo ni Noel.”

Nagpanting ang teinga ko. “Bakit? Ano bang ginagawa namin?”

“Gusto mong sabihin ko? Sigurado ka?”

Kumpiyansa akong wala siyang alam. Maingat kami sa pagpili ng oras ng pagtatalik. “Sinong tinakot mo? Sige.”

“Nahuli ko kayong nagse-sex sa bodega.”

Daig ko pa ang sinikmuraan.

Hindi agad nakahuma, napalingon ako sa telebisyon: kanina pa pala nagbalik ang dokumentaryo. Nasa kalagitnaan ng pagsasalita ang isang lalaking nakadamit pang-opisina. Seryoso ang mukha niya. Gusto ko pang tapusin ang palabas pero nalubos ang pagkapahiya nang idagdag pa ni Omar: “Tama sila Mama at Papa. Wala ka talagang kahihiyan. Pati katulong, pinapatos mo.”

Mabilis kong pinatay ang telebisyon at nilisan ang sala.

Sa loob ng kuwarto, nakadapa sa kama, kinagat ko ang unan at inundayan ng mahihinang suntok. Hindi dahil sa takot na malaman ng mga magulang ang pakikipagtalik ko sa kapwa lalaki. Higit dahil sa pagpupuyos at kahihiyan, sa sariling katangahan. Higit dahil sa takot para kay Noel kaysa sarili: ano ang mangyayari sa kanya kapag

nalaman nina Mama at Papa ang tungkol sa aming relasyon? Siya ang mag-isang nagtataguyod sa pamilyang nasa probinsya. Higit dahil sa takot na muli akong mawawalan ng minamahal.

May kumatok sa pinto. Kahit hindi ako tumingin sa orasang nakapatong sa ibabaw ng tokador, nasiguro ko kung sino ang may-ari ng kamao. Bahagi ito ng sarili at lihim naming ritwal na nagsisimula lamang kapag nakatulog na ang lahat ng tao sa bahay. Hindi na ako nagpunas ng luha, binuksan ko ang pinto at hinilang papasok sa loob si Noel.

“Alam mu na?” bungad niya, bakas sa mukha ang pag-aalala.

“Oo, sinabi ni Omar.”

“Alam na ba ng Mama at Papa mu?”

“Hindi pa.”

“Surry. Surry talaga.”

Nilasahan ni Noel ang alat ng luhang umabot sa aking mga labi. Nilasap ko ang pait ng nikotina sa kanyang bibig. Gamit ang mga pisngi, pinahid namin ang hapis ng isa’t isa. Nagyapusan kami na para bang iyon na ang huling pagkakataong magagawa pa iyon.

Nang halikan ni Noel ang aking leeg, hinagod ko ang kanyang likod. Nang supsupin niya ang aking mga utong, hinimas ko ang kanyang batok. Napaliyad ako nang sisirin niya ang aking pusod, napasabunot sa kanyang kulot na buhok nang simulan niyang susuhin ang aking titi na para bang iyon ang bubusog sa kanyang napakatinding uhaw.

Pagkaraan ng ilang sandali, iniangat ko ang ulo ni Noel. Tinikman ko ang sariling katas sa kanyang bibig.

Ginawa kong ubas ang kanyang mga utong. Humimod ako ng kalsada mula sa kanyang mga utong patungo sa pusod na balbon, hanggang sa kanyang mala-toreng titi na noo'y naglalaway na. Pinatulis ko ang dila at sinungkit ang basang hiwa sa ulo ng titi ng aking kasintahan bago ko ito masuyong sinuso.

Pinapasok ko ang loob ng katawan ni Noel nang sumagi sa isip ang himalang dinanas nina Father Paolo, Babette, Victor at Emong. Namimili kaya ng mga baklang kinakausap ang Diyos?

Sinurot ako ng pagtatapang-tapangan.

Mawawalan na ako ng kakampi, mawawala na sa akin si Noel, mawawalan na rin siya ng kakampi, kaya: Lord, Papa Jesus, Kung mahal mo kami ni Noel, magpakita ka ngayon, habol-hiningang sinambit ko sa hangin. Magpakita ka sa aming dalawa—ngayong nagtatalik kami, ngayong naglulunoy kami sa pagmamahal na itinuturing na pagkakasala ng nakararaming iba.

Narinig ko ang gulat na impit ng biglang tumigil sa pagkiwal na kasintahan. Bumigay sa pagkakatukod ang kanyang mga braso sa kama; naiwan ang kanyang mga tuhod; sumubsob ang mukha sa kutson. Nagpakatuwad-tuwad si Noel at naghiwalay ang aming mga katawan; nagmistula siyang Muslim na sumasamba, humahalik sa lupang yari sa kutson. Napaurong naman ako, muntik tumama ang ulo sa kahoy na poste ng kama, napatakip ng mga mata sa pagkasilaw sa liwanag na biglang bumalot sa loob ng kuwarto.

Lorenzo

ALAS-ONSE. Naisara ko na ang tindahan. Tahimik na ang kalsada, maliban sa panaka-nakang traysikel na dumaraan. Ang kalahating mukha ng buwan, poste at ilang mga kuwarte ng kapitbahay na lang ang tanging pinagmumulan ng liwanag.

Matutulog na sana ako nang marinig ko na naman ang pagkiyaw ni Kwaylo sa terrace. Alam kong binubulabog na naman siya ng pusa nina Mang Nardo. Kung ako lang ang masusunod, pababayaan ko nang mamatay ang mynah kung hindi lang ikasasama ng loob ng Nanay. Regalo kasi ito ng isang dating kostumer sa alahasan. Pwede raw turuang magsalita. Pinangalanan niya itong Kwaylo dahil ang ibig sabihin raw nito sa Fookien, masaya. Noong una, araw-araw na kinakausap at pinapakain ito ng Nanay. Pero nang magtagal, nakasawaan, kaya nanatiling pipi. Nakadagdag pa sa mga gawain ko sa bahay ang pag-aalaga sa piping mynah.

Sinubukan kong hindi pansinin ang mga pagkiyaw ni Kwaylo tulad ng dati, pero hindi ko na ito matagalan. Tumayo ako ng kama at naghanap ng matigas na bagay. Ang lata ng air freshener ang nakita ko.

Sumilip ako sa pinto ng terrace. Nakita ko ang pusa: nakapangunyapit sa ibabaw ng hawlang umiikot-ikot sa pagkakasabit. Pilit na inaabot ang mynah sa pagitan ng mga manipis na rehas. Nang umikot ang hawla at napatalikod ang pusa sa akin, mabilis akong lumapit at hinampas ito sa ulo ng air freshener. Nalaglag ito sa sahig, bahagyang nahilo. Bago pa makatalilis, sinipa ko ito at muling hinataw sa ulo. Panay ang iyak ng pusa at ang pagkiyaw ng mynah. Lalo lang akong nabuwisit sa ingay at paulit-ulit pang pinukpok ng lata ang ulo ng pusa. Tumigil lang ako nang mapansin ang paglubog ng kalahati ng bungo ng hayop at ang pagkulapol ng dugo sa lata at sahig.

Wala nang ipinagkaiba sa mga nasagasaang pusang gala ang itsura ng pusa nila Mang Nardo.

Maingat ko itong dinampot at inihagis sa kalsada. Habang nilalampaso ko ang bahid ng dugo sa sahig, mataman lang akong pinapanood ni Kwaylo.

Pagkatapos maglinis, pumunta ako sa kusina at naghugas ng kamay. Pagbalik sa kuwarto, humiga nang dahan-dahan sa kama. Nakatulog ako sa pagdarasal, panay ang hingi ng tawad sa nagawa. Kinabukasan, pupungas-pungas kong dinampot ang pakete sa tabi ng mga paso. Bahagya kong binuksan ang pinto ng hawla ng kumikiyaw sa gutom na mynah, inabot ang malalim at kuwadradong platitong yari sa plastik at saka ito nilagyan ng bird seed. Itinulak ko agad ang platito papasok sa hawla bago pa man nahagip ng tuka ng ibon ang mga daliri ko. "Hayok na ibon," bulong ko sa sarili.

Paalis na ako ng terrace nang makita ko siyang nag-iinat. Walang suot maliban sa maikling shorts. Sige lang siya sa pag-iinat,

ipinapakita sa buong mundo ang mapipintog niyang braso, matambok niyang dibdib, malalaki at mabuhok na mga hita at binti. Nang mahagip ako ng mga mata niya, dagli akong yumuko at pumasok ng bahay.

Hingal ako nang bumalik sa kuwarto. Ilang hakbang lang naman ang layo ng terrace pero parang kaylayo ng pinanggalingan ko. Pilit kong ipinagwawalang-bahala ang paninigas ng kalamnan sa gitna ng hita. Pero bumigay rin ako at pinaligaya ang sarili.

Nang kunin ko ang tuwalyang nakasabit sa gilid ng salamin, nakita ko ang bugal-bugal na pawis sa noo at leeg. Pinahid ko muna ang tuwalya sa noo at leeg bago lumuhod at nagdasal: isang Ama Namin, Aba Ginoong Maria at Luwalhati, pagkuwa'y pagpapasalamat sa muling paggising, sa pagkaing kakainin pa lang, sa damit na isusuot. Panghuli ang paghingi ng kapatawaran para sa pagpatay ng pusa. May bahagya nang pamumula ang mga tuhod at tagaktak na ang pawis nang tumayo ako para pumunta ng banyo.

Sandali lang akong naligo at nagbihis. Paglabas ng kuwarto, nakaabang ang Nanay sa may hagdan.

"Baunin mo na lang ito sa ibaba," sabi niya. May hawak siyang tasa ng instant noodles.

"Salamat, 'Nay." Inabot ko ang tasa. Bababa na sana ako, pero hindi ko natiis: "'Nay, sino yung mga nasa kabilang bahay?"

"Yung mga bagong lipat. Nung makalawa pa dumating ang mga yan. Bakit?"

"Wala lang. Anong flavor tong mami?"

"Chicken."

Bumaba na ako para magtinda.

Walang sala ang bahay namin. Nasa ibaba ang sari-sari store, kasama ng kusina. Nasa itaas naman ang banyo at mga kuwarte: isa para sa akin at isa para sa nanay ko. Tindahan na ngayon ang dati naming espasyo para sa sala. May maliit na eskaparate, lalagyan ng mga paninda: mga instant noodles, instant pancit canton, corned beef, sardinas, tomato sauce, broth cubes, bawang, sibuyas, sigarilyo, mga garapon na may lamang iba't ibang klaseng kendi. May maliit na ref, may tatak na Coca-cola, lalagyan ng siyempre, mga produkto ng Coca-cola, saka beer. May mga nakasabit na plastik sa isang dingding, lalagyan ng mga tsitsirya: Chippy, Potato Chips, Oishii, Piattos. Nilagyan ng lamesita at ilang mga magkakapatong na monobloc ang natitirang espasyo. Sa bintanang may grill na nakaharap sa kalye bumibili ang mga tao.

Mga kapitbahay ang bumubuhay sa amin. Sila lang naman ang panay ang bili ng sigarilyo, sardinas, instant pancit canton, tsitsirya at beer. Pinakamalakas ang kita ng tindahan sa pagbebenta ng beer. Kapag dumidilim na, inilalabas ko na ang lamesita at ang mga monobloc. Sa harapan ng tindahan nag-iinuman ang mga lasenggo naming kapitbahay. Kadalasan, tatlo hanggang apat lang ang umiinom (Iba-ibang grupo sila. Kataka-taka: hindi sila nagkakasabay ng araw ng pag-inom). Pero kung may okasyon, birthday halimbawa ng isa sa mga umiinom, umaabot ng walo hanggang sampu ang kailangang monobloc. Ibinababa ko pati ang mga upuan namin sa hapag sa itaas. Minsan nga, pati yung monobloc na inuupuan ko, inilalabas ko na rin. Nagtitinda ako nang nakatayo.

Gusto kong mag-aral pero wala naman kaming ibang

pagkukunan ng kabuhayan. May sakit pa lang ang Tatay, nagkalugilugi na ang mga tindahan namin ng alahas sa Ongpin dahil si Nanay ang namahala. Minumura-mura na siya sa Fookien ng mga tiyahin kong Tsina, na kasosyo sa tindahan, pero wala naman siyang magawa. Matagal na silang galit dahil hindi sa kapwa Tsino nagpakasal si Tatay, nadagdagan pa dahil malas raw ang Nanay sa negosyo.

Kung ako naman ang tatanungin, hindi naman malas ang Nanay. Hindi lang siya talaga mahusay sa negosyo. Ang alam lang niya kapag kulang ng supply, bumili sa supplier. Kapag walang pambili, umutang. Kapag may bumabaleng kostumer, okay lang. Nalugi ang alahasan dahil sa mga utang. Nang mamatay ang Tatay, ipinasara na ito ng mga tiyahin ko. Sa ngayon, nagbukas na sila ng sariling alahasan pero hindi na nila kami pinapansin kapag napapadaan kami sa Ongpin.

Mabuti na lang may naitabing pera ang Tatay bago siya namatay. Nakapagtayo kami ng maliit na sari-sari store. Pero kinailangang tumigil ako sa pag-aaral. Ayaw ng Nanay pero ako ang nagpilit. Ang tindahan na lang ang huling alas namin. At dahil mahina sa negosyo ang Nanay, ako na lang ang humawak sa tindahan. Bawal ang utang. Isang buwan lang ang taning sa bawat produkto, kapag hindi nabawi ang kahit kalahati ng puhunan, hindi na ito bibilhin ulit. Maaga akong gumigising at gabing-gabi na kung magsara. Madalas akong tuksuhin ng Nanay na nagmana sa Tatay dahil sa husay sa negosyo. Sa palagay ko, takot lang sa gutom ang minana ko.

Ang tindahan na ang naging mundo ko. Araw-araw, umaga hanggang gabi, pati sa kalagitnaan ng pagkain, pagsisilbi sa mga taong may kailangang bilhin ang inaatupag ko.

Madalas, naiinggit ako sa mga bumibili. Lagi kasi silang may pinupuntahan, tila laging may pinagkakaabalang mahalaga. May mga bumibili, nagmamadali pa. Mahuhuli na raw sila. Samantalang ako, nabubulok lang dito. Disiotso anyos pa lang, nagtitinda na. Kahunkahon ng pancit canton at lata ng sardinas na ang nag-expire, nandito pa rin ako. Minsan, lalo na kapag kababayad lang ng kuryente, wala pang panukli.

Kaya naman masaya ako tuwing Linggo. Pansamantala kasi akong nakakaalis ng bahay para magsimba.

Ninanamnam ko lahat ng sensasyon sa misa: ang maalingawngaw na boses ng pari, ang kulob na hangin ng simbahan, ang matigas at madulas na upuang kahoy, ang impis nang kutson para sa mga tuhod, ang mga awit, ang paulit-ulit na pagsagot, pati ang pag-iyak ng mga sanggol at ang pagpapatahan sa kanila ng mga kasamang matanda. Parati, nagpupunta pa ako ng kapilya pagkatapos ng misa. Gusto ko rin kasi ang pagdarasal nang tahimik. Madalas pa nga akong nagrorosaryo sa tindahan kapag hapon. Nakakatulong para sa pagkapayapa ng isip at damdamin na naririndi na sa paulit-ulit na “pagbilan nga”.

Hinihigop ko ang maligamgam nang sabaw ng instant mami nang marinig ko ang boses ng buena mano.

“Century nga. Yung plain.”

Nag-angat ako ng mukha at nginitian ang katulong nina Mang Nardo. “Sandali lang ha.” Kumuha ako ng isang lata ng tuna at iniabot ito sa katulong. “Beinte-singko.”

“Alam mo, patay na si Bridget,” sabi niya matapos iabot ang

bayad sa akin. Inilagay ko ang bayad sa plastik na basyo ng Selecta na pinaglalagyan namin ng mga sigarilyo.

“Ha? Sinong Bridget?”

“Yung pusa namin.” Nakatitig siya sa akin.

Nanlamig ako.

“Ah, talaga.” Inayos ko ang mga garapon ng kendi. Nang hindi pa rin umaalis ang katulong, tinanong ko: “May bibilhin ka pa?”

Nawalan ako ng gana dahil sa kaba. Hindi naman tao ang pinatay ko, hindi naman ako maaaring idemanda nina Mang Nardo, isip ko. Pero labis ang sasal ng dibdib, kaya itinabi ko ang tasa at dinukot ang rosaryong parating nasa kanang bulsa. Martes noon, kaya nag-umpisa akong magdasal ng mga Misteryo ng Hapis.

Kalagitnaan ng Unang Misteryo: Ang Pagdarasal ni Hesus sa Hardin ng Gethsemane nang may bumili ng apat na stick ng Philip Morris at dalawang piraso ng pancit canton, calamansi flavor. Batang babae. Pinagbilhan ko at nagpatuloy ako sa pagdarasal.

Nasa Ikatlong Misteryo: Ipinako si Hesus sa Krus na ako nang pumasok sa isip ko ang bago naming kapitbahay. Ano kaya ang pangalan niya? Ano kaya ang itsura niya kung nakadipa sa kama ko? Agad kong binatukan ang sarili at humingi ng tawad. Nagpatuloy ako sa pagdarasal ng rosaryo.

“Winston nga. Dalawa.” Kalansing ng barya.

Mula sa pagkakaupo sa gilid ng bintana, ang bandang baywang ng bumibili ang una kong nakikita. Napatingin ako sa balbuning tiyan ng nagsalita. Ilang segundo ang lumipas bago ko naalis ang tingin sa buhok sa pusod ng bumibiling lalaki. Dagli kong inabot ang basyo

ng Selecta. Kinuha ang kaha ng Winston. Tinaktak, may nalaglag na dalawa. Iniabot sa tiyan na may pusod na balbon. Nag-angat ako ng mukha para tingnan ang may-ari ng pusod na balbon. Gaya ng inaasahan: ang bago naming kapitbahay.

“Wala akong panukli,” nanginginig kong sabi. Tatlong piso kasi ang ibinayad niya, may sukli pang singkuwenta sentimos.

“Aayos lang,” sagot niya. Sumenyas siya ng lighter.

Itinuro ko ang lighter na natatali ng garter. Nagbaga ang aking pakiramdam nang makita ko kung paano niyang hinithit ang Winston sa pagitan ng mapupula niyang labi. Umalon ang tiyan niyang balbon pagkatapos niyang humithit. Nagliyak ako sa pagnanasa.

“Kawawa naman yung pusa,” nakangisi niyang sabi.

Nang hindi ako sumagot, saka lang siya lumakad palayo.

Kinagabihan, nakatulog akong muli sa pagdarasal. Panay ang hingi ko ng tawad sa lahat ng kalaswaang pumasok sa isip ko buong araw at muli, para sa pagpatay ko kay Bridget. Nakatulog ako sa paulit-ulit na pag-usal ng “Hesus, Anak ni David, maawa ka sa akin, isang makasalanan.”

Nanaginip ako. Nakahiga sa kama ko ang kapitbahay, walang suot maliban sa maikling shorts. Hihiga sana ako sa tabi niya pero biglang may mga humila sa akin palayo sa kama. Natauhan akong nakabitin nang patiwarik sa ibabaw ng isang balon. Puno ng puting likido ang balon. Bigla, inilublob ako sa puting likido. Halos sumabog na ang бага bago ako muling iniangat. Nalasahan ko ang likido at nasuka ako. Muli akong inilublob, pagkuwa’y iniangat muli. Paulit-ulit. Panay ang sigaw ko. Humihingi ako ng kapatawaran. Bigla, nakita

ko ang sarili sa loob ng kapilya. Nakaluhod ako at nagdarasal, may hawak na rosaryo. Pero nagtaka ako dahil iba ang pagkakasalat ko sa rosaryo: malambot at maaligasang. Tiningnan ko ang aking mga kamay: rosaryong gawa sa bayag ang tangan ko. Singkuwenta'y nuwebeng piraso ng maliliit at mabuhok na mga bayag. Nang masalat ko ang ulo ng maliit at matigas na laman na pumalit sa lugar ng krus sa rosaryo, hinimatay ako.

Kasabay ng pagpikit ng mata sa panaginip ang aking pagdilat. Para akong tumakbo ng malayo sa paghabol sa hininga. Mamasa-masa ng pawis ang aking leeg. Ilang sandali bago ako nahimasmasan: umaga na, at kumikiyaw na naman si Kwaylo.

Pumunta ako ng terrace, dinampot ang pakete ng bird seed sa tabi ng mga paso at binuksan ang pinto ng hawla. Inabot ko ang plastik na platito. Akmang lalagyan ko na ito ng bird seed nang tumingin ako nang patagilid: nasa kabilang terrace muli ang kapitbahay at nag-iinat. Nakatingin siya sa akin at nakangisi. Nang makita niyang nakatingin ako, dumako ang kanang kamay niya sa pagitan ng mga hita at saka hinimas ang sarili.

Ayaw kong tumingin pero hindi ko naipikit ang mga mata ko. Hindi ko rin naibaling ang ulo sa ibang direksyon; para akong patay-gutom na nakatanghod sa isang piraso ng karneng iwinawagayway sa aking harapan.

“Bakla!” sigaw ng kapitbahay sa akin.

Nagulat ako. Naibuhos ko hanggang sa umapaw sa platito at tumapon sa sahig ang bird seed. Nang lingunin ko ang hawla, nakatakas na si Kwaylo. Nakalimutan kong isara ang pinto ng hawla.

Inalis ko mula sa pagkakasabit ang hawla at buong-lakas na ibinalibag ito papunta sa terrace ng kapitbahay. Pinanood ko ang pagsaboy ng bird seed sa hangin, ang pagkayupi ng mga rehas ng hawla nang tumama ito sa pasimano ng terrace at ang pagkuwa'y maingay na paglagpak nito sa kalsada kasama ng ilang nadamay na mga paso. Tumilapon rin ang pinto ng hawla.

Nakaalis na ang kapitbahay. Nanatili akong nakatayo at nakatingin sa katapat na terrace. Inabangan ko ang muling paglabas at panunuya ng kapitbahay pero hindi na siya nagpakita.

Nabaling ang tingin ko sa yupi-yupi at nakangangang hawla: marupok naman pala ang kulungan ni Kwaylo.

Narinig ko ang boses ng Nanay: "Lorenzo, may nag-aaway ba?"

"Wala, 'Nay. Nakatakas na si Kwaylo."

Sampaguita

NAGSE-CELLPHONE NA NAMAN ANG NANAY NIYA. Kung nakikita lang ito ng teacher niyang si Miss Lanuza, malamang mapagalitan ito. “Laging tumingin sa pari o sa altar, at mag-concentrate. Magpasalamat kay Papa God sa lahat ng blessings, at ipagdasal ang mahihirap.” Halos kabisado na ni Gab ang sinasabi ni Miss Lanuza. Lagi naman niyang sinusunod ito, tuwing nasa loob ng simbahan. Ang nanay niya, halos hindi. Sa umpisa lang ito titingin sa harap. Bubulong-bulong nang kaunti, tapos magsisimula nang mag-cellphone. Tumitigil lang ito kapag pinapaluhod sila ng pari. Pero kapag nakatayo, at lalo na kapag nakaupo? Naku, wala itong kilala kundi ang cellphone.

Pagkatapos ng misa, hindi sila agad umuuwi. Laging nakikipagkuwentuhan ang nanay niya sa mga kaibigan nito. Iba-iba ang nakikita ni Gab. Ang pinakamadalas, si Aling Fely. Laging umiiwas ang nanay niya kay Aling Fely, madaldal daw kasi ito. Pero lagi naman silang nag-aabot pagkatapos ng misa. Lagi ring nagkukuwentuhan. Nang matagal. Mas matagal pa kapag nagsasalita yung pari mag-isa. Naiinip si Gab pero wala siyang magawa.

Tulad ngayong Linggo. Namataan ng nanay niya si Aling Fely, kaya hinila nito kaagad si Gab. "Anak, bilisan mong maglakad."

"Gilda! Oy, Gilds! Sandali! Gilds!"

Huli na. Mabilis ding maglakad si Aling Fely. Narinig ni Gab ang malakas nitong boses, na tumitinis kapag humahagikgik. Parang yung mga napapanood niyang bruha sa TV.

Biglang tumigil ang nanay niya, at humarap sa pinanggagalingan ng boses. "Oy, Fely."

"Oy Gilda, nakita mo ba yung nangyari kina Teresa?" tanong ni Aling Fely, hinihingal-hingal pa.

"Totoo ba?"

"Ano pa nga ba?"

Alam ni Gab, magtatagal na naman ang kuwentuhan ng dalawang babae. May nakita siyang mga kuneho na ibinebenta sa patio noong isang linggo. Naisipan niyang puntahan na lang ito. Nagpaalam siya sa kanyang nanay, pero hindi pa siya tapos magsalita, tumatango na ito. Hindi alam ni Gab kung siya ba o si Aling Fely ang tinatanguan. Kaya umalis na lang siya.

May kalakihan ang patio ng simbahan. Panay ang lingon ni Gab sa kinatatayuan ng kanyang nanay at ni Aling Fely. Kailangan niyang tandaan kung saan babalik. Maraming tao ang naglalakad. May pauwi galing sa misa, may papunta sa susunod na misa. Sa kahahanap sa mga kuneho, parang bentilador na pihit nang pihit ang ulo niya habang naglalakad. May naramdaman siyang bumunggo sa kaliwang balikat.

"Aray!"

May batang lalaki sa harap ni Gab. May hawak itong mga kuwintas ng sampaguita.

“Sorry, sorry!”

“Tumingin ka kasi sa dinadaan mo,” sabi ng bata.

“May hinahanap kasi ako,” katwiran ni Gab.

“A, yung mga kuneho?”

“Paano mong nalaman—”

“E lahat naman ng bata dito, yan ang gustong makita.”

“Nasaan na nga?”

“Wala na, e. Kanina pa umalis yung nagbebenta.”

“Saan nagpunta?”

Hindi na sumagot ang bata, dahil may kausap na itong iba. May isang ale na bumibili ng sampaguita. Pinagmasdan ni Gab ang bata. Mukhang kaedad lang niya ito. Nakasuot ito ng itim na kamiseta, at maong na shorts. Halatang ginupit lang sa pantalon ang shorts. Masyadong malaki para sa bata ang mga suot nito. Hanggang tuhod ang laylayan ng kamiseta. Pihadong may belt lang ang maluwag ding shorts, kaya hindi nahuhubo.

Pagkatapos magbenta, nagbilang ng barya ang bata. Pabulong-bulong. Marami-rami pa rin ang dala nitong sampaguita. Hindi napansin ni Gab na tumigil pala siya sa harapan ng batang lalaki, at nanonood. Napahiya siya nang mag-angat ng ulo ang bata.

“Uh, wala akong pambili,” bulalas ni Gab.

“Alam ko,” sagot ng bata. Dumukot lang ito uli sa bulsa (abot hanggang siko niya!), at naglabas ng mga barya. Nagpatuloy ito sa pabulong na pagbilang ng pera.

Gusto pa sanang makipag-usap ni Gab, pero paglingon niya, tapos nang mag-usap ang kanyang nanay at si Aling Fely. Nagmamadali siyang umalis.

* * *

TAPOS NA SILANG KUMAIN NG HAPUNAN. Nagliligpit na ang kanyang nanay. Hindi pa rin mapakali si Gab.

“Nay?”

“Yes, anak?”

“Bakit may mga batang nagbebenta ng sampaguita?”

“Ha?”

“Puwede rin kaya akong magbenta ng sampaguita?”

Tumigil sandali ang nanay niya sa paglalagay ng mga plato sa lababo. “Aba, anak. Mahirap gumawa ng kuwintas na sampaguita. Magtatanim ka muna ng sampaguita. Tapos tatanggalin mo yung mga bulaklak, tatahiin mo—”

“E mahirap pala, bakit nila ginagawa?” tanong ni Gab.

Hindi sumagot ang nanay ni Gab. Nagsimula na itong sabunin ang mga plato at baso.

“Mahirap ka ba, ‘Nay?’”

“Hindi, a,” sagot ng nanay. “Kung mahirap ako, mahirap ka rin.”

“Bakit hindi tayo mahirap?”

“Kasi, nagtatrabaho ako.” Kumalansing ang mga nililinis na kutsara’t tinidor.

“E yung bata, nagtatrabaho din?”

“Sinong bata?” Bumukas ang gripo.

“Yung nakita ko sa simbahan kanina. Yung nagbebenta ng sampaguita.”

“Ah.” Malakas ang hampas ng tubig sa lababo.

“Bakit siya mahirap, ‘Nay?’”

Patuloy lang sa pagbabanlaw ng mga plato ang nanay ni Gab.

“‘Nay?’”

Inilagay na ng nanay niya sa paminggalan ang mga plato, baso, at kubyertos. “Ay naku, naku, matulog ka na.”

* * *

NANG SUMUNOD NA LINGGO, TINAGALAN TALAGA NI GAB ANG PAGDARASAL PAGKATAPOS NG KOMUNYON. Pagkatapos ng misa, humiling pa siya ng konting panahon para magdasal. Nagtaka ang nanay niya, pero pumayag naman. Pagluhod ni Gab, ipinagdasal niyang abutan sila ng isa sa mga kumare ng nanay niya. Hindi pa siya nakakapagsimula nang marinig ang pamilyar na boses—

“Gilds! Gilds!”

Tumayo rin agad si Gab. Kinalabit ang nanay niya, saka nagpaalam nang mahina. Panay na naman ang tango ng nanay habang nakikinig kay Aling Fely. Ayos na yon. Agad siyang lumabas ng simbahan.

Bumalik si Gab sa lugar kung saan niya nakita ang batang nagbebenta ng mga kuwintas ng sampaguita. Hindi naman siya nagkamali. Naroon ulit ang bata, nagbebenta sa isang matandang babae. Hinintay ni Gab na matapos magbenta ang bata, saka siya lumapit.

“Pagbilhan nga,” bungad ni Gab.

“Aba, may pera ka pala,” sagot ng bata.

“Oo naman. Eto, o.” Naglabas siya ng beinte pesos. Tinipid niya talaga ito sa baon niya sa linggong iyon.

Kinuha ng bata ang pera, inabutan si Gab ng dalawang kuwintas ng sampaguita, saka sinuklian ng sampung piso.

Tiningnan niyang maigi ang mga sampaguita. Nanghinayang siya sa sampung pisong ibinayad. Hindi niya napigil ang sarili, “Ang konti naman nito.”

“E yan lang ang kasya sa sampu,” sagot ng bata. “Gusto mo beinte?”

“Okay.”

Isinoli ni Gab ang sukling sampu. Binigyan siya ng apat na kuwintas ng sampaguita. Gusto pa niyang makipag-usap pero umalis na ulit ang bata. Lumapit na ito sa ibang parukyano, nag-aalok ng mga ibinebenta niya.

Pagbalik niya sa loob ng simbahan, wala na si Aling Fely. Nasa tabi ng benditahan ang nanay niya. Mukhang mainit ang ulo, titingin-tingin sa paligid. Nang makita siya nito, agad itong sumalubong. Habang naglalakad, inangat ni Gab ang mga kuwintas ng sampaguita.

“Ano yan?” tanong ng nanay.

“Sampaguita!”

“Alam ko. Ibig kong sabihin, saan galing yan?”

“Binili ko dun sa—”

“Buti, may pera ka, anak?”

“Kanina,” sagot ni Gab. “Naubos na, e.”

“Aanhin mo ba yan?”

“Ilalagay ko kay Virgin Mary.”

“Pagkatapos mong ilagay kay Virgin Mary, anong gagawin mo?”

“Magdadasal?”

“Alam ko. Ibig kong sabihin, pag nabulok na, anong gagawin mo? Bibili ka ulit?”

Hindi agad nakasagot si Gab. Hindi niya ito napag-isipan.

“Gagastos ka na naman?”

Itinuon na lang ni Gab ang tingin sa mga paa niya habang naglalakad.

“Huy. Tinatanong kita.”

“Ewan ko.”

Kahit hindi siya nakatingin, alam ni Gab na umiiling ang nanay niya.

* * *

PAGDATING NG BAHAY, DUMIRETSO SI GAB SA KANYANG KUWARTO. Isinabit niya ang mga kuwintas ng sampaguita sa leeg ng kanyang birhen. Nakapatong ito sa ibabaw ng isang dulang. Kapag lumuhod, halos kapantay niya ang mata. Binili ng nanay niya ang birheng ito at pina-bless sa simbahan, dahil kay Miss Lanuza. Pina-assignment kasi ni Miss Lanuza sa buong klase na bumili silang lahat ng Virgin Mary.

Lumuhod si Gab at tinitigan ang mukha ng kanyang birhen. Umiiyak ito. Ang nanay niya ang pumili, para daw mas maganda. Hindi

niya alam kung ano ang maganda sa pag-iyak, dahil sa tuwing umiiyak siya, pinapagalitan siya ng nanay.

Pero noong Linggo na iyon, iba ang naging epekto ng umiiyak na birhen sa kanya. Naalala ni Gab ang hitsura nung batang nagbebenta ng sampaguita. Parang naiiyak na rin siya. Naaawa siya sa batang nagbebenta ng sampaguita. Nagtatrabaho naman ito. Mas marami pa nga yatang pera sa kanya. (Ang dami kaya nung binibilang na barya kanina.) Pero naaawa siya.

“Gab! Baba ka na rito, kain na tayo!”

Nagulat si Gab sa boses ng kanyang nanay. Tumayo siya sa agad. Tumama ang tuhod niya sa dulang. Umangat ito, muntik nang bumaligtad. Nalaglag ang birhen sa sahig, nabasag ang mukha.

Maingat na dinampot ni Gab ang mga kuwintas ng sampagita. Ipinatong niya ito sa ibabaw ng dulang. Saka siya nagmamadaling bumaba. Gutom na siya.

Alimangmang¹ si Pedro²

*Di matalos di malirip
malinao mong pagiisip
sa sanditoha, i masambit
puhunan mong pagod, saquit³*

Isa⁴ magaling na arao⁵, nagsisisigao⁶ si Pedro.⁷

“Ninong bahay yaon?”⁸ catanongan⁹ mapacatacotan nang
manga tavong lahat.¹⁰

¹ Tonto. Nasa P. Juan de Noceda at P. Pedro de Sanlucar, *Vocabulario dela Lengua Tagala compuesto por varips religiosos doctos y graves* (Manila: Imprenta de Ramirez y Girauder, 1860), 7.

² P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala* (Manila: Imp. Nueva de Don Jose Maria Dayot por Tomas Oliva, 1832), 21.

³ “Aprobacion del M. R. P. FR. Juan Serrano, del Sagrado Orden de N. P. S. Agustin, Visitador actual de la Provincia del Santisimo Nombre de Jesus de estas Islas, y su Procurador general” nasa P. Juan de Noceda at P. Pedro de Sanlucar, *Vocabulario de la lengua tagala compuesto por varios religiosos doctos y graves*, n.p.

⁴ de Noceda at de Sanlucar, *Vocabulario de la lengua tagala compuesto por varios religiosos doctos y graves*, 159.

⁵ Ibid., 16.

⁶ Ibid., 293.

⁷ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 21.

⁸ Ibid., 42.

⁹ de Noceda at de Sanlucar, 328.

¹⁰ de S. Josef, 468.

"Si Pedro!"¹¹ uica¹² si Juan ang pangalan.¹³ "Sasamahan quita!"¹⁴

Sa bahay¹⁵ ni Pedro,¹⁶ nagsisisigao¹⁷ si Pedro.¹⁸ "Aba-abang-abat-abut-aco-acay-ayro-agao-agolo-ahit-alagar-alam-alang-alang-alibay-alinlangan-alin-aloc-alositha-ama-anac-amac-ambag-amo-unti-amoy-ampat-ampon-angil-ybig-yyac-yba-ybis!"¹⁹

"Ay²⁰ Pedro,²¹ Hovag cang magbangis mapacatacotan ca nang manga tavong lahat!"²² uica²³ si Juan ang pangalan.²⁴ "Maca may macaquita sa,yo.²⁵ Cauaan mo tayo."²⁶

"Papasoc-nasoc-panhic-manhic-papanhic-nanhic-nananhic-patay-matay-natay-papatay nanatay-bili-buca-bilis-boual-bangban-bulag-balaga-bagyo-bauis!" uica²⁷ ni Pedro.²⁸

"Ano yaon?²⁹ Sino yaong³⁰ nagsisisigao?"³¹ uica³² nang Padreng paroon.³³

¹¹ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 21.
¹² de Noceda at de Sanlucar, 356.
¹³ de S. Josef, 24.
¹⁴ Ibid., 33.
¹⁵ de Noceda at De Sanlucar, 25.
¹⁶ de S. Josef, 21.
¹⁷ Ibid., 293.
¹⁸ de S. Josef, 21.
¹⁹ Ibid., 78.
²⁰ de Noceda at de Sanlucar, 19.
²¹ de S. Josef, 21.
²² Ibid., 468.
²³ de Noceda at de Sanlucar, 356.
²⁴ de S. Josef, 24.
²⁵ de Noceda at de Sanlucar, 475.
²⁶ de S. Josef, 30.
²⁷ de Noceda at de Sanlucar, 356.
²⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 21.
²⁹ Ibid., 46.
³⁰ Ibid., 48.
³¹ de Noceda at de Sanlucar, *Vocabulario de la lengua tagala compuesto por varios religiosos doctos y graves*, 293.
³² de Noceda at de Sanlucar, 356.
³³ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

“Si Pedro,”³⁴ uica³⁵ si Juan ang pangalan.³⁶

“Sinong nagpapasoc sa iyo dito?”³⁷ uica³⁸ nang Padreng paroon.³⁹

“Si Pedro,”⁴⁰ uica⁴¹ si Juan ang pangalan.⁴²

“Malis ca diyan!”⁴³ Quitang tauong macasalanan! Quita’y hunghang!”⁴⁴ uica⁴⁵ nang Padreng paroon.⁴⁶

“Ang tauong macasalanan ngay-on ay sucat maguing banal balang arao,”⁴⁷ uica⁴⁸ si Juan ang pangalan.⁴⁹

“Anong pagbabanalbanalan mo diyan?”⁵⁰ Malis ca diyan!”⁵¹

Ualang⁵² tigui⁵³ si Pedro.⁵⁴ “Bolong-bugao-bati-bating-bagting-biro-baoy-bauy-barlis-balisa-banlat-bonot-balaquir-binit-baloqui-bahagui-bulabus-puca-pisang-pitas-pangus-pagui pita-pisil-potol-pilit-pola-para-payag-poyoc-pangit-pongoc-pugot-pipis-palongpong-pucnat-patac-purpur-payapay-piit-palar-bosog-buya!”⁵⁵

³⁴ Ibid., 21.

³⁵ de Noceda at de Sanlucar, 356.

³⁶ de S. Josef, 24.

³⁷ Ibid., 259.

³⁸ de Noceda at de Sanlucar, 356.

³⁹ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁴⁰ Ibid., 21.

⁴¹ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁴² de S. Josef, 24.

⁴³ Ibid., 79.

⁴⁴ Ibid., 34.

⁴⁵ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁴⁶ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁴⁷ Ibid., 51.

⁴⁸ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁴⁹ de S. Josef, 24.

⁵⁰ Ibid., 315.

⁵¹ Ibid., 79.

⁵² de Noceda at de Sanlucar, 354

⁵³ Ibid., 337.

⁵⁴ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala* (Manila: Imp. Nueva de Don Jose Maria Dayot por Tomas Oliva, 1832), 21.

⁵⁵ Ibid., 81.

"Ay⁵⁶ Pedro!⁵⁷ Quinoha mo caya ang manga librong sa cacaban?"⁵⁸ uica⁵⁹ nang Padreng paroon.⁶⁰

"De-tabay-yat-ytim-lanta-ala-lalim-acac-alat-asim-tabang-hopalaqui-tigas-lambut!"⁶¹

"Ay⁶² Pedro!⁶³ Sino ang macagagaua nang Angeles nang ysa manga Angeles cundi ang P. Dios?⁶⁴ Quitang taong macasalanan!⁶⁵ Quinoha mo caya ang manga librong sa cacaban?⁶⁶" uica⁶⁷ nang Padreng paroon.⁶⁸

"Ynit-lamig-cablao-quitir-quipot-loang-linang-dilim-tibay-hinahipa-cati-unti-tamys-yaman-duc-ha-taas-capas-nipis-loag-tapang-doag-haba-litao-linao-tinao-ting-tanda-gulang-diquit-licsi-ganda-lubba-labnao-sucal-liuanag-lilim-limlim-linis-quinis-ganir-ralas-liuag-dahan-nacnac-lalac!"⁶⁹

"Pedro,⁷⁰ si Juan ay nagcompesal sa aquin.⁷¹ Ypinagpapapuri niya ang caniyang buti.⁷² Magpangayon.⁷³ may quinoha ca cayang libro doon sa manga librong sa cacaban noha ca caya nang doon?"⁷⁴

⁵⁶ de Noceda at de Sanlucar, 19.

⁵⁷ de S. Josef, 21.

⁵⁸ Ibid., 214.

⁵⁹ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁶⁰ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁶¹ Ibid., 86.

⁶² de Noceda at de Sanlucar, 19.

⁶³ de S. Josef, 21.

⁶⁴ Ibid., 27.

⁶⁵ Ibid., 34.

⁶⁶ Ibid., 214.

⁶⁷ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁶⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁶⁹ Ibid., 87.

⁷⁰ Ibid., 21.

⁷¹ Ibid., 186.

⁷² Ibid., 243.

⁷³ de Noceda at de Sanlucar, 208.

⁷⁴ de S. Josef, 214.

“Talaghay-salaysay-langor-lagquit-hinhin-tacao-siba-siban-siquip-laet-ganit-conat-lotong-impis-tulin-tatag-rumi-liuayuy-libog-hilao!”⁷⁵

“Hahampasin cata!”⁷⁶ sigao⁷⁷ nang Padreng paroon.⁷⁸

“Totoo-salat-tiyim-liyit-hauas-tacot-tamar-sariua-talim-ralang-sinsin-limitangcac-lahoy-rami-tubu-tab-talobo-tamlay-langba-nan-nahot-nacnac!”⁷⁹ Ualang⁸⁰ tiguil⁸¹ si Pedro.⁸²

“Susumpain cata!”⁸³ sigao⁸⁴ nang Padreng paroon.⁸⁵

“Houag mong susumpain!”⁸⁶ uica⁸⁷ si Juan ang pangalan.⁸⁸

“Susumpa man aco sa iyo ay ysaman dica matacot!”⁸⁹ sigao⁹⁰ nang Padreng paroon.⁹¹

“Houag mong susumpain!”⁹² Anong ypaggagaganti co sa iyo?”⁹³ uica⁹⁴ si Juan ang pangalan.⁹⁵

⁷⁵ Ibid., 87.

⁷⁶ Ibid., 136.

⁷⁷ Ibid., 293.

⁷⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁷⁹ Ibid., 87.

⁸⁰ de Noceda at de Sanlucar, 354

⁸¹ Ibid., 337.

⁸² P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala* (Manila: Imp. Nueva de Don Jose Maria Dayot por Tomas Oliva, 1832), 21.

⁸³ Ibid., 136.

⁸⁴ Ibid., 293.

⁸⁵ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁸⁶ Ibid., 137.

⁸⁷ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁸⁸ de S. Josef, 24.

⁸⁹ Ibid., 75.

⁹⁰ Ibid., 293.

⁹¹ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

⁹² Ibid., 137.

⁹³ Ibid., 99.

⁹⁴ de Noceda at de Sanlucar, 356.

⁹⁵ de S. Josef, 24.

“Ytaquin mo na yto!⁹⁶ Tampalasan!”⁹⁷ sigao⁹⁸ nang Padreng paroon.⁹⁹

“Houag mong susumpain!”¹⁰⁰ Acoy paalam Padre: aquing totolongan¹⁰¹ si Pedro,¹⁰² uica¹⁰³ si Juan ang pangalan.¹⁰⁴

“Mangaalipin cayo nang diablo! Manga bihag cayo nang caavay!”¹⁰⁵ Magalitgalit na yaong pangungusap¹⁰⁶ nang Padreng paroon.¹⁰⁷

“Malis ca diyan!”¹⁰⁸ Napatolong siya sa aquin, si Pedro!¹⁰⁹ uica¹¹⁰ si Juan ang pangalan.¹¹¹

“Ayat acoy pinagmamatapangan mo?”¹¹² Houag mo acong lacasan ng pangungusap!¹¹³ Hahampasin cata!”¹¹⁴ Ualang¹¹⁵ tiguil¹¹⁶ nang Padreng paroon.¹¹⁷

Siya ang napahampas, yndi siya tungmanggi,¹¹⁸ si Juan ang pangalan.¹¹⁹ Ang caniya ding cataoan ang ypinahampas niya.¹²⁰ Siya din

96 Ibid., 153.
 97 Ibid., 91.
 98 Ibid., 293.
 99 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
 100 Ibid., 137.
 101 Ibid., 525.
 102 Ibid., 21.
 103 de Noceda at de Sanlucar, 356.
 104 de S. Josef, 24.
 105 Ibid., 461-462.
 106 Ibid., 512.
 107 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
 108 Ibid., 79.
 109 Ibid., 525.
 110 de Noceda at de Sanlucar, 356.
 111 de S. Josef, 24.
 112 Ibid., 495.
 113 de Noceda at de Sanlucar, 163.
 114 de S. Josef, 136.
 115 de Noceda at de Sanlucar, 354
 116 Ibid., 337.
 117 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
 118 Ibid., 542.
 119 de S. Josef, 24.
 120 Ibid., 543.

ang naparoon sa mababangis na yaon at yquinusang ypinaquep sa canila ang caniya ding cataoan, nagmola sa loob niya yaon. Napapatayi siya loob niya yaon siya din ang nangusap.¹²¹

“Indi magaling ang papatay ang tavo sa capova niya tavo,”¹²² uica¹²³ si Juan ang pangalan.¹²⁴

Ualang¹²⁵ tiguil,¹²⁶ hampasin pa, paloin pa¹²⁷ nang Padreng paroon¹²⁸ si Juan ang pangalan.¹²⁹ Maghapun magramag,¹³⁰ hampasin pa, paloin pa.¹³¹ Sisilang na ang arao,¹³² hampasin pa, paloin pa.¹³³ Sungmilang na ang arao,¹³⁴ hampasin pa, paloin pa.¹³⁵

“Dile aco macapagsaca dito sa batang yto,”¹³⁶ Mayrapryap na yaong pangungusap¹³⁷ nang Padreng paroon.¹³⁸

Ualang¹³⁹ tiguil¹⁴⁰ nang Padreng paroon.¹⁴¹ Mahigit naysanglingo,¹⁴² hampasin pa, paloin pa¹⁴³ nang Padreng paroon¹⁴⁴ si

¹²¹ Ibid., 528.

¹²² Ibid.

¹²³ de Noceda at de Sanlucar, 356.

¹²⁴ de S. Josef, 24.

¹²⁵ de Noceda at de Sanlucar, 354

¹²⁶ Ibid., 337.

¹²⁷ Ibid., 567.

¹²⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

¹²⁹ de S. Josef, 24.

¹³⁰ Ibid., 762.

¹³¹ Ibid., 567.

¹³² Ibid., 759.

¹³³ Ibid., 567.

¹³⁴ Ibid., 759.

¹³⁵ Ibid., 567.

¹³⁶ Ibid., 662.

¹³⁷ Ibid., 512.

¹³⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

¹³⁹ de Noceda at de Sanlucar, 354

¹⁴⁰ Ibid., 337.

¹⁴¹ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

¹⁴² Ibid., 757-758.

¹⁴³ Ibid., 567.

¹⁴⁴ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

Juan ang pangalan.¹⁴⁵ Nagbabangisbangan man ay valan macapara¹⁴⁶
nang Padreng paroon.¹⁴⁷

“Ang tagalog ay magtagalog at ang castila ay magcastila!
Magasal tagalog! Mangyaring di magbisaya ang Bisaya!”¹⁴⁸
nagsisisigao¹⁴⁹ nang Padreng paroon.¹⁵⁰

Mahigit naysanglingo,¹⁵¹ ualang¹⁵² tiguil¹⁵³ si Pedro.¹⁵⁴
Capagtahe ni Pedro nito ay dile din tungmahan.¹⁵⁵ Ualang¹⁵⁶ ipatumbalic
ang isip¹⁵⁷ ni Pedro.¹⁵⁸

“Ay¹⁵⁹ Pedro!¹⁶⁰ Hahampasin cata¹⁶¹ ualang¹⁶² tiguil!¹⁶³
Hahampasin cata!¹⁶⁴ Cun di ca hampasin, hindi ca mararala!¹⁶⁵
Quinoha mo caya ang manga librong sa cacaban?¹⁶⁶ Sagot!¹⁶⁷ Sagot!”¹⁶⁸
Magalitgalit na yaong pangungusap¹⁶⁹ nang Padreng paroon.¹⁷⁰

145 de S. Josef, 24.
146 Ibid., 322-323.
147 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
148 Ibid., 338-339.
149 Ibid., 293.
150 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
151 Ibid., 757-758.
152 de Noceda at de Sanlucar, 354
153 Ibid., 337.
154 de S. Josef, 21.
155 Ibid., 664.
156 de Noceda at de Sanlucar, 354
157 Ibid., 249.
158 de S. Josef, 21.
159 de Noceda at de Sanlucar, 19.
160 de S. Josef, 21.
161 Ibid., 136.
162 de Noceda at de Sanlucar, 354
163 Ibid., 337.
164 de S. Josef, 136.
165 de Noceda at de Sanlucar, 96.
166 de S. Josef, 214.
167 de Noceda at de Sanlucar, 273.
168 Ibid.
169 Ibid., 512.
170 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

Ualang mapiga sa dila¹⁷¹ ni Pedro¹⁷² cundi.¹⁷³ “Baho-banga-
paet-pola-baet-bilog-bigat-pangtot-boloc-porol-panis-bagsic-bangis-
balam-pacla-payat!¹⁷⁴ Ynit-lamig-cablao-quitir-quipot-loang-linang-
dilim-tibay-hinahipa-cati-unti-tamys-yaman-duc-ha-taas-capas-
nipis-loag-tapang-doag-haba-litao-linao-tinao-tining-tanda-gulang-
diquit-licsi-ganda-lubba-labnao-sucal-liuanag-lilim-limlim-linis-
quinis-ganir-ralas-liuag-dahan-nacnac-lalac!”¹⁷⁵

“Matay mo mang hampasin ang posong, ay di isa man,
magcacaiba!”¹⁷⁶ sigao¹⁷⁷ nang Padreng paroon.¹⁷⁸ Ualang¹⁷⁹ tiguil,¹⁸⁰
hampasin pa, paloin pa¹⁸¹ nang Padreng paroon¹⁸² si Juan ang pangalan.¹⁸³
Maghapun magramag,¹⁸⁴ hampasin pa, paloin pa.¹⁸⁵ Sisilang na ang
arao,¹⁸⁶ hampasin pa, paloin pa.¹⁸⁷ Sungmilang na ang arao,¹⁸⁸ hampasin
pa, paloin pa.¹⁸⁹

“Ninong bahay yaon?”¹⁹⁰ catanongan¹⁹¹ mapacatacotan nang

¹⁷¹ de Noceda at de Sanlucar, 251.

¹⁷² de S. Josef, 21.

¹⁷³ de Noceda at de Sanlucar, 96.

¹⁷⁴ de S. Josef, 88.

¹⁷⁵ Ibid., 87.

¹⁷⁶ de Noceda at de Sanlucar, 248.

¹⁷⁷ Ibid., 293.

¹⁷⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

¹⁷⁹ de Noceda at de Sanlucar, 354

¹⁸⁰ Ibid., 337.

¹⁸¹ Ibid., 567.

¹⁸² P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

¹⁸³ de S. Josef, 24.

¹⁸⁴ Ibid., 762.

¹⁸⁵ Ibid., 567.

¹⁸⁶ Ibid., 759.

¹⁸⁷ Ibid., 567.

¹⁸⁸ Ibid., 759.

¹⁸⁹ Ibid., 567.

¹⁹⁰ Ibid., 42.

¹⁹¹ de Noceda at de Sanlucar, 328.

manga tavong lahat.¹⁹² Sanglibohin na¹⁹³ ytong mga tauong yto.¹⁹⁴
Uica¹⁹⁵ nang tauo.¹⁹⁶

“Cay Pedro?”¹⁹⁷

“Cay Pedro!”¹⁹⁸

“Sungmasabahay ni Pedro?”¹⁹⁹

“Sungmasabahay ni Pedro!”²⁰⁰

“Pagpapatayan?”²⁰¹

“Pagpapatayan!”²⁰²

“Paroon ca quitain mo cun saan magmimisa ang Padre!”²⁰³

“Acoy parorot tatauagin co!”²⁰⁴

“Maca yaong ysang Padre ang pagbilinan mo... Maca may
macaquita sa yo.”²⁰⁵

Sa bahay²⁰⁶ ni Pedro,²⁰⁷ cahanaphanap ay nacahanap!²⁰⁸
Caquitaquita ay nacaquita!²⁰⁹ Uica²¹⁰ nang tauo.²¹¹

¹⁹² de S. Josef, 468.
¹⁹³ Ibid., 198-199.
¹⁹⁴ Ibid., 41.
¹⁹⁵ de Noceda at de Sanlucar, 356.
¹⁹⁶ Ibid., 22.
¹⁹⁷ Ibid., 21.
¹⁹⁸ Ibid.
¹⁹⁹ Ibid., 53.
²⁰⁰ Ibid.
²⁰¹ Ibid., 184.
²⁰² Ibid.
²⁰³ Ibid., 465.
²⁰⁴ Ibid., 69.
²⁰⁵ Ibid., 475.
²⁰⁶ de Noceda at De Sanlucar, 25.
²⁰⁷ de S. Josef, 21.
²⁰⁸ Ibid., 423.
²⁰⁹ Ibid., 424.
²¹⁰ de Noceda at de Sanlucar, 356.
²¹¹ de S. Josef, 22.

“Sino caya yaong banal na Padreng naghahampas sa casama niya?”²¹²

“Ay²¹³ si Pedro!”²¹⁴

“Cahabag habag tingnan!”²¹⁵

“Ay²¹⁶ si Juan ang pangalan!”²¹⁷

“Cahapis hapis alaalahin!”²¹⁸

“Sinong nagpapasoc sa iyo dito?”²¹⁹ uica²²⁰ nang Padreng paroon²²¹ sa tauong²²² sanglibohin na.²²³ “Ay at cayo e nagtayo ditong naghapun? Lo mismo en naglagapac, nagdalasa nang pagtatava, nagharang naghangar nagtindayag. Ay at cayo e nagtingin diyan?”²²⁴

Uica²²⁵ nang tauong²²⁶ sanglibohin na.²²⁷

“Ay²²⁸ namamamataymatay na²²⁹ si Pedro!”²³⁰

“Houag mong pagauanauanin ang loob mo sa pananampalataya mo sa Dios!”²³¹

“Indi magaling ang papatay ang tavo sa capova niya tavo!”²³²

212 Ibid., 530.
 213 de Noceda at de Sanlucar, 19.
 214 Ibid., 21.
 215 Ibid., 427.
 216 de Noceda at de Sanlucar, 19.
 217 de S. Josef, 24.
 218 Ibid.
 219 Ibid., 259.
 220 de Noceda at de Sanlucar, 356.
 221 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
 222 Ibid., 22.
 223 Ibid., 198-199.
 224 Ibid., 823.
 225 de Noceda at de Sanlucar, 356.
 226 de S. Josef, 22.
 227 Ibid., 198-199.
 228 de Noceda at de Sanlucar, 19.
 229 de S. Josef, 510-511.
 230 Ibid., 21.
 231 de Noceda at de Sanlucar, 19.
 232 de S. Josef, 528.

“Si Pedro?²³³ Mabugnotbugnot y tong tavong yto!²³⁴ Ang caniya ding cataoan ang ypinahampas niya!” uica²³⁵ nang Padreng paroon.²³⁶ “Cayo mangapapalalong loob anot di cayo mahiya toving sinasabi y tong pagpapahampas nang A. P. Jesu Christo? Yto anaquing pagpapahampas niya sacaniya ding calooban?”²³⁷ Ualang²³⁸ tiguil,²³⁹ hampasin pa, paloin pa²⁴⁰ nang Padreng paroon²⁴¹ si Pedro²⁴² at si Juan ang pangalan.²⁴³

Uica²⁴⁴ nang tauong²⁴⁵ sanglibohin na²⁴⁶ nang Padreng paroon.²⁴⁷

“Malis ca diyan!”²⁴⁸

“Si Pedro ay masipag!”²⁴⁹

“Quitang tauong macasalanan!”²⁵⁰

“Bucas macalava caya’y catataquiran mo iyan!”²⁵¹

“Macatoloyan ca nang galit ng Diyos!”²⁵²

“Quita’y hunghang!”²⁵³

²³³ Ibid., 21.

²³⁴ Ibid., 512.

²³⁵ de Noceda at de Sanlucar, 356.

²³⁶ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

²³⁷ Ibid., 543.

²³⁸ de Noceda at de Sanlucar, 354

²³⁹ Ibid., 337.

²⁴⁰ Ibid., 567.

²⁴¹ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

²⁴² Ibid., 21.

²⁴³ de S. Josef, 24.

²⁴⁴ de Noceda at de Sanlucar, 356.

²⁴⁵ de S. Josef, 22.

²⁴⁶ Ibid., 198-199.

²⁴⁷ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

²⁴⁸ Ibid., 79.

²⁴⁹ Ibid., 50.

²⁵⁰ Ibid., 34.

²⁵¹ Ibid., 181.

²⁵² Ibid., 466.

²⁵³ Ibid.

“Macarati sa iyo yyang asal mong masama!”²⁵⁴

“Ycao²⁵⁵ ang nacasisira sa caloloua!”²⁵⁶

“Ang masipag ay si Pedro!”²⁵⁷

“Cun ycao ay magaling na loob ay mayybig ca nang Panginoong Dios!”²⁵⁸

Nagsisisigao²⁵⁹ nang Padreng paroon.²⁶⁰

“Ayat acoy pinagmamatapangan mo?”²⁶¹ Hunghang!²⁶²
Mangaalipin cayo nang diablo! Manga bihag cayo nang caavay!²⁶³
Tampalasan!²⁶⁴ Mangaalipin cayo!”²⁶⁵ Ualang²⁶⁶ tigui!²⁶⁷ macasumpa²⁶⁸
nang Padreng paroon.²⁶⁹

Nagcaisa ang pagtotol²⁷⁰ nang tauong²⁷¹ sanglibohin na²⁷² ang
tongo nang loob ay sa masama²⁷³ nang Padreng paroon.²⁷⁴

Uica²⁷⁵ nang tauong²⁷⁶ sanglibohin na:²⁷⁷

254 Ibid., 480-481.

255 Ibid., 31.

256 Ibid., 28.

257 Ibid.

258 Ibid.

259 Ibid., 293.

260 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

261 Ibid., 495.

262 Ibid., 91.

263 Ibid., 461-462.

264 Ibid., 91.

265 Ibid., 461-462.

266 de Noceda at de Sanlucar, 354

267 Ibid., 337.

268 de S. Josef, 480.

269 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

270 de Noceda at de Sanlucar, 159.

271 de S. Josef, 22.

272 Ibid., 198-199.

273 de Noceda at de Sanlucar, 348.

274 P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

275 de Noceda at de Sanlucar, 356.

276 de S. Josef, 22.

277 Ibid., 198-199

“Houag cang malumbay,²⁷⁸ Pedro!”²⁷⁹

“Cahapun yndi macoha ay ngayon nacoha na!”²⁸⁰

“May capangyarihan pang lumcas²⁸¹ si Juan na pangalan!”²⁸²

Namamalacol, nanonondang, namamalacol, nanonondang,
namamalacol²⁸³ ang tauong²⁸⁴ sanglibohin na.²⁸⁵ Cagantiganti ay
nacaganti!²⁸⁶

Nagsisisigao²⁸⁷ si Pedro.²⁸⁸ “Ang manga Pedro; yaong
dalauang Juan; ang manga pinangalanang Pedro; yaong magcalagyo
na si Juan ang ngalan,²⁸⁹ may capangyarihan pang lumcas!²⁹⁰
Cahanaphanap ay nacaahanap!²⁹¹ Caquitaquita ay nacaquita!²⁹²
Cagantiganti ay nacaganti!”²⁹³

Nagsisisigao²⁹⁴ si Juan na pangalan²⁹⁵ sa tauong²⁹⁶
sanglibohin na:²⁹⁷ “Ytaquin mo yto! Ytaquin mo na yto! Ytaquin mo
mona yto!”²⁹⁸

²⁷⁸ Ibid., 503.
²⁷⁹ Ibid., 21.
²⁸⁰ Ibid., 497.
²⁸¹ Ibid., 453.
²⁸² de S. Josef, 24.
²⁸³ Ibid., 112.
²⁸⁴ de S. Josef, 22.
²⁸⁵ Ibid., 198-199.
²⁸⁶ Ibid., 424.
²⁸⁷ Ibid., 293.
²⁸⁸ Ibid., 21.
²⁸⁹ Ibid.
²⁹⁰ Ibid., 453.
²⁹¹ Ibid., 423.
²⁹² Ibid., 424.
²⁹³ Ibid.
²⁹⁴ Ibid., 293.
²⁹⁵ de S. Josef, 24.
²⁹⁶ de S. Josef, 22.
²⁹⁷ Ibid., 198-199.
²⁹⁸ Ibid., 153.

Tinaga ang olo²⁹⁹ nang Padreng paroon³⁰⁰ nang tauong³⁰¹
sanglibohin na.³⁰² Namatay na³⁰³ Padreng paroon.³⁰⁴

Isa³⁰⁵ magaling na arao,³⁰⁶ nagsisisigao³⁰⁷ si Pedro.³⁰⁸

Isa³⁰⁹ arao na yquinaholog nang manga diablos sa inferno.³¹⁰

²⁹⁹ Ibid., 97.

³⁰⁰ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.
³⁰¹ de S. Josef, 22.

³⁰² Ibid., 198-199.

³⁰³ Ibid., 109.

³⁰⁴ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 235.

³⁰⁵ de Noceda at de Sanlucar, *Vocabulario de la lengua tagala compuesto por varios religiosos doctos y graves*, 159.

³⁰⁶ Ibid., 16.

³⁰⁷ Ibid., 293.

³⁰⁸ P. Fr. Francisco de S. Josef, *Arte y Reglas de la lengua tagala*, 21.

³⁰⁹ de Noceda at de Sanlucar, *Vocabulario de la lengua tagala compuesto por varios religiosos doctos y graves*, 159.

³¹⁰ de S. Josef, 206.

Walang Puso ang Tunay na Lalaki

LUMAGOS ANG SINAG NG BAKU-BAKONG PISNGI NG BUWAN SA manipis na kurtinang sumusunod sa banayad na aliw-iw ng hanging ihip ng tiwarik na bentilador at nalaman ni Gabriel kung gaanong delubyo sa dibdib ang dulot ng dalawang pusong ginsang pumintig sa gulat, sa takot, at sa pagpipilit alamin antimano ang nararapat na aksyon sa sandali ng nakatanghod, humihinga, at panay ang lingang panganib na nagtatlong persona. Dagling binawi ang kamay na dapat sana'y kikitil sa kuryenteng dumadaloy sa mga plastik na ugat ng tiwarik na bentilador sa kisame ng sala at nanginginig na dumikit sa pader si Gabriel, doon sa bahaging hindi abot ng mapagbunyag na liwanag ng buwan, pigil-hiningang pinanood ang susunod na gagawin ng tatlong kalalakiang nasok sa bahay na pinaghirapang ipatayo ng kanyang mga magulang habang tahimik na hinahalughog ang utak para sa mahusay na desisyon.

At sumapit: habang ang dalawa'y nagsesenyasan kung paanong sabay na kukulimbatin ang mamahaling telebisyon at

computer sa magkabilang dulo ng sala, ang ikatlong magnanakaw, sa dahan-dahang paglilibot upang maghanap ng iba pang maaaring nakawin, ay nagkamaling lumapit sa kusina kaya hindi nakaiwas matisod sa iniumang na binti ng nagtatago sa dilim. Bumagsak patalikod ang ikatlong magnanakaw at matunog ang naging pagbati ng kanyang bungo sa makintab na marmol ng sahig. Napalingon ang dalawa niyang kasama sakto sa sandaling ipinalo ni Gabriel ang hinablot sa pader na bagong bili ng inang orasan sa ulo ng nagkamaling magnanakaw na hindi na nakuhang pumalahaw. Naging maingay ang mga yabag ng dalawang magnanakaw sa pag-uunahang makapuslit sa bintanang mala-pusang pinasok kani-kanina lamang.

Nagpatuloy sa mayuming pagaspas ang kurtina sa ihip ng tiwarik na bentilador at patuloy na naglunoy sa ilaw ng buwan ang sala, tila walang nangyaring pagdalaw ng kailanman ay hindi inasahang mga bisita sa gabi. Tagumpay, isip ni Gabriel. Lumuhod siya, inalis ang itim na medyas ng babaeng nakataklob sa ulo ng magnanakaw na nagbigay sa kanya ng pagkakataon. Muling nalukob ang kambal na puso ng damdaming baon ng kagyat bumalik na kabataang nakalipas dahil sa nasilayang mukha: ang Tunay Na Lalaki!

Gayon din ang posisyon nang unang ipabatid ng sabay na pagtibok ng dalawang puso ni Gabriel na sinisinta niya ang Tunay Na Lalaki, dalawampu't limang taon na ang nakalilipas. Naglalaro sila noon ng patintero at hindi inasahan ng Tunay Na Lalaki ang taglay niyang bilis sa pagpapatotot. Nagkandabuhul-buhol ang mga binti nito sa pagmamadaling tumakas nang sabay abutin ni Gabriel at ng isa

pang kalaro hindi pa man lumalampas sa ikalawang linya kaya una ang ulo, bigla itong bumagsak sa maalikabok na semento.

Walang kalarong nagtangkang lumapit sa Tunay Na Lalaking nakahandusay, likas na takot ang mga bata sa dugong nag-umpisa nang gumapang at pumutol sa diretsong guhit ng mumurahing yeso sa kalsada. Wala, maliban kay Gabriel.

Paa ng sumisipang kabayo ang tibok ng mga puso, lumuhod siya sa tabi ng putok ang ulong Tunay Na Lalaki saka buong awtoridad na binigkas sa mga kalaro: Tawagin ninyo si Aling Tala. Matapos kumaripas ang mga inutusan, hinawakan niya sa pisngi ang umiiyak na batang Tunay Na Lalaki. At sa sandaling iyon, sa sandaling inalo niya ang batang Tunay Na Lalaki dahil sa pagputok ng ulong dulot ng likas nitong kalampahan, bumuhos na parang isang dram ng malapot na arnibal sa kanyang pusong kambal ang pagmamahal sa Tunay Na Lalaki. Nagdikit sa matinding lagkit ng pag-ibig ang dalawang puso, hinubad ni Gabriel ang suot na kamiseta, pinangko ang Tunay Na Lalaki, bago itinapal ang balumbon ng tela sa likod ng ulong tumutulo sa dugo.

Nasa gayon silang posisyon nang dumating ang ina ng Tunay Na Lalaki, si Aling Talang may buntot ng mga hinihinal na bata dahil sa dulo ng ikaapat na eskinita ng ikatlong kanto mula sa kanilang pinaglalaruan pa nanggaling. Napabulalas ang babae nang makitang humihinga pa ang anak: Salamat sa Diyos.

Salamat sa Diyos, paulit-ulit na sambit ni Gabriel sa mahalumigmig na hangin ng gabi, sa dalawang pusong unti-unting hiningal sa karera ng pintig, matapos makilala ang magnanakaw

na nakahandusay sa marmol na espasyong nasa pagitan ng kanilang sala at kusina. Mabuti na lamang at hindi niya naitodo ang paghampas ng bagong biling orasan dahil kung hindi, napatay niya ang pinakamamahal. Tahimik niya itong dinala sa kuwarto, inihiga sa malambot na kama at iginapos ng kumot. Pagkuwa'y bumalik siya sa kusina para magtimpla ng kape.

Nasasabik si Gabriel na muling makausap ang kanyang kababata. Dati rati'y silang dalawa ang pinakamalapit sa lahat ng magkakalaro, lalo na noong malaman ng Tunay Na Lalaki ang ginawa niyang pagtulong dito noong nabaldog. Magkasabay silang pumapasok sa paaralan, dumadaan ang Tunay Na Lalaki sa tapat ng bahay nina Gabriel, eksaktong alas sais y medya ng umaga, mula Lunes hanggang Biyernes. Sintigas ng sementong minsang nagpadugo sa ulo ng Tunay Na Lalaki ang kanilang samahan buong elementarya. Mahusay ang Tunay Na Lalaki sa Matematika, marami itong nagagawa sa mga numero, at hindi nag-aatubiling turuan si Gabriel sa tuwing may nalalapit na pagsusulit. Habang sa Ingles naman mahusay si Gabriel, tuwang-tuwa siya sa mga salita, sa mga batas ng pagtatagni-tagani sa mga ito, lalo na sa pagbasa, at matiyaga rin niyang itinuturo ang nalalaman sa kaibigan.

Nabago lamang ang lahat noong mag-high school sila. Bagaman nakapasa silang dalawa sa iisang paaralan, hindi doon nag-aral ang Tunay Na Lalaki dahil hindi kinaya ng kanyang mga magulang ang mataas na bayad. Sa pampublikong mataas na paaralan ito nagtuloy, kung saan kilala ang mga estudyante bilang bulakbol at palasagot sa mga guro. Bagaman nagkikita pa rin naman sa labas ng paaralan, nagkaroon sila ng kani-kanilang bagong mga kaibigan

at unti-unting dumalang ang kanilang mga pag-uusap, hanggang sa tuluyang maging relikyang nakaraan ang matalik na pagkakaibigan at paminsan na lamang naaalala, sa tuwing nagkakasalubong sa kalye at nagkakahiyaang magtanguan.

Naalala pa ni Gabriel ang pinakahuling maituturing na komunikasyon nila ng Tunay Na Lalaki noong minsang mapadaan siya sa bilyarang tinatambayan nito, isang hapon bago sila magtapos ng high school. Lampas na siya noon sa edad ng pangangatwiran na mahinhin lamang talagang kumilos dahil sa pagpapalaki ng mga magulang at pagiging malapit sa mga kamag-anak na babae, sanay na siya sa mga pinipigil na tawa ng mga bruskong nag-iinuman sa harapan ng mga sari-sari store tuwing napapadaan kasama ang ilan sa mga barkada. Buong akala ni Gabriel ay muling hahandusay ang Tunay Na Lalaki sa semento dahil sa pagkalitong bumakas sa mukha nito matapos niyang tapunan ng isang tango at manipis na ngiti. Inumpisahan ng isang pekeng bira sa kaliwang balikat, sinundan ng malalakas na tiling ginagagad ang mga baklang kangkarot sa telebisyon at pelikula, nagtapos sa malalakas na kantiyaw ang sinapit ng Tunay Na Lalaki nang ibalik nito ang manipis na ngiti ni Gabriel na may dagdag pang munting kaway.

Nirespeto ni Gabriel ang kababata sa pagrespeto sa kanilang pinagsamahan, hindi pa rin siya nito inilaglag kahit sa harap ng mga bagong kaibigan. At kahit hindi na sila muling nagbatian sa mga sumunod na engkuwentro sa kalsada o simbahan (palasimba ang Tunay Na Lalaki, isa sa mga katangian nitong nagustuhan ni Gabriel) maliban sa ilang segundong pagkit ng mga mata—mga sandaling

lalong nagpalapot sa arnibal ng hindi ginagantihang pagmamahal na kinabababaran ng kanyang pusong kambal—isinumpa ni Gabriel na kung dumating ang panahon na mangailangan ng tulong ang kababata, gagawin niya ang lahat para dito.

At sumapit: habang nagkakape, pinanood ni Gabriel kung paanong natauhan, sandaling naguluhan matapos ilibot ang tingin sa paligid, bago nagalit ang magnanakaw na palang Tunay Na Lalaki.

“Pakawalan mo ako! Ano ang gagawin mo sa akin?” sigaw nito.

Hindi matukoy ni Gabriel nang eksakto kung bakit, pero may nadama siyang pagkahuwad sa galit na nabakas sa mukha at pananalita ng Tunay Na Lalaki. Hungkag sa lantay na emosyon—kahit anong uri—ang kanyang pananalita. Lumipad ang kanyang kanang palad sa bibig ng kababata. “Huwag kang maingay. Baka magising sina Mama at Papa. Huwag kang mag-alala, wala akong gagawin sa iyo. Magkaibigan tayo, hindi ba? Naaalala mo pa ba nung napadaan ako sa bilyaran?”

At sinabi ni Gabriel sa Tunay Na Lalaki ang kanyang sumpa. Mangiyak-ngiyak siya pagkatapos. Nag-unahan muli sa madagundong na pagtibok ang kanyang mga puso, hindi pa rin makipkip nang mapayapa ang matinding pagmamahal sa lalaking nakagapos.

Kinakalag na niya ang mga buhol ng kumot nang magsalita ang Tunay Na Lalaki.

“Salamat. Napakabuti talaga ng iyong mga puso.”

Nagulat siya sa narinig. “Paano mong nalaman—?”

“Dati ko pa naririnig yan. Sa tuwing magkasama tayong dalawa, at may ginagawa akong bagay na ikinatutuwa mo, naririnig

ko ang tibok ng mga puso mo. Hindi ganyan kalakas ang tibok ng nag-iisang puso.”

“Ibig mo bang sabihin, alam mong—?”

“Mahal mo ako? Oo. Dati pa.”

“Pero bakit hindi ka nagalit? Bakit hindi ka agad lumayo?”

“Ano naman ang masama kung mahalin mo ako? Masarap ang mahalin. At saka, dalawa ang puso mo, umaapaw ka sa pagmamahal. Bakit kita pipigilan? Pero sana, naiintindihan mo kung bakit ako lumayo.”

“Lumayo ka dahil nagbinata ka na. Ayaw mong matsismis sa bakla. Simple lang naman yon, hindi ba? Hindi mahirap intindihin.”

“Patawad.”

“Ayos lang.”

“Patawad sa paglayo ko sa iyo dati. Patawad dahil pinagnakawan ko kayo.”

“Wala kayong nakuha ng mga kasama mo.”

“Kahit na.”

“Wala akong puso, Gabriel.”

“Sobra naman. Naging magkaibigan tayo, kilala kita. Hindi ka masamang tao. Naiimpluwensiyahan ka lang ng mga nakakasama mo. Huwag ka na kasing sumama kila Amboy. Walang ginawang mabuti ang mga adik na yan.”

“Hindi iyon ang ibig kong sabihin.”

“E ano?”

“Makinig ka: wala akong puso.”

Bago pa makasagot si Gabriel, kinabig na ng Tunay Na Lalaki

ang kanyang ulo at inilapat sa dibdib. Noon napagtanto ni Gabriel: nagsasabi ng totoo ang kaharap.

“Paano kang nawalan ng puso?”

Disyerto ang mga mata, tuyot na hangin ang boses, nagsalaysay ang lalaki gamit ang mga salitang naririnig at may kahulugan pero walang madaramang laman: labinganim na taon siya nang unang makita si Joanna: nakaputing kamiseta at maong na palda, nakatayo at mukhang naiinip sa pag-aabang ng pagkalusaw ng yelo sa hawak na basong may halo-halo, sa harap ng bahay nina Mang Andres at Aling Guada. Kinalabit niya ng hawak na tako ang kabarkadang pamangkin ni Mang Andres, si Jonjon, tinanong kung kilala nito ang mestisahing dalaga.

“Pinsan ko,” sagot ni Jonjon na may himig pagmamalaki. Sadya nitong nilakasan ang pagsagot, gustong iparinig sa iba pang mga nagbibilyar ang kanyang relasyon sa magandang babaeng nakatayo sa kabilang bahagi ng kalsada.

Pinakiusapan ng Tunay Na Lalaki ang kabarkada na ipakilala siya kay Joanna. Hindi naman nagdamot si Jonjon at noon di’y tumawid silang dalawa.

Wala ibang ginawa ang babae maliban sa pag-abot ng medyo basang kamay na iniumang ng Tunay Na Lalaki sa pagpapakilala ng sarili, pero sa sandaling kiskisan ng kanilang mga palad ay kagyat nabatid ng Tunay Na Lalaking nawalan na siya ng karapatan sa sariling puso.

Mula noon, umiwas na siya sa bilyaran. Ang dating ipinambabayad niya para sa ilang oras ng pagbibilyar kasama ang

mga barkada ay inilaan na lamang para sa pambili ng kung anu-anong maliliit na bagay na makapagpapangiti kay Joanna—bagong ipit sa buhok, rosaryo, mumurahing halo-halo. Parati niya itong inaabangan para samahang maglakad pauwi mula sa sakayan ng traysikel ng alas sais y medya ng gabi, galing sa paglilinis ng bahay ng isang nagmagandang loob na notaryo publiko. Kapag tumatama sa ending ang ama, nakakahingi ng dagdag na baon ang Tunay Na Lalaki at inililibre niyang manood ng sine si Joanna. Naalala pa niya ang takot ng babae sa dilim ng sinehan nang una silang manood. Nahihiya nitong inamin na hindi pa siya nakakapasok sa loob ng sinehan mula pagkabata.

Hindi nagtagal, napasagot din ng Tunay Na Lalaki si Joanna. Naging masaya naman ang kanilang relasyon, sa kabila ng mga pagtutol ng tiyuhin nitong si Mang Andres. Katwiran ng may edad nang jeepney driver, bagong salta lamang ang kanyang mestisang pamangkin sa Maynila. Isinanla ng mga magulang nito ang sangkapat na bahagi ng kanilang lupa para mapaluwas si Joanna at pansamantalang makitira sa kanya habang naghahanap ng trabaho. Hindi ito nararapat makipaglambutsingan sa kung kani-kaninong mga binata dahil wala sa plano ng pamilya ang pagkakaroon ng bagong miyembrong pakakainin.

Wala pang isang taon ang relasyon nang magdilang-anghel ang jeepney driver: namukol ang tiyan ni Joanna at nawasak ang buong plano ng kanyang pamilya. Pati ang plano ng Tunay Na Lalaki. Unang gabi iyon ng huling eksamen para sa ikalawang semestre, tahimik na nag-aaral ang Tunay Na Lalaki sa loob ng kanyang kuwarto.

Pinalabas muna niya ang bunsong kapatid na lalaking kasalo sa kuwarta at inutusang sumama sa panonood ng pamilya ng telebisyon sa sala. Desidido siyang makakuha ng mataas na marka sa pagsusulit kinabukasan.

Gayon na lang ang pagkainis ng Tunay Na Lalaki nang makarinig ng mga pagsigaw mula sa sala. Inisip na lang niyang natatalo na naman ang paboritong koponan sa basketball ng kanyang ama, at hindi malayong umiinom na naman ito, hinahamon ng away ang mga manlalarong pumupulbos sa kanyang mga idolo. Pero hindi natapos ang istorbo sa mga sigaw, mayamaya lamang ay sunud-sunod ang pagkalabog sa pinto ng kanyang kuwarta. Padabog niyang binuksan ang pinto at tumambad sa kanya ang nakasimangot na si Joanna. Nakaakbay sa dalaga ang umiiyak na si Aling Guada, katabi si Mang Andres na nanlilisik ang mga mata. Nasa isang sulok ang ina ng Tunay Na Lalaki, hindi alam ang gagawin. Umaalingawngaw mula sa sala ang mga hiyaw ng kanyang ama: natatalo nga ang paborito nitong koponan.

“Pakasalan mo ang pamangkin ko!” sigaw ni Mang Andres.

“Totoo ba, anak?” tanong ng kanyang ina.

Hindi niya ito inasahan. Dalawang beses lamang silang nagtalik ni Joanna, pareho pang minadali. Maliban pa doon, pulos himasan lamang ang inabot nila. Tinitigan muna ng Tunay Na Lalaki si Joanna. Hinanap niya sa mga mata nito ang katotohanan. Matibay ang tingin na ibinalik ng mestisang probinsyana. Huminga nang malalim ang Tunay Na Lalaki bago inilipat ang tingin sa ina at dahan-dahang tumango.

“Pumunta tayong lahat sa sala,” malumanay na sagot ng ina ng Tunay Na Lalaki.

Sa gitna ng sala, ilang beses tumayo at nagbantang magwawala si Mang Andres, ilang beses hinimas ni Joanna ang maliit na bukol sa tiyan, ilang beses ding suminghot si Aling Guada dahil sa awa sa pamangkin ng bana, ilang beses nagmura ang kanyang ama sa pagharang ni Mang Andres sa telebisyon, ilang beses nakiusap ang kanyang ina na maging mahinahon silang lahat.

Habang pinaplano ng mga matatanda ang kanilang magiging kapalaran, nanatiling walang imik ang Tunay Na Lalaki. Mataman lang siyang nakatingin sa babaeng nagmamay-ari ng kanyang puso.

Walang ibinunga ang pagwawala ng tiyuhin ni Joanna: hindi sila ikinasal ng Tunay Na Lalaki. Pero walang nagawa ang pamilya ng Tunay Na Lalaki nang sabihin ni Mang Andres na hindi na sila ang mag-aalaga sa nabuntis na pamangkin. Kaya kahit hindi kasal, nagsama sa iisang bubong si Joanna at ang Tunay Na Lalaki. Sumikip ang kuwarto ng kanyang dalawang kapatid na babae dahil sumiksik doon ang bunsong lalaki, sumikip ang kanilang hapag dahil isiningit ang isang upuan para kay Joanna, lalong naghigpit ng sinturon ang kanyang ina para mapagkasya ang maliit na suweldo ng ama.

Dulot na rin ng hiya sa pamilya, panganay pa mandin siya, nagdesisyon ang Tunay Na Lalaki na tumigil na lamang sa pag-aambisyong maging inhinyero, at maghanap na lamang kaagad ng trabaho. Katwiran niya, ilang buwan na lamang ay magkakaroon na naman sila ng isa pang kasambahay, hindi na niya maaatim ang dagdag na pahirap sa mga magulang. Noong una’y tumutol ang kanyang ina.

“Kaya ko pang pagkasyahin ang pera natin sa buwan-buwan, anak,” sabi nito, habang nakatitig sa sahig. Habang ungot at tatlong salita lang ang isinagot ng kanyang ama: “Panindigan mo yan.”

Umbot naman ng ikalawang taon sa kolehiyo at likas din ang pagiging ismarte, kaya agad nakakuha ng trabaho ang Tunay Na Lalaki bilang server sa isang fastfood. Anim na araw sa isang linggo, madalas nagpapasobra ng oras para sa kapurit na dagdag sa suweldo, nagtrabaho ang Tunay Na Lalaki. Sakto lamang ang ginagastos niya sa araw-araw, para makaipon sa nalalapit na panganganak ni Joanna at makapag-abot din sa matiising ina. Walang mahirap sa pusong nagmamahal lalo na at hindi mo sariling pag-aari, madalas niyang sabihin sa sarili sa tuwing dumadapo ang matinding pagod sa maghaponing trabaho.

Kaya ganoon na lamang ang gulat ng Tunay Na Lalaki nang biglang lumayas sa kanilang bahay si Joanna, isa't kalahating buwan matapos manganak. Nagising na lamang siyang bakante ang kalahati ng kama at ang kunang katabi nito. Binuksan niya ang aparador: simot sa damit ng babae at sanggol. Humangos siya sa sala, sa kusina, sa banyo, sa maliit na bakuran, habang panay ang sigaw sa buong bahay, na para bang nakikipaglaro lamang ng taguan pung at nagsimula nang mapikon. Makaraan ang paulit-ulit na pagikot sa bahay at pagtawag sa pangalan ng mag-ina, umupo ang Tunay Na Lalaki sa paanan ng hagdan at tahimik na umiyak.

Malapit nang magtanghali noon, nasa paaralan na ang mga kapatid ng Tunay Na Lalaki at nasa trabaho na ang kanyang ama. Ang kanyang ina lamang ang naiwan sa bahay, at ito ang nagsabi ng katotohanan sa panganay na anak: sa pagkaabala sa pag-iipon sa

panganganak ni Joanna, nakalimutan ng Tunay Na Lalaki na mayroon palang pamilyang naiwan sa probinsiya ang kinakasama. Hindi naging mahirap para sa ipinakilalang promoter ni Mang Andres na hikayatin ang batang inang mag-alsa balutan at subukan ang kapalaran bilang mananayaw sa Japan.

“Ano ang nangyari sa anak nyo?” tanong ni Gabriel.

“Dinala sa probinsya.”

“Nasaan na si Joanna ngayon?”

“Ang sabi-sabi, nasa Japan.”

“So, dahil sa nangyari...nawalan ka ng puso?”

“Hindi. May ahas na kumain sa puso ko.”

“Ano?”

“Isang gabi—nakaalis na si Joanna—naalimpungatan ako sa pagkiskis ng malamig na kaliskis sa kaliwang braso. Dumilat ako at nakita kung paanong sinakmal ng ahas ang aking puso.”

“Anong ginawa mo sa ahas? Pinatay mo ba?”

“Hindi. Wala na akong mapaghugutan ng galit para pumatay. Pinabayaan ko na lang siyang umalis. Pagkatapos, natulog ako ulit na parang walang nangyari.”

Mahabang katahimikan ang lumipas: nanatiling nakaupo sa kama ang Tunay Na Lalaki, paminsan-minsang pinapaikutan ng kumot ang mga daliri, walang mabasang emosyon sa mukha.

Nakatitig sa lumamig at nakalimutang inumin na kape si Gabriel, naglalawa sa awa ang mga puso. Bumaba na sa pagnanakaw ang kanyang mahal, ang kanyang mahal na pinagnakawan rin naman. Ng puso.

Sumisilip na sa bintana ang paunang sikat ng araw nang basagin ni Gabriel ang katahimikan. “Malungkot ba ang walang puso?” “Hindi ko na alam kung ano ang lungkot.”

“Bibigyan kita ng puso. Dalawa naman ang puso ko. Kaya ko nang mabuhay sa isa.”

Tumayo ang Tunay Na Lalaki, yinakap nang mahigpit si Gabriel. “Salamat. Pero huwag na lang.” Pagkuwa’y lumabas ito ng kuwarto, dire-diretso sa bintana sala, iyong pinasukan kaninang madilim pa.

Humabol si Gabriel at nagwika: “Huwag kang mag-alala. Hindi kita isusumbong.”

Nakatalungko sa pasimano, akmang tatalon, biglang lumingon ang Tunay Na Lalaki. “Alam ko.”

Napangiwi si Gabriel sa sakit ng dalawang pusong biglang kinurot ng kahihyan.

* * *

ANG FIGURA NG TUNAY NA LALAKING HUBAD-BARO, naninigarilyo at nakasandig sa poste ng kuryenteng nasa tapat ng bilyaran ang nagbalik sa kanya sa katotohanan. Maghapon kasing nakalutang sa hangin si Gabriel sa opisina. Limang oras niyang tinapos ang pagwawasto sa balarila ng manuskrito ng textbook para sa mga estudyante sa ikatlong baitang, halos iyon lang ang ginawa niya sa maghapon, maliban sa pilit na pakikinig sa mga kuwento ng kapwa editor na si Marie tungkol sa paborito nitong artistang lalaki.

Hindi pa rin maalís ni Gabriel sa isip ang pangyayari noong madaling araw: ang tangkang pagnanakaw ng Tunay Na Lalaki, ang kawalan nito ng puso, ang muling pagdagundong ng kanyang dibdib, ang muling pag-aalab ng hindi ginagantihang pag-ibig, ang pait ng muling danas ng pagtanggap.

At ngayon: ang muling pagkikita nila ng walang pusong Tunay Na Lalaki.

Binilisan ni Gabriel ang paglakad. Hindi niya pinansin ang hingal na kaakibat ng bawat minadaling hakbang para sa tulad niya. Lintik na mga pusong walang tigil sa pagtibok, isip niya. Ayaw na muna niyang makaharap ang Tunay Na Lalaki pagkatapos ng pangyayari kaninang madaling araw.

Naiintindihan na niya kung bakit namimilipit ang mga kolehiyala sa tuwing hayag na tinutukso sa mga lalaking lihim na pinagnanasaan: nakahihiyang tumingin sa mga matang nakababati sa pagmamahal na hindi maaaring ibalik.

“Gabriel.”

Hindi niya pinansin ang pagtawag sa kanyang pangalan. Nagpatuloy siya sa paglakad. Pero mapilit ang Tunay Na Lalaki. Humabol ito at humarang sa kanyang harapan.

“Galit ka ba?”

Namula ang mga pisngi ni Gabriel. Hindi man siya magpalinga-linga, nasisiguro niya ang pagsentro ng atensyon ng mga tao sa kanilang dalawa. Huminga siya nang malalim, tangkang patahimikin ang walang tigil na dagundong ng mga kambal na pusong hindi marunong magsinungaling. “Hindi. Ano ba ang kailangan mo?”

“Bakit parang kinakabahan ka?” Wala pa ring maririnig na emosyon sa mga salita pero hindi mapigil ni Gabriel ang pakiramdam na tinutuya.

“Hinihinalang lang ako.”

“May itatanong sana ako sa iyo.”

“Dito sa gitna ng kalsada? Ano?”

“Puwede bang manligaw?”

Sa sobrang lakas ng pagtabig ni Gabriel sa Tunay Na Lalaki, may narinig siyang sipol ng paghanga mula sa bilyaran. Narinig din niya ang paghalakhak ni Adora, ang tindera ng inihaw na mais na nakapuwesto malapit sa poste ng kuryente. Umaray nang malakas ang Tunay Na Lalaki, pero walang pag-aalalang nadama si Gabriel. Tahimik pa nga niyang hiniling na mabasag ang mukha nito kung sakaling muling bumagsak sa lupa. Ipinagpatuloy niya ang hingal na paglakad pauwi.

Ilang araw ang lumipas bago sila muling nagkita ng Tunay Na Lalaki. Hindi nakuhang magalit sa masamang biro, inisip na lamang ni Gabriel na bunga ng ilang ulit nang nakalog na ulo ang paghingi nito ng permiso para manligaw.

Ganoon na lamang ang gulat niya isang hapon nang mabungaran ang Tunay Na Lalaking naghihintay sa sala, kausap ang kanyang ama. Halatang naguguluhan sa pinagsasasabi ng kausap. Napabuntung-hininga ito, tila naresolba ang isang napakabigat na problema, nang mapalingon sa may pintuan at makita si Gabriel.

“Gabriel, anak. Ikaw nga ang kumausap dito sa bisita mo.” Tumayo ang kanyang ama, tinapik siya sa balikat at dali-daling umalis ng sala.

Umupo si Gabriel sa tabi ng Tunay Na Lalaki. “Anong ginagawa mo dito?”

“Umaakyat ng ligaw.”

“Sinabi mo yan sa tatay ko?”

“Oo.”

Napailing si Gabriel. Hindi na niya masiguro kung masamang biro lang ba ito ng Tunay Na Lalaki o talagang nagkaroon ito ng diperensya sa isip dahil sa paulit-ulit na paghalik ng bungo sa semento. “Hindi ko alam kung ano ang gusto mong palabasin. Kung nagpapatawa ka, hindi ako natatawa. Kung gusto mo akong ipahiya sa lahat ng mga tao, pati sa pamilya ko, kung gusto mong ipaalam sa lahat na patay na patay ako sa iyo: nagtagumpay ka na. Ano pa ang gusto mo?”

“Mahal kita, Gabriel.”

“Wala kang puso. Hindi ka marunong magmahal.”

“Mahal kita sa isip ko.”

“Ano?”

“Matapos mong ialok ang puso mo sa akin, naisipan kong mahalin ka, Gabriel. Tunay ang pagmamahal mo sa akin, sa kabila ng lahat, sa paglipas ng mga taon. Alam kong hindi mo ako iiwan. Pinili kong mahalin ka.”

“Ni wala ka ngang maramdamang emosyon! Anong pagmamahal ang sinasabi mo?” hindi napigil ni Gabriel ang pagtataas ng boses.

“Desisyon ang bawat emosyon, Gabriel. Hindi kailangan ng isip ang puso para magmahal. Kahit hindi mahal ng puso ko

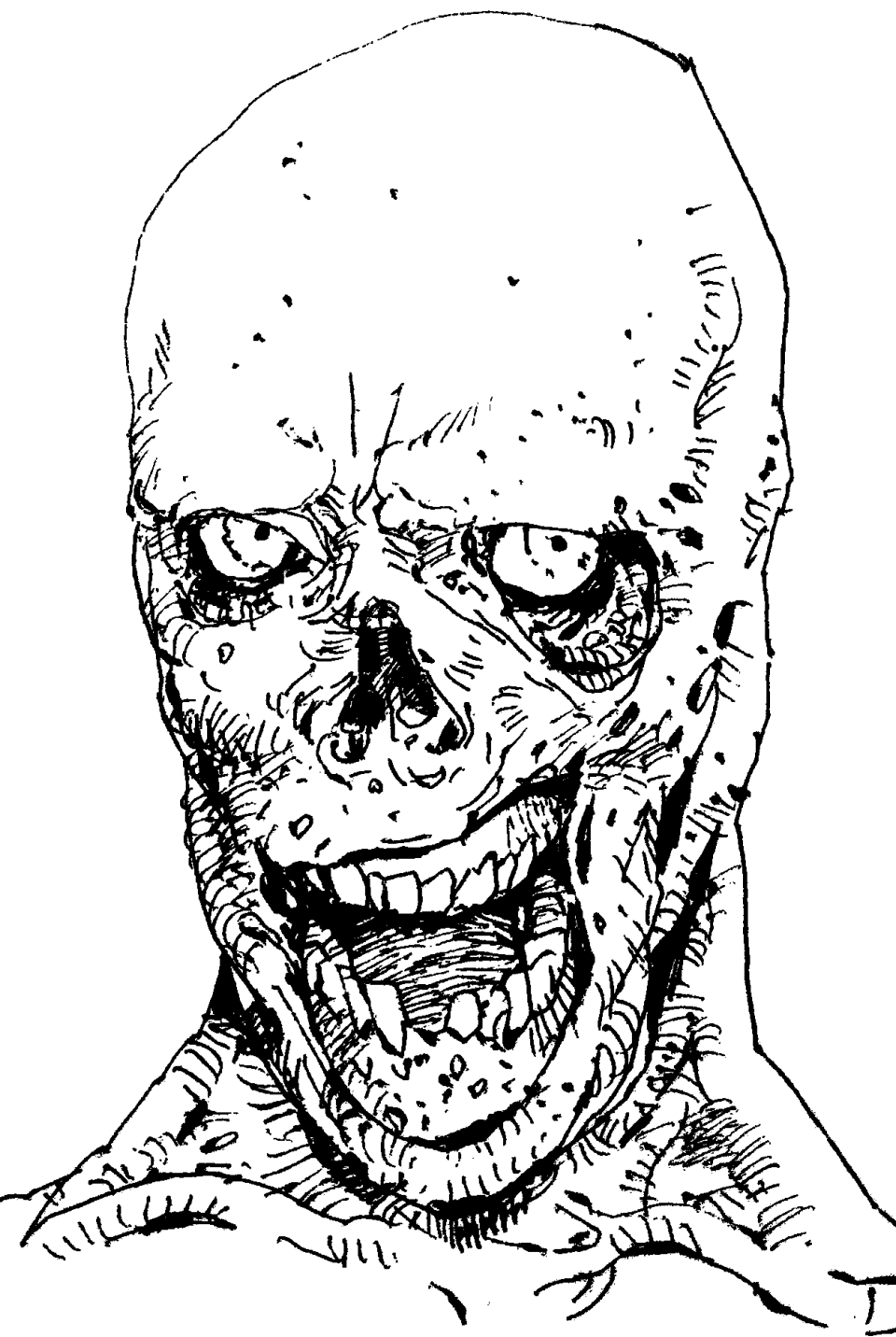
ang isang tao, kung pipiliin ng isip kong mahalín siya, iyon ang gagawin ko.”

“At pinili mong mahalín ako? Dahil sa isip mo?”

“Oo.”

Napaiyak si Gabriel dahil sa dobleng pighating naramdaman sa pinagsasabi ng Tunay Na Lalaki. Para sa kanya, masakít ang magmahal na hindi ginagantihan, pero mas humahaplit sa damdamin at bumubugbog sa kahit paano’y iniingatang kumpiyansa sa sarili ang alayan ng pinagdesisyonang pagmamahal.

“Lumayas ka sa harap ko.”

Bugbog

NANUNULAY ANG MAGKAHALONG SIPON AT LUHA SA IBABAW NG MGA LABING PINAPUTOK NG PAGDAPO NG MAKALYONG KAMAY. (Nasisiguro ni Tom ang detalye ng kalyo. Ilang beses na rin niyang kinamayan ang biyudong kapitbahay sa iba't ibang okasyon—Pasko, Pista ni Santa Teresa, birthday ng kung sinong Poncio Pilato sa kanilang kalsada.) Sumigaw si Janelle: “Tama na po, Daddy! Ayoko na! Hindi ko na po uulitin!” Tumigil sa ere ang nakaambang kamay. Nabakas ni Tom sa mukha ng biyudo ang biglang paglubag ng loob. Hindi naman siya nagkamali: hinablot na lang nito ang makapal at kulot na buhok ng anak na nakaluhod sa sahig at nakapatong ang mukha sa pasimano ng bintanang nahubaran ng kurtina.

Pinaglapit ng makalyong kamay ang mukha ng mag-ama. Panay ang bulong ng ama. Panay naman ang tango ng anak. Bago pa man pawalan (at hindi malayong ingudngod na naman sa sofa) ni Tony ang anak, senyal ng pagtatapos ng parusa at muli nilang pagkakasundong mag-ama, sininghot na ni Tom ang huling gulong ng bato bago unti-unting pinihit ang mga blinds.

Noong una niyang makita ang pagdidisiplina kay Janelle, nagimbal siya sa hindi inakalang gawi ng biyudong kapitbahay. Hindi niya inakalang magaan ang pingkok nito. At sa nag-iisa pang anak na babae!

Pero mas nagulat siya sa sariling reaksiyon: hindi siya naawa kay Janelle. Sa halip, nagmukha pa nga itong kaakit-akit sa kanya. Minsan nga'y hinihiniling na niyang magkamali na naman ito para saktan na naman ng malupit na ama.

At gaya ng unti-unting nakasanayan: sinimulang himasin ni Tom ang kanyang ari, habang iniisip na pinupupog ito ng halik ng mga putok na labi ni Janelle. Inilabas niya ang ari, binurat para lumabas ang ulo, saka sinalsal nang mahigpit. Ang sarap sumuso ni Janelle. Ang lambot ng mga suso nitong may pasa. Ang sarap kagat-kagatin ng murang-mura at nakaalsang mga utong. Ni hindi pa nga halos tinutubuan ng bulbol ang kanyang—

Kumalabog ang pinto sa sala.

Dali-daling itinulak papalayo ni Tom ang labinlimang taong gulang (tantiya niya) na kapitbahay. Ipinunas niya sa pantalon ang narumihang kamay, pagkuwa'y hirap na dinukot ang panyo sa bulsa at pinunasan ang noo.

Dahan-dahan siyang lumabas ng kuwarte. Tumigil siya sa tuktok ng hagdanan. Dikit ang likod sa pader para hindi agad makita mula sa sala at kusina, pinanood niya ang asawang si Nelly.

Nasa kusina ito. Nakatayong nagtitimpla ng orange juice, malapit sa lababo. Pagkuwa'y pumunta sa sala, iniwang nakanganga ang refrigerator. Lumapit sa telebisyon, binuksan ito. (Pumailanlang

ang mga boses ng mga babaeng walang tigil sa pagdadaldalan.) Ipinatong sa lamesitang katapat ng sofa ang baso ng orange juice bago umupo. Nagtatanggal na ng sapatos na may mataas na takong nang mapalingon sa kusina. Nakayapak na bumalik ng kusina. Isinara ang pinto ng refrigerator. Bumalik sa sala at naupo sa sofa, ipinatong ang kaliwang paa sa lamesita.

Kahit mula sa ikalawang palapag ng bahay, kitang-kita ni Tom ang sugat sa kaliwang binti ng asawa. Para itong lintang nakadikit at walang tigil ang pagsipsip ng dugo sa makinis na binti ni Nelly. Sinuntok siya ng ngitngit sa dibdib.

Ang sugat na mukhang linta ang pinakahuli—at pinakamatindi—sa serye ng mga pagbabago sa kanyang asawa nitong huling buwan. Sigurado na siya: iniiputan siya sa ulo ng kanyang asawa. At hindi na niya kayang tiisin ang pangangalingasaw ng nakasusulasok na amoy ng pagtataksil.

Naaamoy na dapat niya ang ipot mula noong unang beses pa lang magreklamo si Nelly. Malapit na siyang labasan noon nang magtanong sa inaantok na boses ang asawa: “Malapit ka na ba? Nabibigatan na ako sa iyo, e.”

Sa sobrang insulto, hinugot niya agad ang ari pagkatapos labasan. (Dati rati, nagtatagal pa siya sa loob ng asawa.) Naghintay siyang yakapin ni Nelly, hinintay na humingi ito ng paumanhin sa pag-insulto sa kanyang pagkalalaki, sa ipinagmamalaki niyang kakayahan sa kama, pero agad tumalikod ang babae. Noon lang din napansin ni Tom: hindi man lang sila naghalikan habang nagtatalik. Kinalabit niya ulit si Nelly pero nagtulug-tulugan na ito.

Pero may katangahan siyang talaga. Hindi pa rin siya sinurot ng pagdududa. Inisip niyang pagod lang siguro noong gabing iyon si Nelly.

Hanggang dumating ang mga tawag sa telepono.

Isang madaling araw ay ginising sila ng sunud-sunod na pagkiring ng telepono. Tatlong beses na may tumawag pero hindi sumagot. Nakikinig lang ang nasa kabilang linya.

Napansin niya noon ang pagkabalisa ng asawa. Kasabay niya itong nagising sa ingay ng telepono at dalawang beses pang nakipag-unahan sa kanya sa pagsagot.

“Ako na lang ang sasagot, honey. Matulog ka na. Mas mahirap kang magising sa umaga,” pangangatwiran pa.

Nang ipaubaya niya ang ikatlong pagsagot, kahit nakatalikod sa kanya si Nelly at ilang segundo lang nitong iniangat ang telepono, may narinig siyang kakatwang tono sa boses ng asawa: para bang inaasahan nito ang tawag. Para bang sa dadalawang pantig ng pagbati, naiparating na nito sa tumatawag na: “Sinabi ko na sa iyong huwag kang tatawag rito! Nandito sa tabi ko ang asawa ko. Bukas na lang tayo mag-usap. Ako ang kokontak sa iyo.”

Dahil pagkatapos ibaba ni Nelly ang telepono, hindi na ito muling nag-ingay.

Hindi naman talaga siya mapagdudang tao. Kaya kinaumagahan, kinausap niya ang asawa. Sa pananalitang hindi mapagbunyag sa bumubulang paghihinala, tinanong niya si Nelly, habang naghihiwa ang huli ng longganisang macau: “Kinakaliwa mo ba ako?”

Natigilan sandali ang kanyang asawa. Saka biglang bumunghalit ng tawa.

“Ano? Kinakaliwa mo ba ako? Sabihin mo sa akin, Nelia. Hindi ako magagalit. Kung hindi mo na ako mahal, pababayaan na kita. Huwag na huwag mo lang akong pagsisinungalingan. Dahil oras na pagsinungalingan mo ako—“

“Ano na naman ba ang pumasok sa kukote mo?” tanong ng babae. Malaki ang ngiting nakapaskil sa mukha nito.

“Sagutin mo ako.”

“Anong isasagot ko?”

“Kinakaliwa mo ba ako o hindi?”

“Ganito kasi yon, honey. Puwede pa ba kitang tawaging honey? Ang nangangaliwa, kapag nahuli, parating tumatanggi. So, kung nangangaliwa nga ako, aaminin ko ba sa iyo?”

“Ano na nga? Kinakaliwa mo ba ako?”

Akmang hihimasin siya ni Nelly sa pisngi pero agad nitong binawi ang kamay nang suntukin niya ang mesa. “So, kinakaliwa mo nga ako!”

Hindi na sumagot ang babae. Padaskol nitong tinusok ang isang maliit na piraso ng longganisang macau at isinubo. Nakataas ang isang kilay nito, tila ba naghahamon, habang panay ang pagnguya nang nakasara ang bibig.

Tinapos nila ang agahan nang hindi nag-uusap. Hindi sila nag-usap sa kotse, papunta at pauwing opisina. Tahimik pa rin sila nang maghapunan.

Siya rin ang hindi nakatiis. Noong matutulog na sila, muli

niyang tinanong ang asawa. “Kinakaliwa mo ba ako? Sagutin mo lang ako nang maayos.” Para na siyang batang nagmamakaawa.

Umingos muna si Nelly. Bumuntong-hininga. Pagkuwa’y hinawakan siya sa magkabilang pisngi, tinitigan nang matagal, bago sinabing: “Hindi.”

“E sino yung kausap mo kagabi?”

“Sino? Wala akong ibang kinausap kagabi.”

“Yung tumawag nung madaling araw. Sino yon?”

Tinapik lang siya sa pisngi ni Nelly. “Tantanan mo nga ako.”

Magtatanong pa sana si Tom. Ipipilit pa sanang alam niyang lalaki ang tumawag sa telepono kagabi, kahit hindi ito nagsalita. Pero siniil na siya ng halik ni Nelly. At gaya ng mga tangang iniiputan sa ulo, kinalimutan niya ang mga hinala.

Ilang araw din siyang nakatulog ulit nang mahimbing. Hindi na ulit nang-istorbo ang telepono. Naghalikan rin sila ni Nelly noong huli silang magsiping. Dagdag pa, may mga kalmot na ulit siya sa likod. Maayos na ulit silang mag-asawa.

Pero nahuhuli talaga ang isda sa sariling bibig. Noong nakaraang Martes, habang nagbibihis siya ng damit pantulog, biglang sinabi ni Nelly: “Honey, tumataba ka.” Hindi pa nakuntento, pinisil-pisil nito ang mga bilbil niya sa tiyan.

“Nandidiri ka na ba?”

“Hindi naman ako nandidiri, no! Siguro, ano lang...”

“Ano?”

“Subukan mo kayang mag-gym?”

Nagpanting ang teinga niya. “Bakit, nagji-gym ba siya?”

“Sino?”

“Ang kabit mo.”

Nakita niya kung paanong bumalatay ang pagtataka sa pagmumukha ni Nelly matapos niyang sabihin ang mga salitang iyon.

“Akala mo, makakalusot ka? Hindi, oy. Umamin ka na.”

Itinulak siya ng asawa palabas ng kuwarto.

Sa sofa natulog si Tom noong gabing iyon.

Batid niyang nagsimula na ang giyera. Kung бага sa World War II, pinasabog na ni Nelly ang kanyang Pearl Harbor. Dalawang beses itong hindi sumabay sa kanya sa pagpasok sa trabaho. Nang minsang sinorpresa naman niya at sinundo sa trabaho, sinabi ng guwardiyang nag-half day lang ito.

Hindi rin nakaligtas ang oras nila sa pagkain. Kagabi, naghapunan sila ng sinigang na hipon at hindi gumamit ng kutsara’t tinidor si Nelly! Hindi napigil ni Tom ang sarili. Sinita niya ang asawa. “Honey,” punung-puno ng pait niyang sabi. “Hindi ka ba nabababuyan sa ginagawa mo?”

“Hindi,” sagot ni Nelly. Umikot pa ang mga mata nito. Parang nae-exorcist.

“Kapag nasa pamamahay kita, kailangang gumamit ka ng kubyertos!”

“Ang kapal ng mukha mo. Hindi ba bahay ko rin ito?”

“Hindi!”

“Ako ang nagbayad ng kalahati nito!”

“Doon ka na tumira sa kabit mo!”

Nagulat siya nang iitsa ng asawa sa sahig ang pinggan.

Kagabi lang niya nakitang nagalit nang matindi si Nelly. Hindi niya inakalang kaya nga nitong magbasag ng pinggan.

Pero hindi, hindi na rin siya dapat masorpresa, kumbinsi ni Tom sa sarili. Kung nagawa nga nitong magtaksil, kayang-kaya rin nitong gumawa ng iba pang mga bagay na karumal-dumal. Chicken feed lang ang pagbasag ng pinggan.

Kaya umabot na sila sa puntong ito.

Nagmamadali siyang umalis ng opisina kanina kahit alas dos pa lang ng hapon. Mabuti na lang at hindi na siya tinanong ng HR kung bakit hindi siya nagpasa ng Leave Form. Gusto kasi niyang abatan si Nelly at ang kabit nito. May suspetsa siyang dinadala ng asawa ang lalaki sa bahay, kaya maaga itong umuuwi nitong nakaraang mga araw.

Pero mukhang tapos na ang krimen. Sa isang mumurahing motel siguro sila nagkita ngayon. Ano pa ba ang mas matinding ebidensya kaysa sugat niya sa binti?

Tut-tut. Tut-tut.

Hirap na dinukot ni Tom ang cellphone mula sa kanang bulsa. Nang mailabas niya ang cellphone, may ilang baryang sumama. May dalawa pang gumulong sa hagdanan.

sir tom san k? hanp u ni bos knina p.

Tumawag siguro sa opisina nila si Nelly. Kakuntsaba pala ng kanyang asawa ang HR assistant!

“Honey? Kanina ka pa?”

Sinasabi na nga ba. Mautak ang babaeng ito. Mabuti na lang at mas mautak siya.

“Honey?”

Nagpakita na si Tom. “Bakit ang aga mong umuwi?” tanong niya habang bumababa ng hagdan.

“Tama lang. Alas sa is pasado na.”

Sinungaling talaga ang babaeng ito. Ano ang nangyari sa tunay na Nelly? “A tama, alas sa is pasado na nga naman.”

“Kung magsisimula ka na naman ng away, ayoko. Pagod ako.” Biglang lumakas ang volume ng TV.

Tinabihan ni Tom sa sofa ang kanyang asawa. Wala itong kibo. Nakatutok lang sa telebisyon. Tinitigan niya ang mukha ni Nelly. Kamukha pa rin nito ang babaeng niligawan niya at minahal noong college. Singkit na mga mata. Bilugan at pangong ilong (bagay naman sa kanya). Makipot na mga labi. Maliliit na teingang dikit sa ulo. Walang nagbago, maliban sa buhok nitong umikli hanggang sa kalahati ng leeg. (Dati kasi, lampas ng balik at ito. Pinagupitan na lang ni Nelly noong isang taon para makatipid sa oras ng pag-aalaga sa buhok. At sa shampoo na rin daw.)

“Bakit ganyan kang makatingin?” Hininaan na pala ni Nelly ang TV. Nakaharap na rin ito sa kanya.

“Ang ganda mo pa rin, honey.”

Tumingin sa ibaba ang kanyang asawa. Lumitaw ang pula sa mga pisngi. Pati ang itaas ng mga teinga, namula. “Tigilan mo nga ako.”

Iniangat niya ang baba ni Nelly. “Mahal na mahal kita. Alam mo ba yon?”

“Oo naman.”

“Mahal mo pa rin ba ako?”

“Ano bang tanong yan?”

“Kahit mataba na ako?”

“Hon, sigurado naman ako, hindi mo pababayaang lumaki ka nang sobra, di ba?”

“Oo naman.”

“Hon, attracted pa rin ako sa iyo. Health mo lang ang iniisip ko.”

“Hindi na ba healthy tingnan ang timbang ko?”

“Tingnan mo yang pantalon mo. Halos pumuputok na sa hita.”

“Mahal mo pa ba ako?”

“Hon, may sorpresa ako sa iyo.”

“Sagutin mo muna ako.”

“Oo. Oo, mahal kita. Hon—”

Hinawakan niya sa batok si Nelly. Siniil niya ng halik. Inatake ng dila niya ang bibig ng asawa. Pagkuwa'y hinimas-himas niya ang leeg nito. Nang makitang bumagsak ang mga balikat, bigla niyang hinablot ang leeg ng blusa ni Nelly at pinunit.

Nagulat siguro sa puwersa ng pagkahalit ng tela, napamulagat si Nelly. Pero agad itong pinakalma ni Tom. Iniangat niya ang bra ng asawa at sinipsip ang utong nito sa kaliwang suso habang nilalamas ang kanan.

Nang magsawa sa dibdib ng asawa, iniangat niya ang palda nito at saka pinigtal ang manipis ng garter ng panty. Gustung-gusto niyang tinitingnan si Nelly bago ito pasukin. Iniangat niya ang kaliwang paa ng babae at saka hinalikan ang bukung-bukong nito.

Nasa kasarapan si Tom ng pagngabngab sa bitak-bitak na sakong ni Nelly (Isa pala ito sa mga ipinagbago ng asawa. Dapat

patigilin na ito sa pagsusuot ng mga sapatos na mataas ang takong) nang tumama sa paningin niya ang sugat nito sa binti.

Nilubayan niya ang pagpapak sa kaliwang paa ng asawa, hinawakan ito sa baywang at saka marahas na inikot ang katawan para dumapa.

“Dahan-dahan lang, hon.”

Pagkaraang ibungkos ang palda sa baywang ni Nelly, hinigit niya ang balakang nito at agad pinasok.

“Aray! Dahan-dahan naman! Nasasaktan ako!”

Hinawakan niya sa buhok si Nelly at saka sinakyod nang sinakyod. Nang magtangka ang babaeng alisin ang kamay niya sa pagkakasabunot, sinuntok niya ito sa tagiliran.

Napangudngod ang kanyang asawa sa sofa. Panay ang mura nito at pagmamakaawa.

“Ang ingay mo!” sigaw ni Tom. Pinalo niya nang pinalo ang puwit ni Nelly. Hindi siya tumigil hangga’t hindi ito namumulang parang kamatis.

Nang malapit na siyang labasan, hinugot ni Tom ang ari. Hawak ang buhok ni Nelly, pinaluhod niya ito sa sahig. Saka siya nagbati nang marahas. Nang maramdamang namamaga na ang ulo ng ari, sinampal niya ng ubod lakas ang mukha ng asawa. Nang masilayan ang pumutok na labi, hinawakan niya ang pisngi ng asawa at pinatalsik sa nakabuka at nagdudugong mga labi nito ang mainit niyang tamod.

“Maghilamos ka,” utos ni Tom. Napangiti siya nang mapansing hindi pa umuurong sa loob ng lambi ang ulo ng kanyang ari.

Pero nagkamali ng intindi si Nelly. Tumayo ito at naglakad papuntang kusina. Dinampot ni Tom ang baso sa ibabaw ng lamesita at ipinukol sa likod ng babae. Napaigtad ito at napaluhod. Kumalat ang bubog sa sahig.

"Ano bang ginawa ko sa iyo? Bakit mo ako ginaganito?" tanong ni Nelly habang nakayupyop sa sahig.

"Hindi ba yan ang ginagawa nyo ng kabit mo? Bakit? Kapag ako ang gumagawa, hindi ka ba nasasarapan?"

"Wala akong kabit!"

"Sinungaling! Bakit hindi ka sumabay sa akin sa trabahong isang araw? Saka noong isang araw pa? Bakit nag-half day ka nang hindi ko alam? Kanino ka nakikipagkita? Putangina ka, kunwari ka pa. Mataba daw ako. Pwe! Yang puson mo ang lumalaki!"

"Putanginamo! Malaki ang puson ko dahil buntis ako! Nagpupunta ako sa doktor!"

"Sinungaling! Halika nga ritong puta ka," lumapit si Tom sa kinaluluhuran ng asawa at sinipa ito sa tagiliran.

Habang namimilipit si Nelly, muling niyang nakita ang sugat nito sa binti.

"Ayan! Yan ba ang gawain ng matinong babae? Siguro, pinapaluhod ka pa niya sa pako, ano?" sigaw ni Tom.

"Balat ko yan, gago!"

"Sinungaling! Lumayas ka sa bahay ko!"

Pinanood niyang tumayo si Nelly. Hirap na hirap itong kumilos dahil sa mga ibinigay niyang pasa. Habang umaakyat ng hagdan, nakita niya ang dugong tumutulo sa pagitan ng mga hita ng asawa.

Paano kung buntis nga talaga ito?

Humangos si Tom sa kuwarto nilang mag-asawa. Naabutan niya si Nelly na nagsusuot ng malinis na blusa. Nasa paanan na ng asawa ang lukut-lukot na palda. Nakasuot na ito ng shorts at tsinelas. “Buntis ka bang talaga?” tanong ni Tom.

Parang walang narinig si Nelly. Dumampot lang ito ng ilang piraso ng damit at isinaksak sa nakangangang backpack.

Akmang lalabas na ng kuwarto ang asawa kaya agad humarang si Tom sa pintuan. “Sagutin mo ako! Buntis ka bang talaga? Ako ba ang ama niyan?”

Nakatikim siya ng malakas na sampal.

Para siyang natauhan.

Bigla siyang lumuhod sa harapan ng asawa. Niyakap niya ang mga binti nito. Hinalikan ang sugat. Ah, ang balat. Pero hindi na niya napigil pa si Nelly. Hinampas siya nito nang ilang beses sa ulo ng backpack.

Pinanood na lang ni Tom ang iika-ikang pagbaba ng asawa niya sa hagdan.

Nang marinig ang marahang pagsara ng pinto, kinalabit ng pagsisisi ang kanyang dibdib. Paano kung anak pala niya ang dinadala ni Nelly? Bakit ba niya sinaktan nang ganoon ang asawa? Hindi naman niya napatunayan ang kanyang mga hinala. Dali-dali siyang lumabas ng bahay.

Inilalabas na niya ang kotse sa garahe nang makita sa rearview mirror ang biyudong kapitbahay. Nakatayo ito sa kabilang kalsada, naninigarilyo. Pinapanood ang paglabas niya sa garahe.

Kanina pa siguro ito nanonood sa pag-aaway nilang mag-asawa. Kanina pa siguro ito nilabasan sa mga ginawa niya kay Nelly. Pinatay ni Tom ang makina ng kotse. Bumaba siya at kinawayan ang biyudong kapitbahay. Kumaway naman itong pabalik.

Habang naglalakad papunta sa kinatatayuan ng kapitbahay, iniisip ni Tom kung ano ang una niyang gagawin: basagin ang mukha ng biyudo o pitpitin ang bayag nito. Dahil nasisiguro niya, si Tony ang kabit ni Nelly.

**ANG MGA KUWENTO NINA
GABRIEL AT CLYDE**

*Pusong**

NOONG UNANG BESES NIYANG IKINUWENTO ITO SA AKIN, NATAWA LANG AKO. Akala ko kasi, ginagago niya lang ako. Si Gabriel pa, e mahilig naman talagang magbiro iyon. Basta noong hindi niya ako dinamayan sa paghalakhak, napatigil rin ako agad. At iyon na nga, nalaman kong seryoso pala siya. Ilang minuto ring itinuon ko muna sa pag-inom ng kape ang atensiyon, bago siya nagpatuloy.

Bago pa lang din kasi kami noon. Pero iyon din mismo ang binanggit niyang dahilan: bago pa kasi kami. Kasama sa bawat nagsisimulang relasyon ang paglaladlad ng kasaysayan, ng nakaraan. Kailan ang huling pakikipaghiwalay, gaano na katagal mag-isa, sino-sino na ang nakasama (o naikama), mga ganyang bagay. Kaya ikinuwento sa akin ni Gabriel ang mga lalaking nagdaan sa buhay niya. At ito ngang si John ang hindi niya makalimutan. Ang sabi pa nga niya sa akin, ito ang litmus test niya sa mga bagong karelasyon. Kapag daw nalunok ang kuwento nila, magtatagal sila. Kapag hindi, may taning na. Kung hindi man magtatapos noon din mismo.

**Halaw sa "Numskull Tales" sa Damiana Eugenio, The Folktales (Quezon City: University of the Philippines Press, 2001).*

Ganito kasi iyon: naging accessory sa mga krimen si Gabriel. Accessory lang, ha. Saka yang pagiging accessory na iyan e depende pa rin kung totoo nga ang mga hinala niya. Kasi kung tutuusin, wala naman talagang nakitang mga katawan si Gabriel. Ni isang bangkay, wala. Pero alam niyang may masamang nangyari sa mga taong ipinagpapalagay niyang namatay o pinatay, at wala siyang ginawa noong mga sandaling meron siyang magagawa. Kaya kung totoo man na namatay nga ang mga taong iyon sa kamay ni John—na technically, hindi rin naman talaga niya ex, dahil hindi naman naging sila, pero siyang tampok sa kasaysayan ng panlalalaki niya, nakakatawa di ba?—may pagkakasala rin talaga si Gabriel. At iyan ang dahilan kung bakit talagang ipinagpipilitan ni Gabriel na makipagpalitan ng listahan ng mga lalaking isinuka sa bawat bagong karelasyon niya. Kailangan niyang mangumpisal nang paulit-ulit. Gusto niyang marinig ang paulit-ulit ding pagpapawalang-sala ng mga nakikinig sa kanya: wala kang kasalanan, Gabriel; nagkataon lang iyon; ikaw lang ang nag-iisip ng lahat ng iyan; paano naman mangyayari na hinahayaan lang siya ng nanay niyang pumatay?; kilala kita, kung alam mong talagang may masamang nangyayari, may gagawin ka; mabuti kang tao, kaya kalimutan mo na yan, mahal na mahal kita.

Kahit pa natawa ako noong umpisa, siyempre, sinabi ko rin kay Gabriel ang lahat ng iyan. Hindi na rin namin pinag-usapan ulit pagkatapos noon. Paminsan-minsan, may mababanggit siya o ako, may makikita kami sa telebisyon, mababasa sa Internet na makakapagpaalala ng nangyari sa kanila ni John. Pero kapwa kami hindi umiimik. Patuloy lang sa ginagawa, ganyan, kahit nagkakahulihan

ng biglaang paglunok ng laway at tunay na reaksiyon. Kahit alam naming pareho kaming nakokonsensiya. Na medyo weird, di ba? Kasi nagkuwento lang naman siya sa akin. Ni hindi ko nga kilala si John o kahit sino pang kakilala ni John. (Maliban kay Gabriel, siyempre.) Pero pagkatapos makinig sa kuwento niya, at pagkatapos siyang bigyan ng absolusyon, sa halip na gumaan ang loob ko (kasi nga, heto ang bago kong karelasyon, nangungumpisal sa harapan ko. Hindi ba't ako ang may kapangyarihan noon? Basbas ko ang kailangan niya?), at sa halip na gumaan ang loob niya, dahil naibuhos na nga niya ang lahat ng nagawang kasalanan, lalo lang bumigat ang loob naming dalawa.

May pagkukunwari naman si Gabriel, to be fair sa kanya. Umaarte siyang may bisa ang basbas ko—wala kang kasalanan, mahal kita, halina't magparami kahit walang nabubuntis sa ating dalawa—kahit alam ko, kahit nararamdaman kong wala. Mabait naman talaga siya sa puntong iyan. Alam rin ni Gabriel kung gaano kabigat ang pag-amin niya: pati ang simpleng tagapakinig, nagpapasan. Ako? Pasan ko ang pagsisinungaling. Dahil alam ko, hindi totooong walang kasalanan si Gabriel. May dugo rin ang mga kamay niya. (Ganito rin kaya ang pakiramdam ng mga pari? Paano pa kaya sila nakakagulapay pagkatapos ng kumpisalang bayan?)

Biruin mo naman, unang pagkikita pa lang nila, may namatay na. Pero sa kabila noon, walang ginawa si Gabriel. Tuloy-tuloy lang siya. Nakikipaglandian pa rin. Kasi kung hindi raw siya nagpatuloy, hindi na niya makikilala si John. Siya na nga mismo ang nagsabi, kapag isinakdal siya, ang sasabihin niya sa judge: ang kasalanan ko lang po ay pagiging malandi. Ibang klase rin, di ba?

Pero iyan nga kasi mismo ang deskripsiyon niya kay John: ibang klase. Kaya hindi rin siya nakapagpigil umalembong. Noon lang daw siya nakakita ng ganoong uri ng lalaki. Mayroon talagang magnetismo. Hindi naman guwapo, wala namang mapananalunang contest ang postura at bulto ng katawan, pero talagang hindi raw niya maalís ang mga mata niya kay John. (Medyo nag-react ako noong sinabi niya ito. Bumawi naman agad si Gabriel, ang sabi, sa akin lang daw niya ulit naramdaman ang ganoong uri ng magnetismo. Ewan kung totoo. Ewan din kung natuwa ba ako o ano.) Lalo na noong nagtama ang paningin nila. Kakatwa raw ang laki ng mga mata ni John—kuwago pa nga ang hayop na binanggit ni Gabriel—pero nakakahalina ang mga ito. Malaki, halos luwa, maraming puti, malaki ang itim. Nagbiro pa nga siya, yung “Lost in Your Eyes” ni Debbie Gibson, puwedeng maging literal kapag napatitig sa mga mata ni John. Maliligaw ka sa kakatingin, dahil ang daming puwedeng tingnan. At iyon na nga, hindi siya magkandatuto noong unang beses silang magkita, noong magkatitigan sila sa pasilyo ng ospital, kaya pinanood lang niya ang unang pagpatay ni John.

May buhat na sanggol si John noon. Anak ng maputing babae na siyete ang gupit ng buhok. Natatandaan ni Gabriel ang babae dahil nakasabay niya ito papunta sa Pediatrics Section. Iyak nang iyak ang buhat nitong sanggol. Naroon din si Gabriel dahil magbebenta ng gamot sa isang doktor. Paborito niyang maging kliyente ang mga pediatrician dahil madadali raw kausap. (Wala silang masyadong kuskos-balungos, dagdag pa niya. Hindi katulad ng mga nasa internal medicine na nuknukan ng arte, at laging paimportante.)

Magkaiba ang opisina ng doktor na sinadya nila ng babaeng naka-siyete, pero iisang pasilyo ang kanilang paghihintayan. Pumasok lang si Gabriel sa kuwarto ng doktor na kanyang bibisitahin para mag-abiso sa sekretarya. Sinabihan siya ng sekretarya na tatapusin muna ng doktor ang unang limang pasyente, at saka siya haharapin. Pagbalik ni Gabriel sa pasilyo, noong naupo siya sa isang bangko para maghintay sa unang limang pasyente, naroon na at nakatayo sa kabilang gilid ng pasilyo si John, buhat ang sanggol. Nakaupo naman sa katabing bangko ang babaeng naka-siyete, nakatingin lang kay John, na para bang kung sino itong dakilang taong nagdalang-awang bumuhat ng isang ordinaryong sanggol. Bahagyang inuugoy ni John ang sanggol para patahanin, pero umaalingawnagaw pa rin sa buong pasilyo ang mga ngawa nito. Ilang minuto pang nagpatuloy ang ingay, ang pagtatangka ni John na patahimikin ang sanggol, at ang may pagsambang tingin ng babaeng naka-siyete kay John. (Kay John lang talaga, diin pa ni Gabriel. Parang nakalimutan daw ng babae ang sariling anak na buhat ng lalaki.)

Noong una, inakala ni Gabriel na mag-asawa si John at ang babae. Nalaman lang niyang hindi sila magkaano-ano nang may dumating na matandang babae. Ito si Miss Rosa, ang nanay ni John. Isang akademikong malapit nang mag-retire. Pero saka pa niya malalaman iyan. Basta pagdating daw ni Miss Rosa, sinita agad nito si John—saan ka ba nanggaling? Kanina pa kita hinahanap, nandito ka lang pala, ano ka ba, ganyan—at halatang nagulat ito na madatnang may buhat na maingay na sanggol ang kanyang anak. Sa katunayan, mukhang biglang sinundot sa puwit ang hitsura ng matandang

babae. (Yan talaga ang sinabi ni Gabriel sa akin.) Dali-dali nitong pinagsabihan si John, naku, kaninong anak ba iyan, tinamaan ka ng lintek, isoli mo na, isoli mo na, dalian mo, dalian mo. Na siyempre, tinanggihan naman ni John. Pinapatahan ko lang ang baby, Ma. Kaya ko ito, Ma. Ano ba, Ma. Lalo mo lang siyang pinapaiyak, sandali na lang talaga, promise. Habang nangyayari ang lahat ng ito, patuloy sa pag-ugoy sa bata si John, at tila walang pakialam ang babaeng nakasiyete. Nakapagkit pa rin ang atensiyon nito sa mukha ng lalaking may buhat sa kanyang sanggol.

Ayaw tumigil ni Miss Rosa. Tinamaan ka ng lintek, huwag kang makulit, bitiwang mo na, bitiwang mo na, isoli mo na, isoli mo na. May iba pang tao sa pasilyo, naghihintay sa kani-kanilang doktor. Walang pumapansin kay John, dahil may kanya-kanya silang iniisip, at sa totoo lang, hindi naman talaga kapansin-pansin ang mga bata sa Pediatrics Section, dahil lahat sila, nagkalat, at lahat sila, maingay. Pero bihira sa Pediatrics Section ang matatandang babaeng makulit at nakikipagtalo, kaya may mangilanggilang napalingon kay Miss Rosa. Nahalata ni Gabriel na naiinis na rin si John sa matandang babae, dahil mas lumakas ang pag-ugoy nito sa sanggol. Na ikinalakas din lalo ng pag-iyak ng sanggol.

Papatahanin ko na muna, Ma. Manahimik ka muna, sumasabay ka pa, e, asik ni John. Sumunod naman si Miss Rosa. At saka nakita ni Gabriel kung paanong hinimas-himas ni John ang ulo ng sanggol, dahan-dahan noong una, pagkuwa'y dumaugdos ang palad at mga daliri sa anit nito, hanggang sa bumagal ang himas, at naiwan ang hinlalaki sa bumbunan ng sanggol, at saka ito dumiin nang dumiin. At dumiin. At dumiin.

Napasinghap si Gabriel, natakot siyang lumusot sa bungo ng sanggol ang hinlalaki ni John. Napaangat ang puwit niya sa pagkakaupo sa bangko. Napapitlag ang batang nasa tabi niya na kanina lang ay abalang-abala sa paglalaro sa ipad, walang kamalay-malay sa nangyayari sa pasilyo, sa krimeng nagaganap noong sandali rin iyon. Hinawakan siya nito sa braso, na parang nagtatanong, bakit? Ipinaling ni Gabriel ang mukha sa bata—alam niyang nakanganga siya—habang panay ang iling. Wala, wala, nagawa niyang ibulong. Tumango lang ang bata, at bumalik sa pagkalikot ng ipad. (May katabing payat na babae ang batang may ipad, pero abala rin ito sa pagkalikot ng sariling ipad, at ni hindi namalayan ang komunikasyon sa pagitan ni Gabriel at ng bata.)

Sa saglit na iyon ng paglingon niya sa bata, tumigil sa pag-iyak ang sanggol. Pinalitan ang pagngawa ng impit na tili mula sa babaeng naka-siyete. Humarap ulit si Gabriel sa kabilang gilid ng pasilyo, at buhat na ng babae ang sanggol. Tahimik na ang sanggol. Manghang-mangha ang babae. Panay ang iling at ang paglipat ng tingin mula sa kanyang anak at kay John. Nakangiti lang ang lalaki habang naglalakad na palayo, hila-hila ng nagmamadaling si Miss Rosa. Pero bago tuluyang nakalayo, napansin ni John na kanina pa pala nanonood si Gabriel, at nagtama ang mga mata nila. At iyon na nga, magnetismo, etc.

Isa pa lang sa unang limang pasyente ang kinakausap ng doktor, may apat pang kasunod; mabait ang doktor na kakausapin niya, nakakahiyang hindi siputin pagkatapos magpasingit sa schedule, paano na lang kung magtagal, mayroon pa siyang ibang appointment

sa araw na iyon: pumasok daw lahat ng iyan sa isip ni Gabriel—sabi niya, ha—pero nawalan ng saysay lahat, dahil ilang sandali pagkatapos silang magkatinginan ni John na hila ni Miss Rosa, tumayo na si Gabriel at sumunod sa mag-ina.

Nag-abot sila sa elevator. Hindi isinara ni John ang elevator hangga't hindi pumapasok si Gabriel. (Paano mo namang nalaman na hindi nga niya isinara, baka nagkataon lang, sabi ko. Pero ipinilit ni Gabriel na sigurado siyang hinintay siya ng mag-ina, dahil panay na ang palatak ng iba pang tao sa elevator pagpasok niya.) Niyaya siya ng mag-ina na kumain sa ibang lugar. Sa malayo, bulong pa raw ni John sa kanya habang naglalakad sila sa lobby, palabas ng ospital. Lumapit ito sa likuran niya, idinantay ang katawan, at saka halos ikiskis ang mga labi sa kanyang tainga. Ngayon, hindi naman salat sa mainit na hininga ng lalaki ang tainga ni Gabriel—wala siyang kasintahan noon pero mayroong mga tinatawagan kapag nalulungkot sa gabi, alam mo na—pero tumayo ang mga balahibo niya sa katawan pagkatapos bulungan ni John.

Kasabay ng pagtayo ng balahibo ang pagkalimot sa katwiran: hindi naraw maalala ni Gabriel kung paano sila nakarating sa coffeeshop, pero hayun at natagpuan na lang niya ang sarili na kakuwentuhan ang mag-ina, pagkatapos ng mga pangyayari sa ospital. (Nag-taxi lang siya noong araw na iyon, dahil coding ang plaka ng company car.) May bahagyang puwersa pa rin ang alaala ng sanggol na pinatahan sa pamamagitan ng halos pagbutas sa bumbunan, pero gustong malusaw ni Gabriel sa tuwing tinitingnan siya ni John. Kaya hinayaan na rin niyang malusaw ang pagkakonsensiya na hinayaan lang niya ang

krimeng nasaksihan. At nasundan pa ang pagkukuwentuhan nilang tatlo sa coffeeshop. Nagpunta sila sa iba pang coffeeshop, sa kung ano-anong restaurant, at maging sa bahay ng mag-ina, sa isang bahaing subdivision sa Malabon. Dumadalaw si Gabriel doon kapag tapos na ang mga appointment niya sa mga doktor, o kung minsan, kapag tinatamad siyang mag-field, at naka-quota na para sa buong buwan. Sa mga kuwentuhan nila ng matandang babae, nakilala ni Gabriel si Rosa, na nakaugalian na niyang tawaging Miss, dahil propesor pala ng antropolohiya sa isang unibersidad. Malapit na itong magretiro, at inaasikaso na lang ang itinayong negosyo na pagbebenta ng baking soda. Si John ang namamahala sa negosyo, at ito na raw ang mag-aalaga sa kanya kapag nagpaalam na siya nang tuluyan sa akademya. (Malabo nang ma-extend, at anong emeritus? Ano iyon? biro ng matanda. Marami raw kasi itong nakagalit sa mga kasamahan sa departamento.) Mahilig pa rin itong magbasa, at patunay ang bahay na sa halip mga dingding, namumuwalang bookshelves ang makikita. Sa bawat dalaw ni Gabriel, walang mintis niyang inaabutang may hawak o kalong na libro si Miss Rosa.

Kay Miss Rosa lang niya narinig ang salitang iyon, ang salitang lagi nitong banggit para bigyang katwiran ang kakaibang gawi ni John: pusong. Pusong daw ang anak niya. Ano naman ho ang ibig sabihin non, tanong ni Gabriel. Ayan, kung paanong kumilos si John ko. Makulit. Pilyo, ganun. Sabay ngiti ng matanda. Ngayon, bilang medical representative, nakakahalubilo ni Gabriel ang mga doktor, at matatalino naman ang mga ito—maraming opinyon, lohikal ang mga sinasabi. Doktor din si Miss Rosa, pero iyong doktor na hindi

nakakagamot. (Sabihin mo na: ako ang doktor na walang silbi, madalas ibiro sa kanya ng matandang babae, sa tuwing may nababanggit na doktor si Gabriel.) Tulad ng mga kilala niyang doktor, marami rin itong opinyon, pero hindi niya magagap ang lohika ng lahat ng mga sinasabi ng matanda. May kakulitan rin daw ito, mahilig mangontra. Tipong sasabihin ni Gabriel na naiinis siya sa gobyerno dahil corrupt ito. Sasagot ito nang pabaligtad, na ang dapat talagang sisihin ay ang mga tao. Nang minsang tanungin niya kung bakit ugali ng matandang babae na mangontra ng kausap, ang isinagot lang nito, dialectical thinking ang tawag diyan. I-google mo.

Hindi nag-google si Gabriel, pero nasiguro niyang may sayad ang matanda. May pinagmanahan nga si John. At ito mismo ang pumasok sa isip niya, isang Biyernes ng hapon na silang dalawa lang ni John ang nasa bahay. Nagpunta sa Quiapo si Miss Rosa para manood ng mga deboto. (Hindi raw ito deboto, tagapanood lang.) Nasa sala silang dalawa, nagkukuwentuhan habang nakabukas ang TV. Pagkaraan ng dalawang commercial breaks, nagyaya si John na pumasok sa kuwarte. Ngayon, mula noong bulungan siya ni John sa lobby ng ospital, hindi na muling nagkadikit ang mga katawan nila. Lagi nilang kasama si Miss Rosa kapag lumalabas, o kahit nagkukuwentuhan lang sila sa bahay. Pero tumatagos pa rin sa kaluluwa ni Gabriel ang mga titig ni John, na kahit kasama nila sa iisang mesa ang matandang babae, para na rin siyang nakikipagbastusan sa lalaki.

Si Gabriel ang pinaunang pumasok ni John. Nang kapwa na sila nasa loob, isinara ng lalaki ang pinto, pumunta ito sa likuran ni Gabriel, at muling bumulong—mas malapit ngayon, talagang

kumikiskis sa tainga ang mga labi: mapapatahimik ko na rin si Mama. Muling gumapang ang kilabot sa katawan ni Gabriel. Haharap na raw sana siya para yumakap kay John, pero biglang sinundot ang ilong niya ng mabahong amoy. Bago pa siya makapagtanong, nagsimula nang magreklamo si John tungkol sa pangungulit ni Miss Rosa na mag-asawa siya. Kailan ka ba mag-uwi ng girlfriend, madalas raw nitong tanungin ang anak. Panay rin daw ang bilin nito na kung pipili ng babae, dapat iyong mahinhin, masunurin, hindi sumasagot nang pabalang, at higit sa lahat, tahimik.

Paano mo siyang patatahimikin, itatanong sana ni Gabriel, pero hinihimas na ni John ang leeg niya. (Umikot ang mga mata ko nang ikuwento niya sa akin, pero sa totoo lang, naiintindihan ko naman.) Hindi na rin siya nakapag-usisa pa tungkol sa mabantot na alingasaw sa loob ng kuwarto dahil mula sa leeg, bumaba ang mga kamay ni John sa kanyang mga braso, hinihimas-himas, pinipisil-pisil ang mga ito, habang sige pa rin ang bulong, kuntodo init ng hininga at kiskis ng labi sa tainga ni Gabriel: nandito na ang babaeng ipapakilala ko sa kanya. Iniupo siya ni John sa kama. Malambot naman ang kama, pero hindi niya malaman kung bakit parang may pinapatungan itong kung anong gamit sa ilalim. Parang may isiniksik sa ilalim nito na malaking bagay, at kahit makapal ang kutson, may bahagyang pag-umbok na mararamdaman ang kahit na sinong umupo.

Kung naiba ang sitwasyon, kahit pa raw siguro nakatitig sa kanya si John, baka natauhan na si Gabriel. Pero hindi raw niya talaga mapigil ang sarili noong mga sandaling iyon. Ilang buwan na rin silang naglalandian, nagbabastusan sa mata, at ano ba naman daw

ang antot sa kuwarta at banta ng kasal? Marami namang baklang kabit, di ba? (Sabi ba naman. Haha.) Kaya pumikit na lang si Gabriel, nilulon ang mga tanong at nagpaubaya. (Isama mo na rin ang dignidad mo, gusto ko sanang idagdag, pero pinaalala ko sa sarili na heto na nga, nangungumpisal na si Gabriel ng mga kasalanan. Alam naman niyang mali ang mga nangyari, na pumalpak ang mga desisyon niya. Kaya hindi na lang rin ako kumibo. Saka sa totoo lang, medyo nagising rin ang dugo ko sa bahaging ito ng kuwento.) Tumigil lang sila nang marinig ang kalabog ng pinto. Dumating na si Miss Rosa. Lumabas sila ng kuwarta, at nagkunwaring parang walang nangyari.

Nag-uwi ng cake ang matanda, at inalok na makisalo si Gabriel sa kanilang mag-ina. Noong kumakain na sila ng cake, narinig niya ang mga tanong na hindi nabigkas noong nasa loob siya ng kuwarta kasama si John, dahil pagkaraang banggitin ni John na may naiuwi na siyang babaeng taglay ang mga katangiang laging binabanggit ni Miss Rosa—mahinhin, masunurin, hindi sumasagot nang pabalang, at higit sa lahat, tahimik—nagpaulan na ng mga tanong ang matandang babae: ano ang pangalan, ano ang hitsura, saan nakilala ni John, tagasaan ang pamilya, ano ang trabaho, ano ang edad. Na sinagot naman lahat ni John. (Hindi na nga lang maaalala ni Gabriel ang mga sagot. Hindi naman mahalaga sa kuwento.) Pero nang dumako ang pagtatanong ni Miss Rosa tungkol sa pagiging mahinhin, masunurin, hindi sumasagot nang pabalang, at tahimik ng babae, bumalalas ng pag-aalala si John: pero ma, meron lang akong problema. Ano yon, tanong naman ni Miss Rosa. Mabaho kasi siya, sagot naman daw ni John.

Wala namang mainit na hininga at kumikiskis na labi sa kanyang mga tainga, pero muli, gumapang ang kilabot sa buong katawan ni Gabriel. May nakaumbok sa ilalim ng kama at kutson, may mabaho sa kuwarto... May ipapakilalang babaeng mahinhin, masunurin, hindi sumasagot nang pabalang, at higit sa lahat, tahimik... Nanlaki ang mga mata niya, at pumaling ang ulo kay John. Patuloy lang ito sa pagkain ng cake. Lumingon siya kay Miss Rosa. Nanlalaki rin ang mga mata nito, at nakatingin rin kay Gabriel. Ilang sandali silang nagtitigan, at halos sabay ring iniwas ang tingin. Ibinalik ni Gabriel ang atensiyon sa kanyang cake. Narinig niya ang pagtatanong ni Miss Rosa, ingat na ingat: anak, ilang araw mo na siyang nakilala? Noong Lunes, sagot ni John. Apat na araw na? tanong ni Gabriel, hindi na nakapagpigil sumawsaw. Tumango lang si John. Muli silang nagkatinginan ni Miss Rosa. Wala pang sinasabi ang matandang babae, pero alam ni Gabriel na iyon na ang tamang sandali: nagpaalam siyang umuwi. Panay naman ang tango ng matanda, hindi magkandatuto sa magkahalong pagsang-ayon at pasasalamat na aalis na si Gabriel. Ihinatid siya nito sa pintuan, at muling tumimo kay Gabriel ang mga salita ng matandang babae bago ito nagpaalam: hayaan mo na lang muna si John. Pusong talaga kasi.

Isang linggo siyang hindi nagpakita kina John at Miss Rosa pagkatapos noon. Kinumbinsi na lang ni Gabriel ang sarili na wala naman siyang nakitang bangkay. Iyong naamoy niya sa kuwarto, baka kung ano lang iyon. Weird naman talaga si John, baka may kababuyan lang din. At iyong bumubukol sa ilalim ng kama at kutson? Puwede namang kahit ano iyon. Marami namang puwedeng ilagay sa ilalim

ng kama. (Sige nga, tulad ng ano, hamon ko naman. Golf clubs! sagot niya. Natawa kami pareho, pero walang laman.) Pero kahit anong paliwanag ni Gabriel sa sarili, sinusurot siya ng duda. Paano na lang kung magkaroon ng imbestigasyon, at may magsabing nakita pala siyang nanggaling sa bahay noong Biyernes ng hapon na iyon? Ano ang sasabihin niya sa pulis? May sipon siya kaya hindi naamoy ang alingasaw ng nabubulok na katawan?

Si John ang tumawag sa kanya. Nag-aaya sa bahay nila. Parang wala naman siyang narinig na kakaiba sa boses ng lalaki. May bahagyang lungkot lang. (Feeling mo dahil sa iyo, tukso ko kay Gabriel. Ngumiti lang siya nang mapakla at nagkibit-balikat.) Wala rin naman siyang nabalitaang kahit anong pagkamatay sa lugar ng mag-ina. Sinisi na lang ni Gabriel ang sarili: baka napapraning lang. Baka tama talaga si Miss Rosa, at sadyang espesyal lang si John? Pusong talaga kasi.

Kaya tulad ng dati, kinalimutan na lang ni Gabriel ang mga pagdududa, at nagpaubaya sa kanyang pagnanasang makita muli si John. Nahirati na rin naman siyang makita ang lalaki, at kahit isang linggo lang talaga silang nawalay, parang isang buwan na ang pakiramdam.

Si John ang nagbukas ng pinto sa kanya. Pinatuloy nito si Gabriel sa sala. Binigyan ng juice at cake. Nagsimula agad itong magkuwento tungkol sa mga nangyari sa kanya noong nakaraang linggo. May nakilala raw itong bagong kliyente, at kailangan palang magdagdag ng oras sa mga manggagawa dahil mas maraming order na baking soda. Nakinig naman si Gabriel, patango-tango. Saka niya kinumusta si Miss Rosa. Ilang minuto na silang nagkukuwentuhan,

pero hindi pa ito lumilitaw. Ni hindi rin binabanggit ni John. Ang naisip lang ni Gabriel noong una, baka nagsimba lang pala ito ulit, at puwede na nilang ituloy ang naunsiyaming pagbubulungan noon sa kuwarta. Pero tila walang narinig si John, dahil dire-diretso lang ito sa pagkukuwento. Hanggang sa halos kalahating oras na silang nagkukuwentuhan, nalilibang na ulit si Gabriel sa pagtitig sa lalaki, at muli siyang magtanong tungkol kay Miss Rosa. Biglang tumigil si John, at saka sinabing patay na ang nanay niya.

Gulantang si Gabriel, siyempre. Ano, bakit ngayon mo lang sinabi, ganyan. Ano ka ba naman, anong klase ka, ganyan. Pero lalo siyang nagulantang nang marinig ang sagot ni John sa tanong ng sanhi ng pagkamatay ni Miss Rosa: mabaho na raw kasi ang matanda. Anong mabaho, tili ni Gabriel. Ang sagot lang, basta isang araw na kumakain silang dalawa, may naamoy na mabaho si John. Inamoy naman nito ang sarili, pero hindi siya mabaho. Hindi rin galing sa pagkain ang amoy. Hindi rin sa kahit anong galing sa labas. Kaya nasiguro niyang sa nanay niya ang namamaho. Kaya naisip ni John na patay na ang nanay niya. At nang makita nitong nakahiga ang matandang babae sa sofa noong isang araw, nakumpirma na nga ang hinala ni John. Patay na ang nanay niya, at bangkay na lang nito ang nasa sofa.

Tumutol si Gabriel, siyempre pa. (Hindi na niya nakuhang magkaroon ng dahan-dahang reyalisasyon. Yung tipong matatawa muna, tapos maiisip na, ay, seryoso pala ito! My God, killer! Killer! Dahil, Diyos ko naman, yung kausap niya kasi, di ba?) Tili-tili siya, ganyan. Hindi patay ang nanay mo! Tanga ka lang! Sumigaw naman pabalik si John: hindi ako tanga, pusong ako! Tili na naman si Gabriel, siyempre: Well, tanga kang

pusong ka! Mayroon bang patay na naglalakad, nagsasalita? Napakatanga mo! (Medyo nagulat rin siya na alam pala ni John na pusong ang tawag sa kanya ng sariling ina, pero wala nang oras si Gabriel para pagmunihan ang mga implikasyon ng impormasyong ito.) Ayaw raw talagang magpatalo ni John, pang-kuwago na nga raw ang mga mata nito, lalo pang lumaki noong sumisigaw: sinabi ko na sa iyo, nakita ko siya, patay na talaga siya noong hapon! Kaya inilibing ko na siya! Ano bang ginagawa sa patay? Di ba inililibing? Nanlaban pa nga siya, may pasigaw-sigaw pa, nilagyan ko na lang ng tape sa bibig! Hindi na naman niya mararamdaman iyon, kasi nga patay na siya! Inilibing ko na siya diyan sa likod bahay!

Naalala mo yung kilabot na binabanggit ni Gabriel na nararamdaman niya kapag binubulungan siya ni John? Trumiple daw ang kilabot na iyon pagkatapos niyang marinig ang sinabi ni John. Inilibing ba naman nang buhay ang nanay niya. Mantakin mo yon. Ayun, umalis siya agad ng bahay. Humangos rin daw si John nang kaunti, pero parang nagbago ang isip, tumigil bigla. May ilang sandali ring nag-atubili si Gabriel kung magpapahabol ba o hindi. (Ang weird naman kasing magmadaling umalis na inaasahan mong hahabulin ka, tapos sa simula, hinabol ka, tapos biglang titigil. Parang, ano na ang kasunod? Wala ito sa script, biro pa ni Gabriel. Natawa lang ako, siyempre.)

Nasa biyahe pa lang pauwi, tumawag na si Gabriel sa pulis. Ang plano talaga niya, isuplong si Gabriel, papuntahin ang mga pulis sa bahay ng mag-ina, doon sa bahaing subdivision sa Malabon. Hukayin ang bangkay! Ganyan. Pero nang hingin ng kausap niya sa cellphone ang pangalan ni Gabriel, dinaga na siya, at pinutol rin kaagad ang tawag. Naalala raw niya ang mga naunang pagpatay ni John, at baka idamay siya

nito. Baka sabihin nito, hinahalikan ko nga ang tainga niyan nung may bangkay ng babae sa ilalim ng kama ko, e. Ano na lang ang isasagot ni Gabriel kapag nagkataon? At iyong sanggol sa ospital? Baka may iba pa itong pinatay nang naroon siya, at hindi niya rin napansin? Masyadong magulo. Makalat.

Kaya nakuntento na lang si Gabriel sa pangungumpisal sa mga nakakarelayon niya. At ngayon nga, sa akin. Iyong sinundan ko raw, hiniwalayan siya kaagad. Hindi raw kayang makipaghalikan sa mamamatay-tao. Natawa na lang ako. Napaka-drama queen naman. Mamamatay-tao raw si Gabriel? Ang sabi ko lang, huwag nang pansinin. Siyempre, paminsan-minsan, nakikita ko pa rin sa mga mata niya yung mga nangyari. Dala niya pa rin. Pero alam ko naman, alam niyang dala ko rin. Kaya alam ko, kapag nagpapasalamat sa akin yang si Gabriel, ganoon na lang, e. Puro siya I love you Clyde, baby ko. I love you, Clyde. Tinatanggap ko naman, siyempre. Mahal ko rin naman siya talaga. Kaya hanggang ngayon, pinag-iisipan ko pa rin kung sasabihin ko ba sa kanya na ganoon din ang tawag sa akin ng nanay ko. Tulad noong masunog ang bahay ng kaibigan ko. E kasi naman meron silang rice cooker na bumubulong. Ano pa ba iyon, kundi rice cooker ng demonyo, di ba? Kaya ayon, bumalik ako sa kanila noong tulog na silang lahat, saka ko sinunog ang bahay nila. Para siguradong masunog ang rice cooker na demonyo. Umamin ako sa nanay ko pag-uwi. Naisip ko kasi bigla, paano kung nasa loob pala ng bahay ang kaibigan ko at ang pamilya niya? Masusunog ba silang lahat? Napakatanga ko, sabi kong ganyan. Tapos alam mo, ang sabi lang din ng nanay ko sa akin? Hamo na, anak. Pusong ka talaga kasi.

Papel

KANINA PA GISING SI GABRIEL, PERO HININTAY NIYANG TUMUNOG ANG ALARM NG CELLPHONE BAGO ISINARA ANG BLINDS. Lumuhod siya sa kama para maabot ang pihitan. Umalon ang kutson sa pagkilos niya, sige rin sa pag-iingay ang cellphone, pero munting ungot lang ang nagmula kay Clyde. Tinapik ni Gabriel ang braso ng katabi, saka hinalikan sa pisngi.

“Gising na,” bulong ni Gabriel. “Tahimik na.”

Ngumiti si Clyde bago sumagot, “Patayin mo na yang cellphone. Ang ingay.”

Pinindot ni Gabriel ang X sa cellphone. Tumigil ang alarm. Isinuksok niya ang cellphone sa ilalim ng isang unan. Kung sakaling mayroong mag-text sa kanila nang madaling araw, pihadong makukulob ang tunog. Hindi sila masyadong maiistorbo.

“Start na tayo?” tanong ni Gabriel. Nakaluhod pa rin siya sa kama.

Hinila siya ni Clyde para yakapin. Dumapa si Gabriel at inunan ang ulo sa dibdib ng binata. Ilang minuto rin silang nanatili

sa posisyon na iyon, kapwa hindi umiimik. Alas tres na ng madaling araw, at tahimik na tahimik ang paligid. Wala nang mga humaharurot na traysikel at jeep sa labas. Wala nang mga asong kumakahol. Bihira naman na may magawing mga lasenggo na malalakas ang boses sa kalsada nina Gabriel, kaya kampante siya na walang maririnig na ingay mula sa labas.

Walang ibang naririnig si Gabriel kundi ang paghinga nilang dalawa, ang banayad na ugong ng airconditioner, at ang kanilang mga balat. Ang musika ng nagkikiskisang balat. Hinihimas-himas kasi ni Clyde ang ulo, leeg, at balikat niya. Naramdaman ni Gabriel ang pagdapo ng antok, pero nanatili siyang gising dahil sa antisipasyon. At dumating: pinisil ni Clyde ang kanyang kaliwang balikat. Bumitiw si Gabriel sa pagkakayakap, tumayo sa kama, at tumungo sa isang sulok ng kuwarto.

Dinig na dinig ni Gabriel ang kanyang mga yabag. May sinusundot sa loob niya sa bawat halik ng kanyang talampakan sa sahig na parquet. Parang halik ng labing katatapos lang matuyo. Pinatigas na ng hangin pero may naiwang lambot dulot ng laway. Parang kinapos na kalabog, lihim na katok ng nagmamadali at natatakot na kalaguyo. May kilabot din ang malumay na sitsit ng mga telang nagdidikit habang naglalakad. Sinadya talaga ni Gabriel na magsuot ng pajamas sa gabing iyon. Batid niyang mas magdadagdag ito ng lugod kay Clyde. O sa kanya na rin? Oo, sa kanya na rin.

Dalawang buwan mahigit pa lang silang nagkakakilala, pero naliligid na ni Gabriel ang ubod ng lugod ni Clyde. Hindi pa niya masabing gagap na nga, na natumbok na nga, itong pinagmumulan

ng sarap ng binata. Pinagtiyagaan niya kahit noong umpisa, ang tingin niya rito, maramot. Halos ayaw magpahawak sa kama. Ang pakiramdam niya, naghahanap lang ng tagapanood.

Kapag nasa labas naman sila, parang bata kung umarte. Malakas ngumuya kahit nasa restaurant. Masyadong malakas tumawa kapag nasa loob ng sinehan. Mahilig mag-share ng kababawan sa Facebook. Panay ang reklamo sa trabaho, pero hindi pa permanente. Kaylakas pa ng loob na magbantang magre-resign, samantalang ikatlong trabaho na ito sa loob ng dalawang taon.

Ang sabi ng isang kaibigan, nakikipaghiwalay siya kapag hindi niya makita ang pangmatagalang plano sa buhay ng lalaki. Kung magpapakatotoo si Gabriel, hindi niya alam kung nasaan na ang karera ni Clyde sa susunod na limang taon. Huwag nang tanungin kung magkano ang lalamanin ng bank account nito. Pero dalawang buwan pa lang naman, kumbinsi niya sa sarili. Hindi pa naman seryoso. Puwedeng iwan kahit kailan.

Gayunman, nakikipagkita pa rin siya sa binata. Ang katwiran ni Gabriel, disente naman ito. (Hindi naman ganoon kalakas ang pagnguya, kung tutuusin.) Hindi man malaki ang suweldo (hula niya, kung titingnan ang mga damit at sapatos na paulit-ulit na isinusuot sa mga date nila), may pagkalinga sa kanya kahit paano—inuuna ang gusto niyang palabas sa telebisyon, binibilhan siya ng asadong siopao (at noong isang beses, chicharong bulaklak), masuyo pang tinatanggal ang mga sumabit na mumo sa kanyang balbas.

Puwede nang pagtiyagaan, hanggang walang ibang dumarating na mas mabuti. Hanggang sumapit ang ikatlong madaling

araw na magkasama sila—Miyerkules iyon, parating gitna ng linggo dahil masyadong maingay ang madaling araw kapag Biyernes at Sabado—at napansin ni Gabriel na oo nga, nasa posisyon pa rin siya ng tagapanood, pero kasama naman pala siya talaga, kabahagi ng ritwal. Nagtatampisaw na rin siya sa tuwing mag-isang nababasa si Clyde sa kama.

Pumunta si Gabriel sa sulok kung saan may naghihintay na tumpok ng papel. Hindi naman mapili si Clyde sa papel, kaya kung anu-ano lang ang nandoon: diyaryo, bond paper, mga tinipong leaflet na ipinamigay sa mall ng mga ahente ng lupa, promodizer ng call centers. Pinili niya talaga iyong espasyo kung saan nagsasalubong ang dingding at pintuan, para makasandal siya sa pinto. Napangiti siya nang marinig ang ingit pagkatapos ilapat ang likod sa kahoy.

May isang butil ng pawis na nahulog sa kaliwang pilikmata ni Gabriel. Kumurap-kurap siya para hindi mahilam. Pinahid ng palad ang buong mukha. Basa na pala siya ng pawis. Paanong nangyari, gayong ilang hakbang lang naman ang layo ng kama sa pintuan? Napadiin ang sandal niya sa pinto. Umingit ito ulit. Pagkatapos, may umungol.

Si Clyde. Oo nga pala, si Clyde.

Wala nang saplot si Clyde, maliban sa asul na briefs na nakasabit sa kanang bukung-bukong. Sa katahimikan ng madaling araw, napupuno ng tunog ng balat ni Clyde ang buong kuwarte. Hinihimas ng binata ang sarili, habang nakatitig kay Gabriel.

Dumampot si Gabriel ng ilang piraso ng papel mula sa tumpok sa kanyang tabi. Tatlong leaflet ang nakuha niya, dalawang naglalaman ng mga bahay na ibinebenta sa isang subdibisyon sa Cainta, isang

tungkol sa energy drink. Unang binuklat ni Gabriel ang leaflet tungkol sa energy drink. Ginawa niya ito habang nakaipit sa ibang mga daliri ang dalawa pang leaflet. Sumama sa hangin ang tunog ng mga nag-iinat na papel. Narinig niya ang muling pag-ungol ni Clyde. Binulatlat niya ang leaflet, saka binanat. Sumirko sa hangin ang lagutok. Lalong lumakas ang ungol ni Clyde.

Binitawan ni Gabriel ang mga leaflet. Ipinatong niya ang apat na daliri sa ibabaw ng tumpok ng papel, at inilawit ang hinlalaki. Isinuot niya ang hinlalaki sa ilalim ng papel na pinakamalayong abot ng pagdangkal, saka pinaakyat ang kanyang daliri paitaas. Nagtila-kuwerdas ng gitara ang mga papel. Paulit-ulit itong ginawa ni Gabriel, na mayroong ilang pagitan ng katahimikan, sapat para buntisin si Clyde ng mas malaking antipasyon sa susunod na pagbalasa.

Sa bawat kilos ni Gabriel at ng papel, hindi magkandatuto si Clyde sa paghimas ng sarili sa ibabaw ng kama. Kumikiwal-kiwal ang binata, parang mauubusan ng hininga. Tumilampon sa sahig ang brief na nakasabit pa sa bukung-bukong kanina.

Si Gabriel naman ay nandoon lang sa sulok, nanonood, naglalaro ng papel, at sumasandal, dumidiin ang likod sa pinto na siya namang sige sa pag-ingit, pag-iri, pag-impit.

Nagpakawala ng munting sigaw si Clyde, saka nanlupaypay. Pinanood ni Gabriel na abutin ng binata ang nakasabit na bimpo sa headboard, sadyang inilagay doon para sa ganitong pagkakataon.

Matapos magpunas ni Clyde, lumapit si Gabriel sa kama. Kinuha niya ang cellphone sa ilalim ng unan. Wala namang nagtext,

pero binuksan niya ang messages. Saka siya bumaling kay Clyde.
“Tagasaan ka?”

“Tagadiyan lang,” sagot ng binata habang nakaunan ang mga braso sa ulo. Litaw na litaw tuloy ang lapad ng matambok na dibdib. Hindi talaga mahilig si Gabriel sa mga payat. Mas gusto niya ang malaman, kundi man malapad, mataba. May isa ngang nagbiro sa kanya, ang tipuhin niya, mukhang karpintero. Muntik na niyang pukpukin ng martilyo sa mukha ang humirit, pero nginitian na lang niya. Wala naman siyang mapapala sa pakikipagtalo sa mahina ang ulo. Bukod pa sa naaakit naman talaga siya sa mga karpintero. At marami silang mukha. Walang iisang mukha ng karpintero. Walang iisang mukha ang kahit sino.

“Saan yung diyan?” Ipinatong niya ang cellphone sa ibabaw ng headboard.

“Sa 10th avenue.”

Napangisi si Gabriel. “Lapit lang pala. Madalas mo bang ginagawa to?”

“Oo, basta gusto ko.”

“A, ganon ba? Mapagbigay ka pala.”

Sumampa sa kama si Gabriel. Humiga siya sa tabi ni Clyde. Ang binata naman ang kumubabaw sa kanya. Hinubad nito ang suot niyang kamiseta, pagkuwa’y sinimsim ang kanyang leeg.

“Ang bango ng pawis mo,” bulong ni Clyde.

“Alam ba ng asawa mo kung nasaan ka?”

“Hindi.”

“Paano ka nakapunta dito?”

“Sabi ko, may bibilhin lang ako.”

“Bilisan natin?”

“Sige.”

Habang hinahalikan ni Clyde ang leeg ni Gabriel, sasal ang dibdib niya. Laging binubuhay ng bago ang kanyang dugo. Naghahalo ang takot at pananabik sa bawat engkuwentro sa estranghero. Paulit-ulit ang pangako ng pag-asa—ito na nga, ito na nga ang pinakamasarap at naiibang karanasan sa lahat ng nauna—pero naroon din ang nakaambang panganib—baka sadista, baka may sakit, baka pumalpak ang kapareha, makalimot, masira ang pantasya.

Nahihiya rin siya minsan na sabihin sa mga bagong nakakakilala ang gusto niya sa kama. May mga nailang, may tumatanggi, may nagsasabing hindi sila marunong, hindi nila kaya, at may mga natatawa. Pero si Clyde, dumiretso na kaagad sa pag-arte. Hindi na kinailangang turuan. (Ilan na kaya ang nakasama nito na tulad niya?) Noong huli nilang pagkikita, nagdala pa ito ng stethoscope, para mas reyalistiko ang pagganap bilang doktor na nanghihiyo ng mga pasyente. Bago pa iyon, naging exhibitionist na pulis si Clyde, naging inosenteng probinsiyanong bagong salta sa siyudad, iyong may hindi mahugasang punto sa dila, waiter na bayaran, manyakis na landlord na galit sa mga tenant na atrasadong magbayad.

Hindi nawawala sa papel si Clyde, mas nagkakamali pa nga si Gabriel mismo. Tulad noong gumanap na konduktor si Clyde, at ang senaryo ay magtatalik sila sa loob ng bus na biyaheng Laguna. Nang malapit na siya sa dulo, napabulalas si Gabriel na malapit na silang makarating sa Baguio. Nagulat si Clyde, pero hindi tumawa. Sinabi lang na, “ser, biyaheng Laguna lang tayo,” sabay siil ng halik.

At ngayon, dibdiban ulit ang binata sa pagmamadali. Dumaloy din kay Gab ang takot na baka hanapin nga si Clyde ng asawang tinakasan. Baka sugurin sila. Pero hindi niya mapigil ang libog sa lalaking ito, na natatanaw niya lang na tumatambay sa 10th avenue. Kaya nagpaubaya na lang si Gabriel.

Pagkatapos siyang pupugin ng halik sa leeg, walang pakundangang tinanggal ni Clyde ang suot niyang pajamas at briefs. Saka siya hinawakan sa mga kilikili, at isinalya nang pataas sa kama. Naibali lang ni Gabriel ang leeg at naitukod ang isang kamay kaya hindi sumentro ang pagkakaumpog sa headboard. Pagkuwa'y sinunggaban ng binata ang magkabila niyang binti, at isinampay sa mga balikat. Napaigik si Gabriel sa biglaang pagkabisaklat.

Hindi na niya alam kung saan dinampot ni Clyde ang lubricant at dildo, o kung paano nito nagawang maglagay ng pampadulas habang minamaniobra ng binata ang kanyang katawan. Naramdaman na lang ni Gabriel ang lamig ng lubricant, ang pagbundol ng ulo ng dildo sa kanyang bukana, ang pamilyar na sakit, para siyang hinihiwa, para siyang sinasaksak, hanggang may makalabit sa loob niya, sa kaibuturan niya, pabilis nang pabilis ang kalabit, padiin nang padiin, palalim nang palalim, parang may sinusungkit sa loob, parang may inaabot, may kinukutkot na sugat na naglalangib, masakit pero makati pero masarap, ayaw niyang tumigil, hindi niya kayang tumigil, kailangang tungkabin ang langib, kailangang pilasin sa pagkakatatubong sa ibabaw na balat, hanggang sa may bumalong na dugo, masakit pero masarap, hanggang sa umabot ang pagkalabit sa pagsabog niya sa labas, kumalat sa

kanyang puson, may ilang tumalsik hanggang sa dibdib, at may pumulas na sigaw sa kanyang lalamunan.

Narinig muna niya ang kalantog ng dildo sa sahig, saka dumapa sa ibabaw niya si Clyde. Sumubsob ulit ito sa leeg niya, parang batang gusto nang matulog. Gusto sana niya itong sawayin—hindi pa siya nakakapagpunas!—pero pang-ilang pagkikita na nga ba nila ito? Apat? Anim? Walo? Umabot na pala siya sa puntong iyon. Hindi na mabilang kung ilan ang ilan, at hindi na matukoy kung kailan ang kailan. Basta, nariyan. Basta. Nariyan.

Nadama niya ang pagdagdag ng bigat ng katawan ni Clyde. Humihilik na rin ito. Malakas. Inabot niya ang cellphone sa ibabaw ng headboard ng kama. Tiningnan ang oras: 04:30 AM. May dalawang oras pa bago tumunog ang susunod na alarm.

Ibinalik ni Gabriel ang cellphone sa ibabaw ng headboard. Mas malakas ang tunog nito kapag sumasampal ang alarm sa solidong rabaw. Niyakap niya ang nahihimbing na si Clyde, saka ipinikit ang mata. Ang sarap talagang yakapin ng binata, siksik sa laman. Parang unan na nakakasikip sa kama, pero hindi maalis-alis, dahil mas masarap ang tulog kapag katabi. May kabigatan, pero kayang tiisin. Itinutulak din siyang mahimbing. At managinip.

Bago tuluyang nagpasundo sa tulog, sumigid sa isip ni Gabriel ang sinabi ng binata sa unang date nila. Nagpapawis ang bigote nito habang humihingi ng dispensa. Malakas daw siyang humilik, mabigat nga kasi. Ang isinagot lang ni Gabriel, ano naman ang iniisip mo, matutulog na tayo kaagad nang magkatabi? Ngumiti lang si Clyde, saka pinunasan ang pawis sa bigote. Alam ng binata na nagpapakipot

lang si Gabriel. At alam din niya, nagpapakipot lang siya. Dahil tunay naman, natulog nga sila nang magkatabi pagkatapos ng unang date na iyon. At makailang beses pa, mula noon. Pero sa lahat ng mga gabing kanilang pinagsamahan, ngayon lang narinig ni Gabriel na humilik si Clyde. Nagsasabi pala ito ng totoo.

Salubong

“ANAK, NANDIYAN NA BA SILA?”

Nakatambay lang sa sala si Gab, nasa kusina naman ang nanay niyang si Gilda. Kaninang umaga pa ito hindi magkandaugaga. Birthday kasi ni Gab—walong taon na siya—at sa kung anong dahilan, gusto ng nanay niya na higitan ang naging selebrasyon noong isang taon. Nagtatata rin si Gab, dahil ang sabi sa kanya dati, ang ikapitong taon niya ang may pinakamagarbong handaan. Yung mga susunod, simple na lang. Ang ikapito lang daw, at siyempre, ang unang birthday niya ang kailangang “malaki.” Ibig sabihin, maraming handa, maraming bisita, at laging mukhang inaatake ng nerbiyos ang nanay niya. Para bang ito ang magbi-birthday.

“Gab, anak? Nandiyan na ba sila?”

Tinanong ni Gab ang nanay niya kung bakit kinakailangang malaki ulit ang birthday party niya. Wala naman itong ibang isinasagot sa kanya kundi “mahal kasi kita, anak” o kaya naman, “para masaya.” Nahulaan lang ni Gab ang sagot noong isang linggo. Pupunta sana siya sa kusina, kukuha ng tubig sa ref. Natigilan siya nang marinig na may

umiiyak sa sala. Sumilip siya, at nakita ang nanay na may kausap sa cellphone. Dumiretso agad siya sa kusina. Hindi na niya kinailangang pakinggan kung sino ang kausap ng nanay.

“Gab?”

Ito ang unang birthday niya na silang dalawa na lang ng kanyang nanay. Noong isang taon pa kasi umalis ang kanyang tatay. Sumama na raw ito sa kanyang Ninong Roy. Mula nang magkaisip si Gab, nasa buhay na nila si Ninong Roy. Nakita rin niya sa mga larawan na kasa-kasama na ito ng kanyang mga magulang kahit noong sanggol pa siya. Sa katunayan, ninong niya ito sa binyag. Kaya nga “Ninong Roy” ang nakasanayan niyang itawag.

“Anak, naririnig mo ba ako? Kanina pa kita tinatawag, a.”

Lumabas na ng kusina si Gilda. Nakasuot na ito ng bestidang pang-alis, pero napapatungan ng apron.

“Opo, ‘Nay,” sagot ni Gab. Tumayo siya sa sofa, hinawi ang kurtina, at saka sumilip nang mabilis. “Wala pa pong tao.”

Pumalatak ang nanay ni Gab. “Dapat nandito na sila ten minutes ago pa!” Nagkamot ito ng ulo, gamit ang isang daliri. May ilang buhok na naiwang nakatikwas. “Teka nga—”

May tumunog na cellphone sa loob ng kusina.

“Ayan na! Makakarinig sa akin ang bakery na ito,” sabi ni Gilda, nagmamadaling bumalik sa kusina.

Bubuksan na sana ni Gab ang TV nang tumunog ang doorbell. Sumilip siya sa bintana. Nasa harapan ng gate ang mga kaibigan niya, sina Victor, Marsha, Carol, ang mga nanay nila...at may isa pang bata. Wala siyang kasamang nanay. Si Clyde? Anong nangyayari?

“Gab, anak! Yung doorbell!”

“Eto na po!”

Lumabas si Gab para pagbuksan ang mga bisita niya. Naglalakad pa lang siya papunta sa gate, narinig na niya ang matinis na pagbati nina Marsha at Carol ng “Happy birthday, Gab!”

“Pinagsama na lang namin ang baon namin para mas malaki ang regalo mo,” bungad ni Marsha, pagkabukas ng gate. May dala itong malaking kahon ng chocolate chips na tinalian ng lasong kulay rosas para magmukhang regalo.

“Idea ko yan,” sabi ni Carol.

“Palibhasa, puro pagkain ang naiisip,” bulong ni Victor.

“Ano? Ikaw, ha,” sabad ni Carol. Pinalo niya sa balik at si Victor. Sensitibo si Carol sa mga biro tungkol sa pagkain dahil siya ang pinakamabilog sa magkakaibigan.

Nagkatinginan sina Gab at Marsha, nagpipigil matawa. Mabilog naman silang lahat, pero sadyang si Carol ang pinakamahilig kumain. Napahagikgik din ang mga nanay, nanonood lang sa kanila.

“Hoy, mag-sorry ka,” sabi ng nanay ni Victor.

“Joke lang!” sabi ni Victor kay Carol.

“Pasok na tayo sa loob. Mapapagalitan pa ako ng nanay ko niyan, e,” sabi ni Gab. Naglakad na siya pabalik sa bahay.

“Meron din akong regalo, kaso naiwan ko. May sakit kasi ngayon ang nanay ko, e.”

Tumigil sa paglakad si Gab at lumigon. Si Clyde pala ang nagsalita. Kasama nga pala ito nina Victor.

“Abot ko na lang sa iyo sa school? Next week?” Halos malukot ang mukha ni Clyde. Naalala ni Gab ang mga kaklase niyang nahuli ng teacher nila na may ginagawang kalokohan sa klase. Ano bang akala ni Clyde, mapapagalitan siya?

“Okay lang,” sagot ni Gab. “Salamat sa pagpunta, ha. Pasok na tayo.”

Ngumiti lang si Clyde.

Bumalik sa paglakad si Gab. Umiwas siyang tumingin kina Victor, Marsha, at Carol. Hindi rin siya tumingin sa mga nanay nila. Alam niyang pinapakiramdaman siya ng mga ito.

Pagpasok ng bahay, sinalubong sila ni Gilda na malaki ang ngiti. “Malapit nang dumating ang cake! Pasok kayo, pasok!” Hinatid niya ang mga bisita ni Gab papunta sa hardin, sa likod ng bahay. Naroon kasi ang set-up para sa party. Ang mga mesa, upuan, lobo, ang spaghetti, fried chicken at iba pang handa na si Gilda mismo ang nagluto.

Nagpahuling maglakad si Gab. Pagkatapos makapuwesto ang kanyang mga kaibigan sa isang mesa, nilapitan niya si Gilda.

“Nay, bakit nandito si ano?” bulong ni Gab.

“Sino?” Hawak na naman nito ang cellphone. Nag-uumpisa na namang mag-text.

Hininaan lalo ni Gab ang pagsasalita. “Si Clyde.”

“Sino?”

Hinila ni Gab ang isang braso ng nanay niya para tumigil ito sa pagte-text. Nang masiguro niyang nasa kanya na ang atensiyon, inginuso niya si Clyde. Nagkataon naman na sa sandaling iyon, panay ang tawanan nina Victor, Marsha, at Carol. Habang nasa isang tabi

lang ng mesa si Clyde, palibot-libot ng tingin. Nasa kabilang mesa ang mga magulang, sige lang din sa pagkukuwentuhan.

“Aaah. Ikaw naman,” sabi ni Gilda sa anak. “Nakakasabay ko kasi minsan ang nanay niya kapag sinusundo kita. Mukha namang mabait.”

Hindi alam ni Gab ang sasabihin. Napanganga na lang siya.

“Isara mo yang bibig mo, papasukan ng langaw yan.”

Itinikom ni Gab ang mga labi.

“Kapitbahay natin sila, anak. Diyan lang sila sa kabila, a? Alam mo namang rude ang hindi mang-imbita, di ba?”

“Pero, ‘Nay—”

“Marami pang darating. Huwag kang makulit. Sige na.”

“‘Nay—”

Tumunog ulit ang doorbell.

“Ay, baka iyan na ang cake!” Nagmamadaling umalis ang si Gilda, nakalimutan na nagsasalita pa si Gab.

Ayos lang naman kay Gab na may magpuntang ibang bata sa birthday niya. Ganoon din naman ang nangyari noong isang taon. Natuwa pa nga siya dahil marami siyang regalang natanggap. Ang pakiramdam niya rin, hindi lang sila Victor, Marsha, at Carol ang mga kaibigan niya, kundi marami pa. Kahit iyong mga hindi naman talaga niya madalas makasama o makalaro. Kahit pa iyong mga kinakatakutan niya. Yung mga makukulit sa klase. Yung mga nang-aasar sa kanilang dalawa ni Victor, lalo na kapag ginagaya nila ang mga paborito nilang singer na babae. Lahat sila, binati siya ng happy birthday. Walang nang-asar, dahil kasama ang mga magulang.

Pero si Clyde? Wala yata itong kaibigan. Lagi itong nag-iisa sa paaralan. Walang kasabay kapag nagre-recess, hindi nakikipagkuwentuhan kapag walang teacher sa classroom. Maagang dumating ang nanay niya kapag dismissal, kaya hindi rin nila nakakalaro habang naghihintay ng sundero. Ang tawag nga sa kanya ng ibang bata, Clydeng Multo. Kasi, nakakakita raw ng mga multo at kung anu-anong maligno. Ang sabi pa nga ng iba, mga multo lang daw ang kaibigan nito.

Alamat na nga sa paaralan yung isang beses na nagsisigaw si Clyde sa klase ni Miss Lanuza. Nagulat ang teacher, nagtanong kung bakit. Sagot ni Clyde, mayroong multo ng bata sa likuran ng teacher, at kanina pa ito naglalambitin sa kanyang bestida. Sumabog na parang bulkan si Miss Lanuza. Hindi raw nakakatuwa ang pananakot ni Clyde. Dinala si Clyde sa Principal's Office. Mag-isa na lang bumalik ng classroom si Miss Lanuza. Kinabukasan na ulit nila nakita si Clyde. At tulad ng dati, mag-isa pa rin ito. Lalo nga lang nagmukhang malungkot. Alam niya sigurong siya ang paksa ng mga kuwentuhan.

Minsan, habang naglalakad sa pasilyo, nahuli niyang kumakanta si Clyde. Natuwa si Gab. Gusto rin pala ni Clyde ang paborito nilang kanta ni Victor! Kakausapin sana niya ito, pero naalala niya ang nangyari kay Miss Lanuza. Baka pagkatuwaan din siya ng mga kaibigan nitong multo at maligno. Dumiretso na lang si Gab, at nagkunwaring hindi nakita o narinig si Clyde.

“Oy, Gab, halika na rito!” sabi ni Victor.

Lumapit si Gab sa mesa nila. Dahil ayaw naman niyang magmukhang bastos, umupo siya sa tabi ni Clyde. Panay ang kuwento

ni Victor, kaya doon din agad napunta ang atensiyon ni Gab. Nang sumilip siya sa gilid ng mata para tingnan kung nakikinig din ba si Clyde, sa ibang direksiyon ito nakatingin. Sinulyapan niya ang direksiyon na tinitingnan ni Clyde. Wala namang tao, o kahit na ano. Mayroon lang ilang paso ng halaman.

“Heto na ang cake! Gab, anak! Heto na ang cake mo!” sabi ni Gilda. May kasunod siyang isang lalaki na may dalang malaking kahon. Mas dumami na ang nakatikwas na buhok sa ulo ng nanay ni Gab.

May nakapuwestong maliit na mesa sa gitna ng hardin. Doon ipinatong ng lalaki ang kahon. Nang buksan ng lalaki ang kahon mula sa ibabaw, tumambad ang isang malaking chocolate cake. Nilagyan pa ito ng lalaki ng malaking kandilang hugis 8 sa gitna. Talagang agaw-pansin.

“Wow naman,” sabi ni Marsha.

“Mukhang masarap!” bulalas ni Carol.

“Penge mamaya, a,” hirit ni Victor.

Inabangan ni Gab ang sasabihin ni Clyde, pero nanatili itong tahimik. Nilingon niya ito. Nakatingin pa rin sa mga paso ng halaman. Halos sabay-sabay dumating ang iba pang mga bisita. Naroon ulit ang mga dumalo noong nakaraang taon. Nilapitan ni Gilda ang mga nanay, ginabayan papunta sa kani-kanilang mesa. Kusa namang nagpuntahan ang mga bata papunta sa mga pagkain—kanya-kanya sila ng pitas ng hotdog sticks na nakatanim sa mga repolyo, kanya-kanyang kuha ng spaghetti, at fried chicken.

Ikinuha si Gab ng pagkain ng nanay niya, para hindi na siya umalis ng mesa. Panay kasi ang lapit ng ibang mga bata sa kanya.

Bumabati sila, nagbibigay ng regalo. May ilan ding may kasamang nanay, kumukuha ng larawan. Panay pa rin ang kuwentuhan at biruan nina Victor, Marsha, at Carol sa tabi niya. Dahil abala sa pagkain, pagtanggap ng mga bati at regalo, nakalimutan ni Gab si Clyde. Ganoon na lang ang gulat niya nang bigla itong magsalita.

“Tawag ka yata ng mommy mo,” sabi ni Clyde.

Nakita nga ni Gab na palapit ang nanay niya, may kasunod na dalawang lalaki. Ang tatay niya, at si Ninong Roy.

“Gab, anak. Halika,” sabi ni Gilda. Nagsinop na ulit ito ng buhok. Hindi na rin ito nakasuot ng apron.

Tumayo si Gab, at sinalubong ang tatay niya. Agad niya itong niyakap.

“Mabuti naman at nagkita rin kayo,” sabi ni Gilda.

“Siyempre naman, miss na miss ko na tong makulit na ito.” Ginulo ni Ben ang buhok ni Gab. “Nga pala, anak. Kasama ko ang Ninong Roy mo.”

“Happy birthday, Gab,” sabi ng kanyang Ninong Roy. Nasa tabi lang nila ito, pinapanood silang mag-anak.

“Thank you po,” sagot ni Gab.

“Salamat sa pagpunta ninyo, ha, Ben at Roy,” sabi ni Gilda.

Niyakap ng kanyang Ninong Roy ang kanyang nanay. Nalukot ang mukha ng nanay niya, at akala ni Gab, iiyak na naman ito.

“O siya, kumuha na muna kayo ng pagkain.” Bumitaw si Gilda sa pagkakayap, at itinuro ang mga pagkain kina Ben at Roy. Bumalik si Gab sa mesa. Si Clyde lang ang dinatnan niya.

“Nasaan sila?” tanong ni Gab.

“Ayun.” Inginuso ni Clyde ang mga kaibigan ni Gab. Kasama ang mga ito sa isang umpukan ng mga bata.

Gustong sumama ni Gab sa kanila, pero nagugutom pa siya. Umupo na lang siya at binalikan ang hindi pa nauubos na pagkain.

“May nakita ako sa bahay ninyo kagabi,” sabi ni Clyde.

“Ha?”

“May nakita ako sa bahay ninyo kagabi.”

Muntik na siyang mabulunan. Heto na nga yata, may sasabihin nang kakaiba si Clyde. “Ano?”

“Multo.”

“Talaga? Anong hitsura?” Hindi malaman ni Gab kung niloloko lang siya ng kausap o ano.

“Lalaki. Matangkad, saka maraming puti ang buhok.”

Napaisip si Gab. “Teka, anong oras mo nakita yung multo?”

“Mga alas otso? Hindi ko sigurado, basta nanonood na ng telenovela nanay ko nun, e. Yung may bidang pulis?”

Nakahinga nang maluwag si Gab. Hindi naman pala totoong nakakakita ng multo itong si Clyde. “Niloloko mo naman ako, e,” sabi niya. “Hindi naman multo yung nakita mo, si Ninong Roy ko yun!”

Nagpunta talaga kagabi ang tatay ni Gab at ang kanyang Ninong Roy. Gusto siyang isama ng mga ito para kumain sa labas, para daw sa kanyang birthday salubong. Ayaw pumayag ng nanay ni Gab. Responsibilidad daw kasi ng tatay niya na dumalo sa mismong araw ng party. Nangatwiran ang tatay ni Gab, na kailangan nitong mag-out of town kinabukasan para sa trabaho. Ayaw pa ring pumayag ng nanay ni Gab. Umiyak na ito, at narinig na naman ni Gab na sinisisi

ang kanyang Ninong Roy. Nagbago raw ang ugali ng tatay niya dahil kay Ninong Roy. (Sa totoo lang, nagtataka siya sa tuwing nagagalit ang nanay niya kay Ninong Roy. Mabait naman ito, at tahimik lang. Walang ipinakitang masama sa kanya kahit minsan.)

Narinig niya lang ang lahat ng ito mula sa loob ng kanyang kuwarto. Pagdating pa lang ng kotse ng tatay niya, pinapasok na agad siya ng kuwarto ng nanay. Pinagsabihan siyang huwag lalabas, kahit ano ang mangyari.

Mula sa bintana ng kuwarto, nasilip niya ang kanyang Ninong Roy sa labas ng bahay. Naghihintay lang ito sa tabi ng kotse, naghihintay sa tatay niya. Malamang, iyon din ang pagkakataon na sumilip sa bintana si Clyde.

“Hindi, hindi. Nakita ko talaga,” sagot ni Clyde, nakakunot ang noo.

“Tingnan mo siya,” itinuro ni Gab ang kanyang Ninong Roy. “Di ba, sabi mo, lalaki, matangkad? Tapos tingnan mo yung buhok niya, di ba magkahalong puti at itim?”

“Oo, nakita ko nga siya kagabi, pero—”

“Gab, anak, halika! It’s time to blow your candle!” sabi ni Gilda.

“Gab, totoo. May nakita ako kagabi,” habol ni Clyde.

Hindi na sumagot si Gab. Iniwan niyang mag-isa si Clyde, at pumunta sa harapan ng mesa na may cake.

Si Gilda ang nagpasimula ng pagkanta ng happy birthday. Iilan lang ang unang sumunod sa kanya. Mayamaya, kumanta na rin ang tatay niya, pati ang kanyang Ninong Roy. Sumabay na rin sila Victor, Marsha, Carol, at ang iba pang mga bisita. Nang lumingon siya

sa pinanggalingang mesa, nakita ni Gab na kumakanta rin si Clyde. Napuno ng tuwa ang dibdib niya. Nang matapos ang kanta, hinipan niya ang apoy ng kandilang hugis 8. Nagpalakpakan ang lahat pagkatapos. Nag-unahan ang mga bata sa pagpila sa cake.

Kinakain na ni Gab ang unang hiwa ng kanyang birthday cake nang mabaling ang tingin niya ulit kay Clyde. Baka maubusan ito, kaya naisip niyang hatian na lang. Bumalik siya sa mesa. Naroon pa rin si Clyde, mag-isa. Nakatingin na naman sa kung saan. Bibiruin na sana ito ni Gab, pero napatingin din siya sa direksiyon na tinitingnan ni Clyde. Iyon pa rin palang mga paso. Pero sa pagkakataong ito, may iba pa siyang nakita: isang matangkad na lalaki, may itim at puting buhok. Nabitiwan ni Gab ang hawak niyang kutsara at platito. Napayakap siya kay Clyde sa takot. Isinubsob niya ang mukha sa balik at nito.

“Clyde, Clyde, may nakita ako.”

“Huwag kang matakot, Gab,” sagot ni Clyde, yakap na rin si Gab. “Mababait naman sila.”

Kyawtibel

NAGDIDILIRYONG NAGDILAT AKO NG MGA MATA, SABIK NA SABIK SA PINAKAHIHINTAY NA PERMANENTENG PAGPIKIT. Pinahid ko ang mga mutang pabaon ng lumipas na gabi at muling sinariwa ang babala ng dati naming katulong na si Aling Nora: Magingat ka sa katapat mo. Kung hindi ikaw ang papatayin niya, ikaw ang papatay sa kanya. Nanuot sa ilong ang singaw ng katawan ng mga hindi pa nakikitang tao pero nasisigurong nasa paligid: ang maasim-asim na gatas ni Mama; sinturong balat na kinapitan ng usok ng sigarilyo ni Papa; pinulbong sabon na may halong yeso ng aming dalagitang kasama sa bahay. Pumikit ako at hinayaan ang inboluntaryong paglasap sa linamnam at bangong kasama ng bawat pagsinghot. Ito ang buhay na kinagisnan: amuyin ang kilikili ng bawat nilalang.

Sampung taon ako nang unang malaman ang tunay na pagkatao (kung pagkatao ngang matatawag). Wiling-wili ako noon sa pag-amoy sa singaw ng kilikili ng mga kalaro. Paborito ko ang taguan pang dahil sinisiksik at sinisimsim ko ang pawis na katawan ng mga kalaro habang kasama sila sa pagtatago sa kung saan-saang sulok.

Gustung-gusto ko ring inaamoy ang aking mga magulang. Natutuwa sina Mama at Papa sa mahigpit at matagal kong mga yakap sa tuwing sinasalubong sila mula sa trabaho. Kung alam lamang nila: ginagawa ko yon higit dahil sa pagsimsim ng kanilang amoy kaysa paglalambing. Minsan, nahuli ako ni Aling Nora na nakaluhod sa tabi ng kama ng aking nakatatandang kapatid. Nakataas ang isang kamay ni Kuya Arnold habang natutulog. Naka-sando siya. Nakatitig lang ako sa kilikili ni Kuya Arnold: manghang-mangha sa nakabulatlat na mga tupi ng balat, sa makapal at walang kaayusang tubo ng itim at kulot na buhok. Hindi ko pa alam noon kung anong atraksiyon meron ang kilikili ni Kuya Arnold sa akin. Ang nasisiguro lamang, doon nanggagaling ang amoy na hanap-hanap. Para akong nawala sa disyerto, ilang araw nagbata ng tuyong lalamunan at saka pinalad na makatagpo ng oasis; matagal nang natighaw ang uhaw pero ayaw nang umalis sa tabi ng tubig. Natatakot na muling maubusan ng maiinom.

“Halika nga rito,” narinig ko muna ang nakakainis na boses ni Aling Nora bago naramdaman ang paghatak niya sa likod ng aking T-shirt.

Tahimik niya akong hinila palabas ng kuwarto ni Kuya Arnold at dagling isinara ang pinto. “Anong ginagawa mo?”

“Hindi kita maintindihan,” pagkukunwari ko. Buwisit ako kay Aling Nora. Natuto ako ng kaunting Bisaya sa kanya at dahil doon, lihim na nagtitiis sa pagkainsulto: tuwing tinutukso ng mga kaklase ang teacher naming Cebuana, para na rin akong tinatamaan. Dagdag na rason sa pagkainis ang kakatwa niyang katangian: siya lang ang taong hindi ko masagap-sagap ang amoy. Sa tuwing sinusundo ako ni

Aling Nora sa paaralan, parang nararamdaman niyang sinisinghot ko ang mga taong nasa paligid. Parang nararamdaman niya rin ang hindi ko mapagtagumpayang paghuli sa amoy ng kanyang katawan. Palagi, tititigan muna niya ako ng matagal bago takpan sa ilong ng walang amoy na palad.

“Ano ang ginagawa mo?”

“Wala.”

“Kitang-kita kita. Kitang-kitang kita,” iiling-iling niyang sambit.

“Ano bang masama sa ginagawa ko? Gigisingin ko lang sana si Kuya,” pagsisinungaling ko. Sa tono ng kanyang pananalita, tila may malaking kasalanan akong ginawa.

“Kailan mo nalamang kyawtibel ka?”

“Ano?”

Biglang naaburido si Aling Nora. “Napakahilig mo nang umamoy, hindi mo pa rin alam kung ano ka?”

“Ano ba ako?”

“Isa kang kyawtibel. Aswang na nang-aamoy ng tao.”

Bumungisngis muna ako dahil sa nakakatawang salita bago sunod na nalaman: isa akong ampon. Ang tunay kong ina ay isang labanderang biktima ng panggagahasa ng isang grupo ng mga karpintero. At mas mahalaga, ang kapwa kyawtibel na si Aling Nora ang dapat kong pagpasalamatan sa tinamong mariwasang pagpapalaki. Sabi ni Aling Nora: nagtatrabaho na siya sa amin bilang katulong nang mamatay ang tatlong linggong sanggol ni Mama habang natutulog sa kuna, isang hapon. Nagluluto raw siya noon ng ginatan sa kusina at kasalukuyang naliligo si Mama sa banyo, kampanteng walang

mangyayaring masama sa nahihimbing na anak. Hindi raw alam ni Aling Nora kung ano ang ikinamatay ng sanggol. Pumasok na lang basta ang masangsang na amoy ng sariwang bangkay sa kusina. ("Akala ko nga, nagkamali ako ng luto ng ginatan," aniya. "Pero hindi, iba ang amoy ng bangkay. Nakakasulasok. At sa totoo lang, hindi rin naman ako ganoon kapalpak magluto. Para ginatan lang? Napakasimple.") Agad niyang nalaman na namatay na nga ang batang sumunod kay Kuya Arnold.

Bigla niyang naalala ang aking inang lihim na nanganak halos kasabay ni Mama, ilang araw lamang ang pagitan, at noo'y nagsisilbi bilang labandera sa bahay. Itinatago raw nila ako noon sa maliit na kuwartong tinutuluyan, katabi ng garahe at malayo sa mga kuwartong tulugan, kaya hindi naririnig ang mga pag-iyak ko sa gabi. (Tanong ko: lumalaki ang tiyan ng babae kapag nabubuntis, hindi ba ito nahalata nina Mama at Papa? Ang tugon lang niya: payat na babae ang aking ina at sumapat na ang palagiang pagbitbit ng mga labada sa harap ng tiyan para ikubli ang pagbubuntis hanggang sa kabuwanan.) Ako ang bunga ng panggagahasa ng isang grupo ng mga karpintero. ("Parati kong pinagsasabihan ang ina mong huwag nang magpalisaw-lisaw sa gabi. Pero nakinig ba siya sa akin? Hayun, naglilimayon sa ginagawang bahay sa kabilang kanto. Nakikipaghuntahan sa mga kung sino-sinong lalaki. Pasensiya ka na, pero totoo naman. Nagahasa tuloy siya.") Dali-dali raw niya akong kinuha mula sa kuwarta at ipinalit sa sanggol na namatay. Pinaalis rin niya kagyat ang aking ina, bitbit ang bangkay ng sanggol, matapos ang ginawang pagpapalit. Pinalabas na nakipagtanan na lang sa

kung sinong lalaki ang aking ina. (“Muntik ko na ngang sabihing may kasintahan siyang karpintero, para mapagtakpan naman ang kahihyan niya bilang babae,” dagdag pa ng labandera. “Pero ayoko nang magdagdag pa ng kasinungalingan.”)

Hindi ako makapaniwala sa pinagsasabi ng katulong. Sumagi sa isip ko noon: hindi siguro nganga ang lagi niyang nginangata. Baka kung anong halaman pala iyon—marijuana?—at isang matandang bangag ang kausap ko. Pero sinakyan ko pa rin. “Bakit mo naman siya pinalayas?”

“Dahil alam kong hindi niya matitiis na angkinin ka pagdating ng panahon. At ano na lang ang mangyayari sa iyo? Ang mga nagpalaki sa iyo, anong mararamdaman nila? Maniwala ka, para sa iyo rin ang ginawa ko. Naiintindihan ako ng nanay mo, kaya sumunod siya nang walang pagtutol.”

“Hindi man lang ba nakahalata sila Mama? Siguro naman, magkaiba ang mukha namin nung namatay na bata?”

“Ang mga sanggol, iisa ang mukha. At kahit sabihin ko sa Mama mo ang pinaggagawa ko noong hapon na naliligo siya at nagluluto ako, hindi rin siya maniniwala. Tao ang nagdedesisyon sa sarili niyang katotohanan.”

“E paano akong naging kyawtibel?”

“Kyawtibel ang mga magulang mo.”

“Pati yung nanggahasa sa nanay ko?”

“Oo.”

“Paano mong nalaman—”

“Ay, ambot! Basta kyawtibel ang anak ng mga kyawtibel.”

Nang magtanong naman ako tungkol sa pinanggalingan ng mga kyawtibel, ngumisi muna siya bago sumagot: “Sa Kule-kule.”

Hindi ako gaanong naapektuhan ng “rebelasyon” ni Aling Nora. Masyadong pantastiko ang salaysay ng aking pinagmulan para sa aking pag-iisip. Hindi ko matatanggap na anak ako ng isang labandera sa isang mapangabusong karpintero—kung sino man ang ama ko sa sinasabing grupo ni Aling Nora.

Pero hindi ko maitatangi ang kakaibang lakas ng pang-amoy at ang extasya, orgasmo, ligayang dinaranas—nakakabusog, nakakalibog—sa tuwing nakakasinghot ng mga tao. Kaya natanggap ko ang detalyeng iyon: isa akong kyawtibel.

Kabilang ako sa mga nilalang na nabubuhay sa pag-amoy ng katawan ng tao. Hindi kami pumapatay, nakikisinghot lang. Nagpapawis lamang nang matindi ang mga kilikili ng mga taong sinasagap namin ang amoy. Isang malaki at mahalimuyak na handaan ang turing namin sa mga pampublikong lugar. Hindi kami magkandatuto kung aling amoy ang uunahin sa isangkatutak na nakahaing mga amoy. Paborito namin ang mga kilikili at wala kaming pinipili: babae o lalaki, bata o matanda, ninanamnam namin ang samyo ng katawan. (Bagaman aaminin kong may paboritismo sa pagsamyo sa mga lalaking makapal ang buhok sa kilikili. At may kaunting reserbasyon sa pag-amoy ng matatanda: hindi tugma ang nararamdamang paninigas ng ari dulong ng pagsinghot sa isiping may edad na rin sina Mama at Papa.) Mga kapwa kyawtibel lamang ang hindi namin maamoy.

Hindi kami tulad ng mga kantanod na pinapatay ang mga dinadala ng mga buntis sa pamamagitan ng pagsinghot sa batang

nasa sinapupunan ng ina. Hindi kami gaya ng mga manananggal at ibang aswang na nahahati ang katawan, nagiging hayop sa gabi at kumakain ng mga laman-loob ng tao. Hindi kami nanliligaw tulad ng mga tikbalang. Hindi kami nananahan sa puno tulad ng mga kapre. Hindi kami nananakot tulad ng mga lagalag na pugot. Hindi kami takot sa araw tulad ng mga bampira. Ganito lang talaga kami: malakas ang pang-amoy at parating uhaw sa singaw ng katawan. Wala kaming takot na patayin ng tao. Wala silang dahilan.

Dalawampung taon na ako nang magpaalam sa amin si Aling Nora. Mahigit sisenta na ang katulong. Ayaw na sana siyang paalisin ni Mama pero nagpumilit; may kailangan daw ayusin sa kanila.

Ako ang nagprisintang maghatid sa kanya sa pier. Hanggang sa huling sandali, ayaw niyang sabihin sa akin kung ano ang biyahe ng sasakyan niyang barko. O kung sasakay ba siyang talaga sa barko.

“Makikipagkita lang ako sa katapat ko. Panahon na,” nakangiti niyang sabi bago ako itinulak pabalik sa kotse. Wala na akong nabalitaan tungkol kay Aling Nora mula noon.

Pero mula rin noon, hindi ko naalis sa isip ang kanyang babala nang magtanong ako kung ano ang sinasabi niyang “katapat”: Magingat ka sa katapat mo. Kung hindi ikaw ang papatayin niya, ikaw ang papatay sa kanya.

Ang katapat ko raw ang may taglay ng pinakamabangong singaw ng katawan na aking maaamoy sa tanang pag-iral bilang kyawtibela. Malayo pa lang, agad ko nang makikilala ang amoy niya. Pero hindi kami makakapagsama nang matagal. Pareho naming

gugustuhing sunggaban at kitilin ang buhay ng isa't isa. Ang halimuyak ng aking katapat ang halimuyak ng aking katapusan.

"Kaya ang karamihan sa mga kyawtibel ay namamatay nang maligaya," sabi pa ng labandera.

"Paano yung iba? Yung mga nakakapatay sa katapat nila?" tanong ko.

"Iyan ang panganib na dapat tanggapin sa pagiging kyawtibel: mamatay nang maligaya o mamatay nang malungkot, dahil pinabayaang makakawala sa hawak ang ligaya ng kamatayang hinahanap-hanap."

Nagdesisyon ako: sa sandaling makita ang katapat, hindi na siya pawawalan. Hindi ko palalampasin ang pagkakataon para mamatay nang maligaya. Ang desisyon na iyon ang dahilan ng sandaling panahong pagkarahuyo sa paghahanap sa aking katapat.

Naging listo ako sa tuwing napupunta sa mga lugar kung saan mas madaling pagpawisan ang mga tao, umaasang masamyo ang pinakamabangong kilikili sa buong mundo. Tinatandaan ko ang mukha ng mga taong itinuturing na mabango. Sinusundan pa minsan ang ilan, sinadsadyang bungguin o lapitan, umaasang magtama ang mga mata (o ilong?) at nang sa gayon ay magkakilala, mag-amuyan at kung tunay si Aling Nora: magpatayan. Ilang buwan akong sadyang nagpalisaw-lisaw sa Divisoria, Baclaran, Quiapo, mga basketball court, istasyon ng bus. Pero walang amoy na nakapagpabaliw sa akin.

Makaraan ang isa't kalahating taon, napagod ako. Nagpasyang kalimutan na ang pagkakaroon ng katapat, pati ang pagkilala sa sarili bilang kyawtibel. Pinaniwala ko ang sarili na ipinanganak lamang na

malakas talaga ang pang-amoy at may kakaibang pagkabighani sa kilikili ng ibang tao, lalo na sa mga lalaki. Pinilit kong maniwalang isa akong normal na indibidwal. Kinontento na lamang ang sarili sa pag-amoy at paghimod sa singit-singit ng katawan ng mga paminsan-minsang nakakatalik. Hanggang sa nakilala ko si Clyde.

“Good morning, sir. May I speak with Mr. _____?”

“Speaking. Sino ito?”

“Ay, this is _____ from Good Credit po. Tanong ko lang po, sir. May credit card na po ba kayo?”

May kausap raw siya nang mga sandaling yon. Hiningi ang contact number ko at siya na raw ang tatawag. Ibinigay ko naman. Siya pa lang ang ikalawang kliyenteng nagpakita ng interes noong linggo na iyon at matatapos na ang buwan. Kailangan ko na ng komisyon. Makalipas ang ilang oras, tumawag siya. Mag-aalok pala ng ibang trabaho. Mas malaki raw ang suweldo kaysa telemarketing, kaya madali akong natukso. Napagkasunduan naming magkita sa isang coffee shop kinagabihan.

Habang naglalakad papunta sa coffee shop, napansin ko na agad ang lalong paglakas ng pang-amoy. Laksang metro pa ang layo ngunit nalanghap ko nang dalawang araw nang isinuot ng barista ang kanyang pantalon dahil amoy pinakuluang luya na ito; na amoy kapeng may halong gatas ang pawis sa kilikili ng manager ng coffee shop; na amoy tanlad na binudburan ng pinulbos na ponkan ang alak-alakan ng babaeng umiinom ng cappuccino sa tabi ng pinto.

Tumitindi ang mga amoy at nahahaluan pa ng iba sa bawat hakbang ko papunta sa coffee shop. Nang buksan ng guwardiya

ang pintong yari sa hiniwang salamin, napahawak ako sa balikat ng babaeng amoy tanlad na binudburan ng pinulbos na ponkan ang alak-alakan na nakaupo malapit sa pinto. Napatili ang babae, muntik matapon ang iniinom niyang cappuccino.

Hindi ko naihanda ang sarili sa biglang pagsalakay ng amoy ng lalaking umo-order sa counter: pinaghalu-halong pinitpit na sampaguita, binanat na plastik, at bib ng isang taong batang lalaki. Sa sobrang bango, pansamantala akong nalasing at pinanghinaan ng tuhod.

Sa pagtili ng babae, napalingon ang lahat sa amin, kasama na ang lalaking amoy pinitpit na sampaguita, binanat na plastik, at bib ng isang taong batang lalaki. Nasilayan ko ang mukha niya: makapal ang mga kilay sa ibabaw ng namumungay na mga mata. Nahuli ko siyang nagtakip ng matangos na ilong, damay pati may kakapalang mga labi, bago ako tumalilis sa coffee shop.

Sa loob ng umaandar na taxi nagbalik sa normal ang aking pang-amoy. Mapayapa ang naging pagsinghot sa singaw ng katawan ng driver at kulob na hanging nalalahiran ng samu't saring pinagpawisang mga tumbong at kutsong amoy itlog ng surot. Tumunog ang aking cellphone. Hindi kilala ang number na lumitaw sa LCD pero dagling nasigurong siya ang tumatawag. Muling nagliya ang pagnanasang amuyin ang sariling kamatayan.

“Sino ka?”

“Clyde. Gusto mong magkita?”

Nakilala ko ang boses ng lalaking amoy pinitpit na sampaguita, binanat na plastik at bib ng isang taong batang lalaki.

Humihingal rin siya. Alam kong naapektuhan rin siya ng singaw ng aking katawan.

“Sige.”

Napag-usapan naming magkita sa Monumento Station ng LRT kinabukasan. Pampublikong lugar ang pinili namin sa udyok ng lohikang may impit ng kaduwagan sa pagharap sa hinahanap na katapusan: mas kaunti ang tsansa na magpatayan kami sa harap ng maraming tao. Gusto lamang naming bisitahin at sandaling singhutin ang mahalimuyak na kamatayan. Sa LRT, para magkaroon ng pagkakataong umurong kada istasyon. Pero kapag sumapit na sa pinakahuling istasyon at pareho pa kaming nakasakay, bahala na.

Maingat na maingat ang ginawa kong pagpili sa isusuot sa araw ng paglanghap sa amoy ng sariling kamatayan. Gusto kong maging kaakit-akit, hindi lamang ang taglay na amoy ng katawan kundi pati ang hitsura. Isinuot ko ang paboritong kamiseta na tamang-tama ang yakap sa aking katawan: may kahigpitan ang mga manggas para magbigay ng ilusyon ng pagiging matipuno, at maluwag sa bandang baywang para ikubli ang mga bilbil. Ang pantalon ay maong na pinag-ipunan ng ilang buwan bago nabili: sakat sa puwit at hindi masyadong hapit sa mga hitang matataba. Ang sapatos ay gawa sa goma at kulay itim: akmang-akma ang kulay para sa okasyon.

Nagprusisyon ang iba’t ibang imahen ng kilikili sa mata ng aking isip habang nagmamaneho: maputi, maitim, makapal ang buhok, manipis ang buhok, mataba, payat, makinis, maaligasang. Hindi ko napigil ang paninigas ng ari sa pag-iisip kung ano ang unang gagawin sa kilikili ni Clyde: aamuyin, didilaan, kakagatin, kikilitiin ng mga daliri.

Namangha sa dumapong reyalisasyon: kung ganito ang pakiramdam ng pakikipagharap sa kamatayan, sino pa ang gugustuhing mabuhay? Sinuman—kahit hindi kyawtibel—ay hindi magdadalawang isip itapon ang lahat para lamang malagutan ng hininga sa paglanghap sa ligayang dalisay, ang pinakamabangong amoy sa buong mundo.

Pagbukas pa lamang ng pinto ng kotse matapos itong iparada sa garahe ng isang malapit na mall, sinalubong na ako ng halu-halong amoy: kape, sabong panlaba, kaning bagong saing, amoy ng kamang hindi pa nahihigan, hinubad na medyas, pawisang batok, hilaw na karne ng manok, bagong linis na semento sa talipapa, nilalangaw na bituka ng isda, munting bundok ng kusot sa maalikabok na sulok, alak-alakang nilagyan ng pabango, buhok na hindi pa nalilinis ng dalawang araw.

Nilasap ko ang sarap na may kasamang hirap. Tumindi nang tumindi ang bagsik ng mga amoy nang tumawid ako sa kalsada at pagkuwa'y nagsimulang umakyat sa hagdan ng istasyon na nalalatagan ng mga taong sasakay ng tren. Nakakalunod noong una, katumbas ng pagkagulat at paghahabol ng hininga dulot ng pagbuhos ng drum ng tubig sa mukha habang himbing na himbing; katumbas ng damdaming sasaklot sa dibdib kapag nakasakay sa isang kalesa at nagsimulang magwala ang humihilang kabayo. Pilit kong pinigil ang unti-unting paggapang ng pagkalangong nagsisimula nang humila paibaba sa mga talukap ng mata, lalo na noong mahuli ng ilong ang pinakahahanap na halimuyak ng mainit na katawan, ng mabuhok na kilikili. Parang paghihiwa-hiwalay sa isang bungkos ng sinulid na iba-iba ang kulay at pamimili sa sinulid

na kailangan, gusto, at tinatangi: natunton ko ang amoy ni Clyde. Nauna siyang dumating sa istasyon.

Papel na bagong xerox, damit na ikinukula, bawang na ginigisa, styrofoam na pinira-piraso, bibig ng batang sumususo pa sa ina, freezer na walang laman, natutulog na mantika sa nanlilimahid na garapon; isantabi ang pula, asul, lila, berde, rosas, dilaw at periwinkle. Piliin ang itim.

Itim ang kulay ng amoy ni Clyde sa mga mata ng aking ilong. Hindi lamang dahil itim ang suot niya nang una kaming magkita at ito ang tumimo sa alaala ng pagsinghot, kundi dahil pansamantalang nagdidilim ang aking paningin, naglalaho ang ibang amoy, sa tuwing sinasariwa ang halimuyak ng kanyang katawan: pinaghalu-halong pinitpit na sampaguita, binanat na plastik, at bib ng isang taong batang lalaki. Nauulol ako sa amoy ni Clyde.

Pagkatapos pumito ng guwardiyang nagbabantay sa plataporma, tumunog ang buzzer ng tren. Dali-dali kong sininop ang sukli at dinampot ang ticket bago nagtatakbo papunta sa turnstile. Hindi inalintana kahit umalingawngaw ang pagbabawal ng guwardiyang malapit sa bilihan ng tiket; ipinagsaksakan ko ang sarili sa dagat ng mga taong nasa bukana ng sumasarang bibig ng tren. May mga umaray, nagmura, sumigaw, nakiusap. Binalya ko silang lahat. Sinundan ko ang landas sa hangin ng pinakamabangong alingasaw. Hanggang sa pinakahuling putol ng katawan ng tren, amoy na amoy ko pa rin si Clyde. Nakipagsiksikan ako hanggang sa dulo pero wala siya. Pagdating sa Abad Santos, lumipat ako sa kasunod na putol. Lalong bumagsik ang amoy ni Clyde. Nahihilo na ako. Dagdag na pahirap

ang makipagsiksikan sa mga tao. Ginalugad ko uli ang putol ng tren hanggang sa dulo. Wala pa rin si Clyde.

Naghintay akong dumating ang tren sa Doroteo Jose bago lumipat muli sa kasunod na putol. Bahagyang nabawasan ang lakas ng amoy ni Clyde. Nakaramdam ako ng kaunting panunumbalik ng lakas. Pero hindi ko maitatangi ang pagkalangong idinulot ng naunang pagsinghot sa singaw ng kanyang katawan sa mga dinaanang istasyon. Kinailangan kong humawak sa maaasim na bakal para suportahan ang sarili habang sandaling tumigil sa paglangoy sa dagat ng mga tao.

Carriedo. Lumakas ulit ang amoy ni Clyde. Tinangka kong pagtuunan ng pansin ang singaw ng babaeng nasa kaliwa—may alikabok na manila paper, plastik na lalagyan ng gasolina, bulak na ibinabad sa rubbing alcohol—pero mas malakas pa rin ang amoy ng pinitpit na sampaguita, binanat na plastik, at bib ng isang taong batang lalaki. Para akong isdang hindi makapagsara ng mata. Hindi ko mapigil ang sarili sa pag-amoy kay Clyde. Kawangki ng bawat hugot ng hininga ang samyo ng nagbabadyang katapusan ng pag-iral.

Pagdating sa Central Terminal, umayaw na ako. Bumaba ako ng tren. Nang makalapit sa hagdan, sumalampak sa mga baitang, sisinghap-singhap sa mapait na hangin ng lungsod.

Hindi ako nahirapan dahil may sakit na idinudulot ang bawat singhot sa napakabangong amoy ng katawan ni Clyde. Nahirapan ako sa pag-inda ng napakatinding sarap. Tila lasing na kinakatalik ng kabiya, gustong tumanggi, pero mabigat sa isip ang responsibilidad

ng pagpapaligaya sa mahal at hindi rin masawata ang sensasyong nararamdaman ng katawan.

Naghintay ako ng ilang sandali. Inisip na mawawala rin ang amoy kapag nakalayo nang lubusan ang tren mula sa Central Terminal. Pero tatlong tren na ang lumampas, nanatili pa rin ang amoy sa hangin. Higit na tumapang pa nga ang alingasaw sa kapaligiran. Tumayo ako at nag-umpisang bumaba ng hagdan.

Hindi pa ako nakakalapit sa turnstile nang biglang humangos sa ilong ang pinaghalu-halong amoy ng pinitpit na sampaguita, binanat na plastik, at bib ng isang taong batang lalaki.

Napaligon sa kanan at nakilala ang makakapal na kilay, matangos na ilong, makakapal na labi: si Clyde.

Nakatitig siya sa akin.

Hindi ko na maalala kung sino ang naunang nanghablot sa aming dalawa. Natagpuan ko na lang ang sariling kayakap siya. Dalawang beses kong hinila pakanan ang kanyang luntiang polo bago bumigay sa mahigpit na pagkakakapit ang mga butones. Isinuot ko sa ilalim ng kanyang mga braso ang mga kamay at pinaglaro doon ang mga daliri, labas-masok, sa mamawis-mawis na mga buhok. Dinilaan ko ang mababaw na kanal sa pagitan ng mga umbok ng kanyang dibdib bago nagtuloy sa kanang utong. Kinagat ko nang mariin ang kanan niyang utong. Narinig ko muna ang kanyang sigaw bago ito dinaig ng matining na tunog sa kaliwang teinga—sinuntok ako ni Clyde. Pagkuwa'y pinunit niya sa harapan ang aking kamiseta, itinaas ang aking mga braso at isinubsob ang kanyang mukha sa kaliwa kong kilikili. Hinimod niya ang aking kilikili bago ako biglang kinagat sa bilbil.

Umigtad ang kanan kong tuhod. May narinig akong butong lumagutok. Nakita ko siyang sumadsad pahiga sa semento. Dinaluhong ko siya. Una ang dila, sinisid ko ang mga labi niyang nakabuka, umaaray pa sa pagkakaumpog. Hinimas, nilamutak, at dinaklot naman niya ang aking puwit. Pinagdiin ni Clyde ang aming mga katawan. Pinagkiskis ang paninigas ng aming mga kalamnan. Hinawakan ko ang kanyang ulo sa magkabilang gilid at muling iniumpog sa sahig. Umigkas ang kaliwa niyang siko diretso sa aking bibig. Inipon ko muna ang laway na nahaluan ng dugo bago buong lakas na dumura sa kanyang nakangiwing mukha. Binambo niya ako sa batok at saka itinulak palayo. Napahiga ako sa sahig. Habang nakatingin sa biglang nagsayaw na kisame, dinama ang isa-isang pagkahubad ng mga piraso ng damit. Bago kumubabaw, naghubo't hubad rin si Clyde. At nagpatuloy kami sa sahig. Nagpupugan ng halik, naghimuran ng leeg, nagdilaan ng mga pisngi at tenga, naghimasan ng buhok, nagpisilan ng mga balikat.

Banayad ang pagsalit sa pandinig ng hiyaw ng mga tao sa paligid. Malalabong abuhing anino sila sa gilid ng aking mga mata. Hindi ko sila pinakinggan at tiningnan. Wala akong pakialam. Hubad na ako sa kahihyan. Tuluyang nagdilim ang aking paningin.

Amoy na lamang ni Clyde ang nasisinghot.

Langung-lango.

Nahihilo sa sarap.

Nasusuka sa sobrang kabusugan.

Nabibingi sa lakas ng tugtog.

Pero hindi. Gusto ko pa.

Akin si Clyde.

Wala na kaming mga saplot nang maisipan kong umakyat muli sa plataporma ng tren. Iniibig kita, sabi ko kay Clyde. Gusto kong sabay nating abutin ang rurok ng pag-iral at magkasamang harapin ang bango ng kamatayan.

Nakangiti lang siyang sumunod. Hinabol kami ng hiyawan habang binabagtas ang hagdang bato paakyat.

Tuluyan nang naglaho sa pandinig ang pagmumura ng mga takilyero, ang sigawan ng mga pasahero, ang pagsilbato ng mga guwardiya, nang makarating kami sa plataporma ng tren.

Hindi ko napansin ang paglapit namin sa pulang linya. Hindi ko narinig ang dagundong ng pagtulay sa riles ng mga gulong na bakal. May humila sa dalawa kong braso. Pinilit kong pumiglas pero hindi ako nagtagumpay. Gayon na lang ang aking palahaw nang makitang mag-isang tumapak sa hangin si Clyde at sumalpok sa paparating na tren.

Hindi Ito Romansa

ILANG BESES NA RIN NAMANG NANGYAYARI, at alam ko na rin kung ano ang kahahantungan, parang sa mga napapanood kong rom-com, pero sige pa rin ako sa panonood, sige sa panonood nang walang inaasahang bago, o siguro kaunti lang, iyong konting pihit lang, para sakto ang kiliti o kurot o kirot—basta meron—at hindi naman ako nabibigo, dahil ganoon nga, nagwawakas sa parehong senaryo, naiiba lang ang mga detalye, naiiba lang pero ganoon pa rin, pero okay lang naman, dahil ginusto ko, oo, gustong-gusto ko kasing naiiwang nilalamlam ang kiliti o kurot o kirot—kahit ano pa riyan, basta meron—para sandaling matighaw ang aking uhaw, parang atletang uminom ng tubig pagkatapos ng mahabang pagtakbo sa ilalim ng araw, hanggang sa tumakbo ulit, at mauhaw na naman, kaya iinom ulit, tapos balik sa umpisa, kaya nang sabihin sa akin ni Clyde, “Wala namang tayo, wala lang ang lahat ng ito” sabay pakunwaring ingos, iyong medyo eksaherado, may konting bali ng leeg, pihit ng mukha habang nakahiga kami pareho, magkayakap sa kama, kapwa kami nakatagilid—nakakamanhid ng braso ang posisyon, sa totoo lang—at sumasalubong

ang matambok niyang pisngi sa liwanag ng buwan na tumatagos sa manipis na kurtina, at nagmumukha siyang kumikinang na siopao, kaya naalala ko ang paglaladlad niya ng inseguridad noong mga unang beses kaming nagtagpo, noong mga umaga ng Sabado na dumidiretso siya sa akin pagkagaling sa night shift, at sinasabi niya sa akin nang paulit-ulit—pabiro siyempre, para mukhang hindi masakit, kahit alam kong nag-aantak ang kalooban niya—kung paanong tinutukso siyang Nazareno dahil sa kulay ng balat, kuwago dahil sa laki ng mata, at iyon nga, siopao dahil sa masyadong matambok niyang pisngi, na siyempre kinontra ko naman lahat, naku baby, gusto ko ang kulay mo, bagay na bagay tayo, ayoko talaga ng kapareho kong maputi, mas cute na mukha tayong kape't gatas, di ba, at naku baby, ang sarap ngang titigan ng mga mata mo, parang mga mata ng malaking manika, iyong dilat kapag nakatayo, nakapikit kapag nakahiga, bihira kaya ang mga ganyang mata, at naku baby, ang sarap-sarap pisilin ng mga pisngi mo kaya, ang cute, para kang batang napabayaan sa kusina, iyong mga tipong napapanood sa mga rom-com, iyong mga batang nagma-matchmaker kuno sa mas matatanda, iyong batang dalahira pero cute, kaya nakakatuwa sa halip na nakakainis, ganyan—pero tinitii ko ang pamamanhid, dahil ano ba naman ang pakiramdam na para kang tinutusok-tusok ng marami at maliliit na karayom kapag nagsimula na ulit dumaloy ang dugo sa mga ugat mo sa braso versus mag-isa kang nakahiga, walang kayakap, kaya hayun, tulad ng dati, nanahimik na lang ako, may konting ungot lang siyempre, may dangal naman ako kahit paano, may amor propio na nasasaling nang paulit-ulit tuwing ipinagwawalang bahala ni Clyde, pero alam ko naman ang kasunod

noon, hindi pa naman ako nagkakamali sa bawat dula-dulaan namin, natutupad naman ang inaasahan kong kasunod: pagkatapos niyang humarap sa liwanag ng buwan, ipapaling niya ulit ang ulo paharap sa akin, patutulisin ang nguso, saka ako isusubsob sa dibdib niya, at kapag nakabundol na ang noo ko sa malambot niyang dibdib, at nasa bumbunan ko na ang baba niya, yayakapin niya ako nang mahigpit, para bang hindi namamanhid ang mga braso niya kahit pareho lang kami ng puwesto kanina pa, at wala akong isinasagot sa tuwing nangyayari ito, sa tatlong dahilan: una, dahil nangyari na nga ito, ano pa ba ang aasahan ko, ikalawa, dahil alam ko naman kahit ilang beses niyang sabihin na hindi kami, yayakapin at yayakapin niya ako (at sa totoo lang, sa hindi ko na mabilang na Sabadong pinagsamahan namin, madalas kaysa hindi, sapat na ang mga yakap na iyon, binababasbasan ako ng mga braso niya ng paglimot sa napakaraming bagay), at pangatlo, dahil may punto naman talaga si Clyde, anong silbi ng pag-amin niya na kami nga kami, samantalang mayroon na akong iba—take note ha, alam naman ito ni Clyde noong umpisa pa lang, wala naman akong itinago sa kanya, pero sa kabila nito, tuwing nag-uusap kami nang ganito, kapag hindi na kami distracted sa kanya-kanyang cellphone o sa tunog ng telebisyon, sakay pa rin naman siya, nakikipagsabayan ng drama sa akin—na medyo masakit sa loob isipin kung minsan, dahil heto ako, kayakap si Clyde, at walang kamalay-malay ang kasintahan ko, nasa malayo siya, bakit ba kasi malayo ang bahay na tinitirhan niya, hindi ko naman mapilit na samahan niya ako dahil hindi naman ako ganoong uri ng tao, may sariling buhay ang kasintahan ko, kaya ko nga siya minahal, dahil may sarili siyang buhay,

hindi siya linta na inuubos ang lakas at oras ko, at siyempre, kahit minsan, gusto ko nang mamilit, hindi ako namimilit, at alam ni Clyde yon, hindi ko rin naman siya pinilit, siya ang kusang lumapit, at hindi bumibitiw, kahit pa mahigit isang taon na niyang iginigiit na walang kami, sabay yakap sa akin nang mahigpit, na lalo lang nagpapabaga sa mga pala-palagay ko tungkol sa konsepto ng monogamy, na ano ba naman ang ipinagkaiba nito sa mga mapaniil na paniniwala na inilalatag nang walang pasubali sa iba't ibang klase ng tao, na para bang parepareho ang pangangailangan ng bawat isa, na walang ibang posibleng paraan ng pagmamahal, kundi iyong iisa lang ang puwedeng mahalín, kaya kapag may nakilala ka, at nagpasya kang mahal mo siya, kung susunod ka sa batas na iyan, dapat hanggang mamatay ka, siya na lang, dahil kung hindi, masama kang tao, at lalo na kapag mayroon kang pinagsabay, wala kang kakuwenta-kuwentang tao, buhay ka pa pero nakikipagkape na kay Satanas ang kaluluwa mo, inuuod na ang mga lamanloob mo, at ang utot mo, yan ang amoy ng budhi mo, ganyan, at mantakin mo ha, pati sa pelikula, ganito ang batas, ang magkabit laging pinaparusahan, kapag heavy drama, puwedeng namamatay sila o nagkakasakit o naaaksidente, kung rom-com naman, laging napapahiya, nabubuko, o anumang parusa na hindi naman aabot sa pagkamatay, at madalas, ang kabit kinakailangang magpunta ng ibang bansa, magpagupit nang maigsi, magsuot ng puti para matubos kahit paano sa wakas ng pelikula, kaya asar na asar ako sa mga love triangle-love triangle na yan, dahil madalas, pinapatawad ang nagpakabit, pinaparusahan nang kaunti pero kailangan kasi ng partner nung pinagtaksilan, kaya sila pa rin sa dulo, masaya pa rin silang dalawa,

pero ang kabit, ginagago hanggang sa dulo, na ang tanging katwiran e siya ang unang nanggago, na lagi kong kinukwestiyon, dahil una, mayroon namang mga pangangaliwa na hindi nabubuking kahit kailan, kaya walang napaparusahan, pangalawa, kung hindi naman inilihim ng kabit na kabit siya, at nung nagpakabit na may kabit siya, e di walang problema, walang nasaktan, dahil nagpaalaman naman ganyan, malalaki na naman kayo, may sariling huwisyo, at malinaw sa inyo na metapora lang ang puso para sa pagmamahal, na wala naman talagang kinalaman ang organ na yan sa mga nararamdaman natin para sa ibang tao, kaya kalokohang isipin na dahil isa lang ang puso, isa lang ang puwedeng mahalin, at kung tutuusin, mas marami pa tayong ibang problemang dapat harapin kaysa alamin kung sino ang kabit nino, kung sino ang sinaktan nino, kung sino ang kawawa, ang kabit o ang asawa, ang nangloko o yung nagpaloko, o kung pantay-pantay lang ba silang tatlo, dahil demokratiko naman ang pag-ibig, di ba, lahat naman tayo gago, tanga, baliw, pagdating diyan, at aaminin ko, iyan din mismo ang sumasaksak sa isip ko sa tuwing sinusurot ako ng konsensiya sa mga bagay na ginagawa namin ni Clyde, na demokratiko naman ito, at hindi lang kasintahan ko ang ginagago ko, ginagago ko rin si Clyde kasi pinipilit ko siyang sabihin na kami kahit na panay ang sabi niyang walang kami, ginagago ko rin ang sarili ko, dahil kapag kaharap ko ang kasintahan ko, umaarte akong sakdal-linis, na walang bahid ng kahit na anong pagnanasa sa ibang tao, na ang kasintahan ko lang ang kasya sa puso ko, na siya lang ang laman ng isip ko, kahit na ang totoo, wala naman akong puso, ang meron ako, dagat, dagat na kayang tanggapin ang kahit na ano, kahit gaano kalaki, kahit ilan, at

bakit naman hindi, hindi ba't wangis tayo ng Diyos, hindi ba't parang dagat rin ang Diyos, malaki, malalim, hindi maarok, ang alam lang natin, ang Diyos ay diyos ng pag-ibig, kaya bakit naman natin iisipin na isa lang ang kaya nating mahalín, at siyempre sinabi ko na rin ang lahat ng ito kay Clyde, pero bumabalik lang kami sa pagtanggap niya sabay ingos, at sa ilang pagkakataong nangangahas akong baguhin ang takbo ng dula-dulaan namin, tinatanong ko siya kung ano kami talaga, kung hindi nga kami, at ang isinasagot lang niya sa akin ay samu't saring baryasyon ng "Magkaibigan tayo, Gabriel," o kaya iyong paborito niyang "E di wala," wala lang daw kami, na hindi ko talaga matanggap, dahil kung wala kami, (huwag na nating banggitin na hindi ko rin matanggap na magkaibigan kami dahil may magkaibigan bang nagtatanungan kung ano ba sila tuwing nagtatatagpo nang lihim), bakit kami nagkikita tuwing Sabado, bakit kami magkatabi sa kama, bakit naaamoy ko ang leeg niya kahit kailan ko gusto, bakit alam ko ang lasa ng dila niya (lasang sigarilyo), kumusta naman ang dulot na existential crisis noon, di ba, ano kaya kami gayong wala naman pala kami, ano ang mga sandaling magkasama kami kung wala naman kami, at sa totoo lang, nagsimula lang luminaw sa akin ang sagot noong minsang sabihin ko sa kanya, alam mo, Clyde, sana hindi mo iniisip na ganito ako talaga, na nangangaliwa ako, dahil ang totoo, kaya ko lang ginagawa ito kasi ikaw ikaw, hindi dahil nagkataon lang na ikaw ikaw, dahil ayoko naman ng kung sino lang, alam kong kaya ng puso ko na magmahal ng marami, pero hindi naman ibig sabihin non, marami na nga akong mamahalin, alam mo iyon, hindi naman sumagot si Clyde, basta tumango lang siya habang ngumunguya, saka tumingin sa

malayo—kumakain kasi kami noon ng liempo, iyong nabibili sa grocery na timplado na at kailangan na lang prituhin, medyo mahina kasi akong magluto, kaya nakadepende ako sa mga madaling prituhin—hindi ko tuloy malaman kung naantig ba siya sa sinabi ko o napatingin lang siya sa malayo dahil nasunog ko nang bahagya ang liempo, baka nalasahan niya yung parang uling na nakadikit sa karne, pero hayun na nga, nagkahugis na sa isip ko ang paliwanag sa sitwasyon namin, na medyo nakakabigla kapag unang beses narinig, baka nga may makaisip pang baliw ako, pero umaasa naman ako na alam ng kahit na sinong makakakarinig na matino naman akong tao, na ang pinakamalala ko lang naman kayang gawin ay magsinungaling (sasabihin ko sanang mangaliwa, pero kung susundan ang lohika ni Clyde, dahil wala naman kami, e di hindi ako nangangaliwa), kaya heto na rin: kung demokratiko ang pag-ibig, kung kaya natin na higit pa sa isa ang mahalina, ganoon din yata ang panahon, hindi ba't imposisyon lang din naman sa ating lahat itong pagkakaroon ng iisang panahon, baka naman maraming panahon na iniiralan ang marami nating sarili, sa iba't ibang sitwasyon, sa iba't ibang lugar, kasama ang iba't ibang tao na iba't iba rin ang relasyon sa atin, at heto pa, dahil panay nga ang sabi ni Clyde na wala naman kami, baka wala naman talagang panahon, o baka mas eksaktong sabihin na nawawala agad ang panahon, nawawala agad ang ngayon, dahil ang mayroon lang ay ang noon, dahil itong bawat ngayon ay agad nang nagiging noon, noon na hindi na mababalikan, kasi nga, wala na, kaya kahit naging kami man talaga, technically, tuwing tinatanong ko siya, wala na nga kami, at siyempre sinabi ko ito kay Clyde, isang madaling araw na nanonood kami ng rom-com, at ang

sabi lang niya, wow, Gabriel, ano naman iyan, napaka-sci fi, sabay kurot sa pisngi ko, kinilig ako nang kaunti at natuksong halikan siya, pero alam kong mapupunta lang kami sa kama kapag itinuloy ko pa, kaya pinigilan ko ang sarili, at nagpatuloy sa pagpapaliwanag, ang sabi ko, tama ka, wala tayo, dahil itong ngayon natin e wala rin naman, dahil ito mismong sandali na sinasabi ko ito sa iyo, tapos na siya, wala na siya, kaya tuwing nagkikita tayo ng Sabado, wala lang iyon, dahil wala nga tayo, wala namang panahon, ang galing mo talaga baby ko, sabi ko pa, ang sagot lang ni Clyde, tigilan mo na yang pamimilosopo mo, hindi ka nakakatawa, pero nakahawak siya sa pisngi ko habang sinasabi niya, at nakangiti rin siya, kaya nagpatuloy lang ako sa pagpapaliwanag, sabi ko, kahit iyang pagsaway mo sa akin ngayon, wala na iyan, kasi lumipas na iyan kanina pa, kada kurap natin, ibang panahon na, laging namamatay ang panahon, lagi tayong nawawala, puwede rin sigurong namamatay at nabubuhay nang paulit-ulit sa bawat sandaling lumilipas, kaya huwag ka nang mag-alala, natanggap ko na kung bakit wala lang tayo, at huwag kang mag-alala, dahil kung wala tayo, wala rin kami ng kasintahan ko, kaya wala talaga tayong ginagawang masama, wala tayong kasalanan, wala tayong utang kahit kanino, kahit sa mundo, salamat sa iyo, baby, na-realize ko nang wala lang ang lahat, sabi ko sa kanya, pero nakatingin lang siya sa akin, sapo pa rin niya ang pisngi ko, wala siyang imik, at napagtanto ko na kahit matagal ko nang pinapaikot-ikot sa isip ang paliwanag tungkol sa relasyon namin, tungkol sa panahon, noon ko lang binigkas nang malakas ang lahat ng nasa isip ko, noon ko lang sila binigyan ng kumbiksiyon, ng buong paniniwala na totoo ang sinasabi ko, na itong pagkikita namin ni Clyde

tuwing Sabado ay wala lang, dahil nga wala lang kami, at namangha ako sa sarili ko, dahil parang may naarok akong katotohanan, na pihadong hindi lang naman ako ang unang nakaarok, marami na silang nauna malamang, pero kabilang na ako sa kanila ngayon, at tulad nilang lahat na nauna sa akin, malaya na ako, malaya na ako sa lahat ng mga imposisyon sa akin, malaya na akong gawin ang lahat ng gusto ko, dahil wala lang naman ang lahat, wala namang panahon, wala namang pag-ibig, wala akong niloloko, wala akong sinasaktan, wala lang lahat, kaya wala lang talaga kami ni Clyde, kaya noong madaling araw na iyon, nang makita ko kung paanong unti-unting naglaho si Clyde sa harapan ko na parang drawing sa blackboard na binubura, napangiti na lang ako, dahil iyon naman ang totoo, oo, naramdaman ko rin ang init ng luha sa mga pisngi ko habang nanonood, pero alam ko namang wala lang din iyon, tulad ng nararamdaman ko, tulad namin ni Clyde, wala lang kami, wala.

PASASALAMAT

Kay Rommel Rodriguez, dating direktor ng Sentro ng Wikang Filipino, para sa pagtitiwala sa manuskrito.

Kay Michael Francis Andrada, kasalukuyang direktor, para sa pagtataguyod ng Proyektong Aklatang Bayan at sa suporta at pagkalinga sa mga may-akda.

Kina Nora Garde, Maria Olivia Nueva España, at iba pang kawani ng Sentro ng Wikang Filipino para sa lahat ng tulong sa manuskrito.

Kay Michael Joselo Villanueva, para sa disenyo ng aklat at pabalat.

Kay U Eliserio, ang may kasalanan ng lahat.

Kina Eileen Marcelo, Nico Estrella, Ryan Louie Rivera, Allan Ray Jasa, Tyron Casumpang, at Maynard Manansala, mga mahal na kaibigan.

Kina Victoria Pascual, Geronimo Pascual, at Roberto Pascual (RIP), ang lola at mga lolo ko na nagpalaki sa akin.

Kina Marilou Julian at Carlito Pascual, mga magulang ko na patuloy akong minamahal at inuunawa sa kabila ng lahat.

Kay Donnie Teodoro, para sa mga ilustrasyon, mga alaala, at para sa lahat, habangbuhay.

Kay KC Navarro, para sa lahat, habangbuhay.

Hinggil sa May-Akda

Si **CHUCKBERRY J. PASCUAL** ay nagtapos sa UP Diliman. Siya ang awtor ng *Kumpisal: mga kuwento* (USTPH), *Pagpasok sa Eksena: Ang Sinehan sa Panitikan at Pag-aaral ng Piling Sinehan sa Recto* (UP Press), *Ang Nawawala* (Visprint), at *Ang Tagalabas sa Panitikan* (USTPH). Isa rin siya sa mga awtor ng *Kolab: Koleksiyon ng mga Dula* (UP Press). Nagtuturo siya sa UST at nagsisilbing Resident Fellow ng Center for Creative Writing and Literary Studies at Research Fellow ng Research Center for Culture, Arts and Humanities.

“Hindi nga mga romansa ang mga kwentong narito, kundi mga transgresyon. Samantalang naaawa pa si Pascual sa mambabasa sa kanyang mga naunang libro, dito’y hindi na siya nagpapigil. ”

U Z. Eliserio

Awtor ng Tungkol sa Aso at Apat na Putok

